

TARİH BİLİMİNİN SOSYAL BİLİMLERLE İLİŞKİSİ VE ÖNEMİ ÜZERİNE GENEL BİR BAKIŞ (A GENERAL LOOK UPON THE RELATIONSHIP AND IMPORTANCE OF HISTORY SCIENCE WITH SOCIAL SCIENCES)

*Mahmut Enes SOYSAL**

ÖZET

Tarihte dünya siyasetine yön veren devlet ve toplumların rastgele o seviyeye gelmedikleri; buldukları çağda eğitim ve öğretim alanında çok iyi işler yaptıkları görülecektir. Hiç kuşkusuz dün olduğu gibi bugün de güçlü devlet ve bilinçli- bilgili toplum olmanın yegâne yolu eğitim ve öğretim işlerinden geçmektedir. Bu da ancak bilimle, bilgiyle, yüksek bir terbiye ve ahlâkla gerçekleştirebilecek bir durumdur. Bu hususta, insan ve toplumu konu edinen sosyal bilimlere büyük bir görev düşmektedir. Özetle insan ve insana dair her şey (insanların ilgi alanları, ihtiyaçları, sorunları vb.) değişmektedir. Bu zorunlu değişim karşısında çok değişik model arayışları da sürmektedir. Bu noktada sürekli bir değişim içinde olan, çeşitli ve karmaşık meselelerle karşı karşıya bulunan insan ve toplumların hayatında, toplumların incelendiği disiplinler olan sosyal bilimlerin önemli bir yeri vardır. Toplumsal dinamizmin en temel öğelerini oluşturan Sosyal bilimlerin amacı, bilim ve teknolojinin sosyo-kültürel olgularla etkileşiminden ortaya çıkan ihtiyaçların belirlenerek, sorunların tanımlanması, çözümlenmesi ve topluma yardımcı olunmasıdır. Sosyal bilimlerin en önemli dallarından birini teşkil eden; insan etkinliği ve beşeri anlayışı da konu edinen tarih ilminin sosyal bilimlerle çok yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Ancak hem sosyal bilimler hem de tarih öğretimi ülkemizde daha çok yeterli ve yetenekli kadroların ve uygun öğrenim programlarının olmaması nedeniyle beklediğimiz düzeyde maalesef değildir. Bu çalışmamızda kısaca bilgi, bilim, bilimsellik, bilimlerin tasnifi, sosyal bilimler ve tarih ilmi kavramları ve ortaya çıkan bazı bulgular üzerinde durduk. Konu, kavram, alan, uygulanan ilmî yöntem ve teknikler ve amaçlar açısından sosyal bilimlerle tarih ilminin ilişkisini açıklamaya çalışarak, ülkemizde sosyal bilimler alanında daha farklı hangi önemli çalışmaların yapılması gerektiği konularını irdeledik, inceledik.

Anahtar Kelimeler: Bilgi, bilim, sosyal bilimler, tarih bilimi, toplum

ABSTRACT

When we turn back to the history, it will be seen that societies and the governments which gave a way to the world policy haven't come to this level randomly. Undoubtedly, like yesterday the only way to be strong government and conscious knowledgeable society is thanks to education and teaching today too. It is only possible with science, knowledge and highly training and morals. In this subject social sciences that are interested in human and society have many missions. To sum up, everything about human beings (their interest, needs, problems) has been changing. Various models have been investigated because of vital changing. At this point social sciences as disciplines which societies are also examined have a vital role in human and societies life that are in permanently changing and face with various and complex matters. The aim of social sciences which is the basic element of social dynamism is to help society, describe and analyze the problems by defining the needs that result from interaction science and technology with sociocultural facts. Human science which is one of the most important field of social sciences; which has the subject of human action and human understanding has a close relation with social science. However, we are not at the desired level in teaching both social sciences and history in our country because of not having more qualified personnel and suitable teaching programme. Briefly, in this study we pointed, out the subjects such as knowledge, science, scientism, classification of science, social sciences and history science and some findings

* Bilim Uzmanı, Eğitimci

web ring out. We investigated which important researches we need to do more in social sciences in our contry with the help of explaining the relation of social and history sciences in subject, conception field, methods and technigues applied and purposes.

Key Words: Knowledge, science, social sciences, history science, society

GİRİŞ

Sosyal ve bio-kültürel bir varlık olan insan öteden beri; belirli bir siyasî çevrede ve idari örgütlenme içerisinde yaşamaktadır. İnsanın toplumsallaşması için insan, biyolojik yapısının dışındaki kültürel, toplumsal ve psikolojik boyutlarıyla birlikte ele alınmalıdır. Bu durum insanın yaşadığı siyasal, sosyal ve kültürel çevre ile yakından ilgilidir. Her rejim belirli bir ideolojik¹ örgü üzerine kuruludur. Her türlü rejim varlığını devam ettirebilmesi için bu örgüyü toplumun tüm bireylerine benimsetebilme zorunluluğu duyar. Kuşkusuz bunun yegâne yolu eğitimi ve donanımlı insanlardan geçmektedir. Eğitim genel anlamda, “*bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme süreci olarak*”² ifade edilir. Modern toplumlarda millî devlet³, kendi varlığının ve kültürünün oluşumu ve yeni nesillere aktarılması bakımından eğitim, devletin en çok ihtiyaç duyduğu bir kurumu teşkil eder. İnsanoğlu doğar doğmaz bir öğrenme ve eğitilme-öğretilme ortamında kendini bulur. Toplumsal bir varlık olan insanoğlu toplum hayatının devamını sağlayan ve yaşantılar yoluyla elde ettiği tüm değerlerinin korunması ve nesilden nesile aktarılması için belirlenen eğitim programlarını hayata geçirmeye başlar.⁴ Toplumlar için bu kadar zor ve sıkıntılı tarihsel misyon (*öz / özel görev*) ve süreçler ancak hep bilimle ve bilgiyle aşılacak ve oluşturulacaktır.⁵

¹ İdeoloji kelime olarak (ide-fikir) fikirler bilimi anlamına gelmektedir. Belirli bir toplumsal grup veya sınıfa ait fikirler kümesidir. Bir egemen siyasî iktidarı meşrulaştırmaya yarayan fikirlerdir. Geleneksel yöntemlerin yerine geçen fikirlerin sistematik, biçimsel incelenmesidir. Eylem yönelimli siyasî fikirler kümesi veya bireyi sosyal bağlamda konumlandıran ve müşterek aidiyet hissi yaratan fikirlerdir. Sistemin sürekliliğini sağlayan ve yapılar arasında bağlantıyı kuran harçtır, hayatın her alanına etki eden ve şekillendiren dokudur. Bkz. Terry Eagleton, **İdeoloji**, (Çev: Muttalip Özcan), İstanbul, 2005, s.1, İsmail Güven, **Türkiye’de Devlet, Eğitim ve İdeoloji**, Ankara, 2000, s.33; Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul, 1999, s.448.

² Selahattin Ertürk, **Eğitimde Program Geliştirme**, Ankara, 1975, s.2-3.

³ Ömer Say, **Millî Devlet Kültürü – Türkiye Yansımaları**, İstanbul, 1998, s.88-89.

⁴ Fatma Varış, **Eğitim Bilimine Giriş**, Ankara, 1981, s.8.

⁵ Erol Eren, “**Stratejik Planlama ve Yönetim**”, İstanbul, 1987, s.6-9.

Bilindiği gibi içerisinde bulunduğumuz yüzyıl; bilgi, teknoloji, enformasyon ve düşünme çağıdır. Gittikçe küreselleşen⁶ bir dünya içerisinde akıllara durgunluk veren gelişmelerle karşı karşıyayız. Küreselleşmenin çeşitli görünümüne baktığımızda, dünyanın bir yandan küreselleşme kavramının ifade ettiği biçimde bütünleşirken, bir yandan da toplumsal, siyasal ve kültürel parçalanma ve kutuplaşmaya yöneldiği; (savaş ve çatışmaların yaygınlaştığını, bilişim ve iletişim teknolojilerinin çok hızlı gelişmesini, küresel sermaye hareketleri ve dış borçlar altında iflas eden ülkeleri, dünya bankası ve yapısal uyum programlarını, kitlesel açlık ve kitlesel işsizlik ve yoksulluğun derinleştiğini, eğitimin, bilimin, kültürün metalaştığını, ulus-devletin özerklik yitimini, modern dönemin temel toplumsal kimliklerinin yerine, cinsiyet ve etnisiteye dayalı özcü kimliklerin ortaya çıkması vb.) çok değişik alanlarda birbirini derinden etkileyen yapıları ve süreci görüyoruz.⁷ Bu süreç “*bilgi toplumu, bilgi ekonomisi, bilgi teknolojileri, yönetim reformu, performans kriterleri, öğrenme toplumu*” gibi küresel söylemlerin işaret ettiği biçimlerde değişim ve dönüşümleri karşımıza çıkarmaktadır.

Bulduğumuz çağda toplumların ayakta kalabilmeleri ve yarınlara ulaşabilmelerinin, bilim ve bilgi toplumu olabilmelerinin yegâne yolu; nitelikli iyi eğitim almış, çalışkan, bilinçli, kültürlü, kendi kimliği⁸ ve çevresiyle barışık,

⁶ Çok geniş bir literatüre sahip olan küreselleşme kavramının kesin bir tanımı yoktur. Bundan dolayı herkes farklı anlamalarda kullandığı için bu kavram yanlış anlamlarda kullanılmakta ve yanlış anlaşılmaktadır. Küreselleşme kavramı çoğu zaman, belli fikirler, görüşler, pratikler, olaylar, teknolojiler, kurumlar vb. gibi durumların, global ölçekte bulunur hale gelmesi, veya dünya ölçeğinde ulusal kimliklerin, ekonomilerin ve sınırların çözüldüğü, sosyal hayatın büyük bir bölümünün küresel süreçler tarafından belirlendiği, dünyanın ekonomik bir bütün oluşturma, dünya toplumlarının birbirlerine benzeme, farklı kimlik ve kültürlerin kendisini ifade etmesi, dünya insanların tek bir toplumunda bütünleştirilmesi, dünyanın sıkışması ve küçülmesi, ulusal olan her şeyin giderek değerini kaybetmesi, dünyanın tek bir mekân olarak algılanma bilincinin artış süreci olarak tanımlanmaktadır. Bkz. Fernand Braudel, *Afterthoughts on Material Civilization and Capitalism*, France, 1991, p.81-82. Paul Hirst, Grahame Thomson, *Küreselleşme Sorgulanıyor*, Ankara, 1998, s.26. Korkut Boratav, “Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim”, **1994’e Girerken Türkiye Ekonomisi Paneli**, İstanbul,1994 ,s.21; Ali Yaşar Sarıbay, Fuat Keyman, **Küreselleşme Sivil Toplum ve İslâm**, İstanbul,1998, s.9; Gencay Saylan, **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, Ankara, 1995, s.80.

⁷ Fevziye Saylan, *Küreselleşme ve Eğitimdeki Değişim*, Ankara, 2007, s.59–82.

⁸ Bu kavram son yüzyılda ortaya çıkmış olup; geniş mana yönüyle bir hayli dikkat çeken, üzerinde çok ciddi düşünülen ve farklı bakış açılarıyla tanımlanan bir kavramdır. Bir kişi veya gurubun kendini tanımlaması ve kendini diğer kişi veya gruplar arasında konumlamasıdır. Kişinin içinde yaşadığı çeşitli gruplarla ilişkilerini ve bu gruplara karşı olan, hak ve bağlılık derecelerini tayin etmektedir. Kimlik: bir kişinin, kendi niteliklerine, değerlerine, konumuna ve kökenine ilişkin bilinç arayışıdır. Kişilerin ya da grupların, kimsiniz-kimlerdensiniz? Sorusuna verdikleri yanıtıdır. Bu dünyada var oluşumuza ilişkin temel soruları cevaplayan, nerede olduğumuzu söyleyen bir değerler düzenidir kimlik. Bkz. Nuri Bilgin, **Kimlik İnşası**, İzmir, 2007, s.11; Kemal Karpat, **Kimlik Sorununun Türkiye’de Tarihi, Sosyal ve İdeolojik Gelişimi**, İstanbul, 1995, s.23; Erkan Perşembe, **Almanya’da Türk Kimliği; Din ve Entegrasyon**, Ankara, 2005, s.27; Bozkurt Güvenç, **Türk**

demokratik toplum bireylerinden geçmektedir. Yaşadığımız bu zaman; dünyada çeşitli alanlarda özellikle toplumsal ve ekonomik alanlarda çok önemli değişim (change)⁹ ve dönüşümlerin yaşanmakta olduğu bir dönemdir. Öyle ki; millî devlet olgusu yerini küresel devlet-toplum olgusuna, modernizm¹⁰ post-modernizme,¹¹ formel ekonomik üretimler yerini örneğin; “bilgi ve yaratıcılığa dayalı yeni üretim yapıları” gibi daha başka üretimlere bırakmış, zaman ve mekan sınırları nerdeyse kalkmış, inanılmaz boyutlarda bilim ve teknoloji ilerlemiştir.¹² Kısacası bugün sanayi temelli toplum dışında yeni bir topluma geçildiği ve bunun enformasyon, bilgi, hizmet toplumu olarak değişik şekillerde adlandırıldığı, ancak tüm farklı nitelendirmelere rağmen enformasyon ve bilginin artan öneminin vurgulandığı görülmektedir.¹³ Bilgi toplumunu daha önceki

Kimliği, Kültür Tarihinin Kaynakları, İstanbul, 1995, s.3; Naci Bostancı, **Kimliklerin Zırhını** Kuşanmak, <http://www.zaman.com.tr>; Zaman Gazetesi, 13-12-2006.

- ⁹ Değişim ve dönüşümden daha çok kastedilen canlı-cansız bütün varlıkları kapsayan zorunlu yasalardır. Sokrates’in “en iyi bildiğimiz şey, her şeyin değiştiğidir.” ifadesi bu gerçekliği en iyi şekilde ifade etmektedir. Toplumsal ilişkileri belirleyen kuramların, anlam ve değerlerin değişmesidir. Değişim-dönüşüm bir halden başka bir hale geçmek demektir.
- ¹⁰ Modernleşme, kapitalizmin gelişmesiyle ilgili bu gelişmenin ürünü olan süreçtir. Kapitalizm öncesi geleneksel yapıların çözülmesi, merkezi bir pazarın oluşması, teknolojinin sınırlı gelişimi, meta ürünlerinin yaygınlaşması ve ücretli emeğin başat kategori haline gelmesi. Kentleşme, okullaşma, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, siyasî partilerin ortaya çıkması, devlet mekanizmasının rasyonelleşmesi vb. bu sürecin göstergeleridir. Eski ve geleneksel toplumların çeşitli alanlarda modernleşmelerine imkân veren süreçlerin ve uygulamaların genel adı. İnsana ve insan aklına duyulan sınırsız güvendir. Bkz. Metin Çulhaoğlu, **Modernleşme, Batılılaşma ve Türk Solu**, Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-Modernleşme ve Batıcılık, III, İstanbul, 2002, s.170-189.
- ¹¹ Kendisini post-kapitalist ve post-endüstriyel gibi kavramlara dayanarak meşrulaştıran post-modernizm, felsefi literatüre “post-modern” durum adlı çalışmayla girmiştir. Post-modernizm, üst-anlatılara ve pozitivist epistemoloji temelindeki evrenselci kategorilere şüpheyle bakan yaklaşımları ifade eder. Aydınlanmacı aklın modern egemenliğine karşı duran ve pozitivistizmin gerçeklik anlayışını reddeden akımlara verilen genel ad. Modernizme derin bir tepki olarak ortaya çıkan Post-modernizm, Modernizm sonrası döneme verilen addır. Modernizm ile paradoksal bir ilişki içinde olan bu kavramı, ilk kez İngiliz tarihçi Arnold Toynbee “*Bir Tarih İncelemesi*” adlı eserinde 1939 yılında kullanmıştır. Belli bir anlamda belli bir ideolojiyi ya da öğretiyi hedeflemez. Genel geçerlilik taşıyan tüm önermeleri, mutlak değer anlayışını reddederek; daha çok farklılıkları ve çeşitlilikleri ön plana çıkararak benimseyen, söylem çoğulluğunu benimseyen yeni durum ya da felsefe. Post-modernizm, insanın kaderini yeniden insan eline vererek, insanı özgürleştirmek amacıyla oluşturulan güçlü bir eleştirel akımdır. Dünyadaki mevcut durumların yeniden adlandırılması ve insanca yaşanabilir bir dünya için girişilen düşünsel inşa faaliyeti ya da başka bir ifadeyle dünyayı yeniden keşfetme tasarımıdır. Bkz. İlyas Söğütü, İdris Demirel, “Kapitalizmle İlişkisi Çevresinde Sosyal Bilimler, Avrupa Merkezilik ve Post-modernizm”, **Türkiye Günlüğü**, S. 95, Güz-2008, Cedit Yayınları, Ankara, s.32-33; İlhan Tekeli, **Modernite Aşılırken Siyaset**, Ankara, 1999, s.66.
- ¹² Uğur Kömeçoğlu, “*Küreselleşme, Modernleşme, Modernlik*”, **Doğu-Batı**, Yıl:5, S. 18, Ankara, 2002, s.9-25.
- ¹³ Aytekin Yılmaz, “Modernliğin Ötesi: Yeni Eğilimler”, **Yeni Türkiye Dergisi**, S. 19, Ocak-Şubat, 1998, s.99-118.

toplumsal yapılardan ayıran bütün özellikleri tek bir cümleyle özetlemek gerekirse, bu her alanda değişim hızının katlanarak artması şeklinde ifade edilebilir.¹⁴

Özetle; insan ve insana dair her şey (*insanların ilgi alanları, ihtiyaçları, sorunları vb.*) değişmektedir. Bu durum beraberinde yeni birtakım sorunların çözümünü, ihtiyaçların karşılanması için yeni tedbirler almayı, stratejiler¹⁵ geliştirmeyi, küresel çaplı değişim ve dönüşümü kendi lehine çevirmeyi zorunlu kılmaktadır. Zira bu tür küresel çapta değişim ve dönüşüm sürecini kendi lehine çeviremeyen toplumlar; yine küresel çaplı değişim ve dönüşümlerin her zaman anaforunda kalmaya mahkûmdurlar. Ortak akli ve ekip ruhunu yakalamak ve gelişimin, değişimin, ilerlemenin, lokomotifini oluşturabilmek için gelecek iyi düşünülmeli ve planlanmalıdır. Gerek şimdi gerekse gelecekteki değişimler, ancak geçmişe sahip çıkılarak planlanır. Bu bağlamda eğitim-öğretim alanlarında da tarihsel ve toplumsal yeni durum ve şartlar bu değişimi zorunlu kılmaktadır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE:

“Bilim, Bilgi, Bilimsellik, Sosyal Bilimler, Sosyal Bilgiler ve Tarih”

Yaşadığımız çağı tanımlamanın bir yolu bilginin ve bilgilenme sürecinin bu çağda kazandığı kendine özgü ve merkezî önemine atıfta bulunmaktır. Bu öneme binaen yaşadığımız çağın ve bu çağ sonrasının, elbette artık boyumuzu uzatsak neredeyse her anını görebileceğimizi düşündüğümüz 21. yüzyılın enformasyon çağı olduğu/olacağı yönünde güçlü bir toplumsal mutabakat bulunuyor. Bu mutabakat, büyük ölçüde gelişen iletişim teknolojilerinin, bilginin mekanik ve seri kitlesel üretimi ve tedavülündeki hızın toplumsal yapı üzerindeki etkisinden besleniyor. Açıktır ki, bilginin mekanik olarak üretilip çoğaltılması ve yayılabilmesi toplumsal ilişkiler üzerinde köklü değişimlere yol açmıştır. Bu etkinin daha fazlası ise daha derin boyutlarda bizzat bilginin tabiatı üzerinde olmuştur. Yaşadığımız çağı "enformasyon çağı" olarak niteleyen sosyolojik

¹⁴ Hasan Çoban, **Bilgi Toplumuna Planlı Geçiş**, Ankara, 1996, s.6.

¹⁵ “*Analiz ya da tahlil etme sanatı*” olarak ta bilinen strateji olgusu, seçilen hedeflere ulaşmak için yönetimin eylem planını belirtir. Bir anlamda ayrıntılı bir yol haritası ve etkinlikleri yönetirken örgütün izlemeye çalıştığı doğrultudur. Strateji, anlık ve belirlenmiş olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Anlık strateji yeni ve genellikle farklı fikirlerin bir amaca ulaşmak doğrultusunda yönlendirilmesine dayanır. Belirlenmiş stratejiye göre oldukça dar kapsamlıdır. Belirlenmiş strateji, kesin sonuç elde edebilmek için atılması gereken mantıksal ve bilinçli adımlara denir. Bu strateji türü geleneksel olarak uzun vadeli planlama olarak anlaşılır ve uzun vadeli belli sonuçlara ulaşmak konusunda ki kararlılığa işaret eder. Bkz. Susan Clayton, **Strateji Geliştirme**, İstanbul, 2002, s.36-40.

incelemeler açısından, bilginin bu değişen tabiatıyla birlikte, oluşan yeni toplumsal ilişkiler temel ilgi odakları olmuştur.¹⁶

Bilim, insanoğlunun merakı ve evreni anlama çabası sonunda ortaya çıkmış ve zamanla gelişmiştir. İnsanların merakı çevresini ve kendisini araştırmaya itmiştir. Bilim hem insanların evreni anlama ihtiyacını gidermiş hem de pratik olarak insan yaşamını kolaylaştırıcı bazı gelişmeler sağlamıştır. Kalıplaşmış düşünce ve inançlarla asla işi olmayan, son derece güçlü bir düşünme yöntemi olarak bilinen bilim, “sistemli bilgiler bütününe” dönüşmüş, mantıksal düşünme yoluyla; güvenilir gözlem ve deneylerden hareket ederek olguları ve olgular arasındaki ilişkileri açıklamaya çalışmıştır.¹⁷ Teknolojik gelişmeler sağlaması, rasyonel bir düşünce yöntemi olması, evrenin işleyişini tanımlama, anlama ve açıklamada güvenilir bir yöntem olması bilimin, modern süreçte her zaman önemini korumasını sağlamıştır. Bilim konusunda temel kaynaklar incelendiğinde görülecektir ki; bilim gözleme dayanır, bilim nesnedir, bilim mantıksaldır, bilim eleştiricidir, bilim seçicidir, bilim genelleycidir, bilim olamasa olmaz temel araştırma yöntem ve tekniklere dayanır. Dolayısıyla bilim, birtakım bilimsel yöntemler¹⁸ sonucunda elde edilir.

Modern anlamda “bilim” kavramı ilk kez XIX. asır ortalarında İngiltere’de kullanılmıştır. Bu anlamda bilim olgulara dayanır. Evrende olup biten ya da var olan her şey olgudur. Bugünkü anlamda, bilimsel faaliyetin amacı incelenen konudaki olguları tanımlamak, olgular arasında nedensellik ilişkisi kurmak ve bu ilişkileri genelleştirip teoriler içinde toplayarak bilimsel kanunlara ulaşmaktır.¹⁹ Bilgi konusu ve bilgi sorunu felsefe tarihinin erken dönemlerinden beri felsefenin en temel konu ve sorunları

¹⁶ Yasin Aktay, “Yirmibirinci Yüzyıla Doğru Bilgi Toplumu: Bir Yapıçözümü Denemesi”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 21.Yüzyıl Özel Sayısı, S. 19, Ocak-Şubat 1998, s.552-564.

¹⁷ Yaşar Baykul, Selahattin Gelbal, Hülya Kelecioğlu, **Anadolu Liseleri İçin Araştırma Teknikleri**, İstanbul, 2008, s.6-7.

¹⁸ Bilimsel Yöntem: olgusal nitelikli problem çözmenin, bilim üretmenin bilinen ve belli süreçleri olan, en güvenilir yolu olarak kabul edilir... Bilimsel yöntem, Bacon’cu tümevarım ile Aristo’cu tümdengelim yaklaşımlarının bir sentezidir; yeni empirist (deneyci-gözlemci) görüşü temel alır. Bilimsel yöntemin evrenselliğini savunan düşünürler, onun genel esprisini dikkate almakta ve insan zihninin bulabildiği en uygun bir yaklaşım olduğundan birleşmektedir. O kadar ki, Jonh Dewey bilimsel yöntemi, bir düşünce stratejisi olarak ele almış ve bunu “*Nasıl Düşünürüz*” adlı kitabında işlemiştir. Düşünme olgusunun belirli ilke ve kanallarla disipline edilmiş şeklidir. Bkz. Niyazi Karasar, **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Ankara, 2002, s.12-13.

¹⁹ Halil Seyidoğlu, **Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı**, İstanbul, 1993, s.1.

arasında yer alır.²⁰ Felsefe ilmi, bilginin ne olup-olmadığını çok çeşitli yönleriyle araştırmış, zamanla epistemoloji ve bilgi felsefesi gibi disiplinler (*Disiplin: kendine has bir yapısı, araştırma ve ispat metotları olan kabullenilmiş bilgi alanına disiplin denir.*)²¹ ortaya çıkmıştır. Günümüz modern bilim anlayışı ve yönteminin ortaya konulmasında İngiliz düşünür Francis Bacon' (1561–1626) un çok büyük bir katkısı vardır. Birçok otorite tarafından “bilimin babası” olarak tarif elden F. Bacon 17.yüzyılın başlarında bilimin amacının insanın yeryüzündeki kaderini iyileştirmek olduğunu ileri sürdü; ona göre bu amaca, olgular ile organize edilmiş gözlemler toplanarak ve onlardan teoriler üretilerek ulaşılabilecekti.²² Bacon, bilimsel ve modern bilginin, insana doğa üzerinde bir güç ve iktidar sağlayabileceğini, dolayısıyla bu yolla insanın mutluluğu ve hayatın kolaylaşmasının bilimle mümkün olacağına ve “bilginin en önemli güç” olduğuna inanmaktaydı. En yalın ifadeyle bilgi, nesnel gerçekliğin (doğanın) insan beynine duyum ve düşünce basamakları şeklinde yansımalarıdır.²³ Birçok aydın ve bilim adamı bilginin, insanla çevresi arasındaki etkileşimin ürünü olduğunu söylemişlerdir. Bilginin ilk temel kaynağı duysal algılardır. Bilgilenme süreci nesnel gerçekliğin duyu organları yoluyla algılanmasıyla başlar.²⁴

Hiç kuşkusuz insanlık tarihinde gerek bilim alanında gerek hümanizm, empirizm ve pozitivistimin doğmasında 16. ve 17. yüzyılda Avrupa’da meydana gelen Reform ve Rönesans hareketlerinin çok büyük bir etkisi vardır. İnsanın evren-doğa anlayışında asıl değişimler ve kırılmalar bu dönemde görülmeye başlanacaktır.²⁵ Bu dönemlerde özellikle John Kelvin, Mikolaj Kopernik, Galileo Galilei, Isaac Newton ve Niccolò Machiaveli gibi düşünür ve bilim adamları yeni bilim anlayışının (Tümevarımcı-Ortodoks bilim görüşü, deney olgusuna dayanan naif tümevarımcılık anlayışı, mantık ve tündengelimli akıl yürütme) öncü isimleridirler.²⁶ Bilim, gerçek ya da gerçekliklerle kanıtlamaya dayalı bağ kurma süreci ve sürecin sonunda elde edilen bilgiler olarak tanımlanmıştır.²⁷ Bilim var olanı keşfetmek ya da var olanın varlığını ispatlamaktır.

²⁰ Doğan Özlem, **Felsefe ve Doğa Bilimleri** İstanbul, 1995, s.32.

²¹ Ali Sinan Bilgili, **Geçmişten Günümüze Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler**, Ankara, 2008, s.4.

²² Alan F. Chalmers, **Bilim Ruhbilim Sözlüğü Dedikleri**, (Çev.: H. Arslan), İstanbul, 2000, s.5.

²³ Orhan Hançerlioğlu, **Ruhbilim Sözlüğü**, İstanbul, 1998, s.59.

²⁴ Merih Zillioğlu, **İletişim Nedir?**, İstanbul, 1998, s.47.

²⁵ Bryan Magee, **Felsefenin öyküsü**, (Çev.: Bahadır Sina Şener), Ankara, 2004, s.64.

²⁶ D. Özlem, **Felsefe ve Doğa Bilimleri**, s.9–17.

²⁷ Bedia Akarsu, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, 1998, s.36.

Genel geçerlik ve kesinlik nitelikleri gösteren yöntemli, dizgesel bilgi.²⁸ Bilimin eksiksiz bir tanımı yapılamayacağı için onu açıklamaya çalışmak daha doğru olacaktır. Evren ve toplum hakkında en güvenilir bilgileri bize bilim sağlar. Ama bilim, yanlışlığı gösterilene kadar geçerli teorilerden oluşur; yanlışlığı gösterilen teorilerin yerine yenilerinin konulmasıyla ilerler. Kuşkusuz, bilim ya da bilimler uzun ve yorucu bilimsel çalışmalar sonucunda ortaya çıkan düzenli- disiplinler bilgileri topluluğudur. Birçok felsefeci bilginin kaynağının duyuşsal algılar olduğu, duyular olmadan nesnel gerçeklikle ilgili hiçbir şeyin öğrenilemeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Bu yönüyle bilgi insanın çevresiyle olan etkileşim ürünlerinin toplamı olarak da ifade edilebilir. Bilimsel bilgi,²⁹ doğrulanabilir olan, geçerliği en yüksek nesnel bilgi demektir.

Bilgi sosyal bir varlık olan insanoğlu için vazgeçilmez unsurların başında gelmektedir. Bilgi sayesinde yaşamımız boyunca belirli iş, faaliyet ve görevleri nasıl ifa edeceğimizi öğreniriz. Bu bilgi ve tecrübelerimizi oysal yaşamda karşılaştığımız olaylarda tekrar tekrar kullanırız ve karşımıza çıkan yeni durum ve olgulara uyarlarız.³⁰ Sözlük anlamıyla bilgi, öğrenme, araştırma ve gözlem yoluyla elde edilen her türlü gerçek, malumat ve kavrayışın tümüdür. Bilgi doğruluğu ispatlanmış inançlardır.³¹ Bilgi, önceden belirlenen bir dizi sistematik kural ve prosedüre uygun bir biçimde işlenmiş enformasyondur. Bilgi sosyal bir varlık olan insanlar arasındaki iletişim sırasında paylaşılan, aktarılan ve yeniden şekillendirilen tecrübe ve enformasyonlardır. Bilgi, deney, tecrübe, yorum ya da fikrin bir araya gelmesi ile oluşan enformasyondur. Bilgi sosyal olaylarda karar ve eylemler için uygulanmaya hazır yüksek değerlerde bir enformasyon şeklidir. Bilgi kişisel anlamda düzenlenmiş enformasyondur. Anlam piramidinin en üstünde yer alan akıl ve bilgelikle yakın ilişki içerisinde. Akıl ve bilgelik sosyal olaylarda doğru ya da yanlış olanı ayırt etmemize yarayan bütün bilgileri kapsar. Sosyal olayların nedenlerini doğru bir şekilde kavramamıza ve en doğru ya da en güzeli seçmemize yardımcı olan anlama, kavrama ve akıl yürütme aşamalarında

²⁸ Orhan Hançerlioğlu, **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul, 1978, s.30-31.

²⁹ Bilimsel Bilgi: İnsan varlığını tanıma ve anlama isteği sonucu ortaya çıkan, düşünen özne (bilgiye yönelen insan) ile bilgiye konu olan nesne arasındaki ilişkiye denir. Bilimsel bilgiyi diğer bilgi türlerinden ayıran ve onu daha güvenilir kılan, bilgiyi ortaya koyarken kullandığı yöntemin yalnlığı ve acımasızlığıdır. Zira bilimin temelinde eleştirel yaklaşım vardır. Bkz. Ömer Demir, Mustafa Acar, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, İstanbul, 1993. s.30.

³⁰ C. Aktan, İ.Vural, "Bilgi Çağında Bilginin Yönetimi", **Mercek**, Yıl:10, S. 38, 2005, s.8-21.

³¹ Nonaka, Ikujiro ve Hirotaka Takeuchi, **The Knowledge Creating Company**, New York, Oxford University Press, 1995, s.58.

isabetli karar almamız bilginin sistematik bir biçimde işlenmesi, gözlem ve tecrübelerle yeniden şekillendirilmesi, halinde mümkün olabilir. Bu aşama anlam piramidindeki son aşamayı, yani akıl-bilgelik aşamasını simgeler.³² Şimdi kısaca bu konuda kaynaklar öncülüğünde ve anlam şemasını göz önünde bulundurarak bilginin temel birkaç özelliğini şöyle sıralayabiliriz.

1. Bilgi, kolayca biriktirilip saklanamaz. Bilgi bilgisayarlardan daha çok insanların beyninde yer alan şeylerdir. Bilgi genellikle depolanamaz, kodlanamaz, istiflenemez.
2. Bilgi, insan aklı ile enformasyonun işlenmesi, yaratılması, düzenlenmesi veya kullanılmasıdır. Bilginin oluşma süreci, olay ve verilerin genel enformasyonları oluşturacak şekilde organize edilip yapılandırılması ile başlar; belirli bir kullanıcı grubun ihtiyaçlarına uygun bir biçimde yeniden düzenlenip filtreden geçirilmesi ile sürer.
3. Bilgi, tecrübe, yorum ve içinde bulunan şartları bünyesinde barındıran enformasyondur ve yeni bir bakış açısının ortaya çıkmasına yol açar.
4. Bilgi, kullanılmadığında herhangi bir anlam ifade etmez. Bilgi karar ve eylemlere uygulanmaya hazır yüksek değerdeki enformasyondur.
5. Bilgi, önceden hazırlanan prosedürler, kodlar ve el kitapları yoluyla yönetilir ve paylaşılır.

Bilgi hakkında bütün bu teorik bilgiler pratikte, günümüz bilgi çağında sadece bilginin ortaya çıkarılmasını değil, aynı zamanda bilginin yönetimi gibi çok temel bir sorunu karşımıza çıkarmaktadır. Özellikle toplumların ekonomisinin büyük ölçüde rekabetçi ekonomiye dayandığı günümüzde bilgi yönetimi tüm kurum ve kuruluşların temel sorunudur. Çünkü bilgi yönetimi ile alakalı girişimler organizasyonun stratejisi ile entegre edilmediği sürece başarılı olamaz. Başarılı olmak için somut ve kullanılabilir bilgiye dayalı kaynak ve yeteneklerin hangisinin özgün ve değerli ve eşsiz olduğunu belirlemelidir. Sürekli değişen rekabetçi bir ortamda yönetim organizasyonlarının başarısı, kendileri için stratejik öneme sahip bilgileri üretmelerine, elde etmelerine ve paylaşmalarına bağlıdır. Bilginin yönetimi, entelektüel sermayenin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. İnsanlar, süreçler ve teknoloji gibi üç temel unsurdan oluşan bilgi yönetimi, tıpkı günlük yaşamımızda olduğu gibi, bilgi edinme, bilgiyi kullanmak için gerekli işlemleri yapmak ve yeni koşullara uyum sağlayabilecek şekilde mevcut bilgilerimizi uyarlamak ile alakalı bir süreçtir. Bu açıdan bakıldığında bilgi yönetiminin en genel amacı, bilginin birden fazla kişinin kullanabilmesine elverişli, yani paylaşılabilir bir hale getirilmesidir. Bilgi, örgütleri ve toplumu bir arada tutan temel

³² Coşkun Aktan, İstiklâl Vural, “**Bilgi Çağında Bilginin Yönetimi**”, s.10.

unsurların başında gelmektedir. Bu anlamda bilgi yönetimi, günümüzdeki şekliyle adlandırılması da uzun yıllardır kullanılan bir araç konumundadır. İnsanlık tarihinde toplumsal organizasyonların oluştuğu ilk andan itibaren insanlar, birbirlerinin bilgi ve tecrübelerini ortak kullanarak, bu konuda ortak bir sinerji (görevdeşlik-duygudaşlık) oluşturdukları ve böyle bir etkileşim noktasında da birlikte öğrenme süreçlerinden geçmektedirler.³³ Bilgi yönetimi için örgüt kültürü, örgüt kültür içinde, bu sürecin en temel şartı da yaratıcı ve özgün bilgi-fikirler insanların kendilerini özgür ve güvende hissettikleri ortamlarda yeşerebilir.

Yeri gelmişken hemen ifade edelim ki günümüz dünyasında son derece hızlı bir değişim ve dönüşüm sürecinden geçen her şeyde olduğu gibi bilgi ve bilim anlayışlarında da çok ciddi değişiklikler olmaktadır. Örneğin yakın zamana kadar geleneksel bir bilgi görüşü hâkimdi. Yukarıda da ana hatlarıyla da ifade edildiği gibi bu geleneksel bilgi ve bilim görüşü, gerçek dünyanın bizim onunla ilgilenip ilgilenmememize ya da ona dikkat edip etmememize bakmaksızın var olduğu esasına dayanır. Yirminci yüzyılın ilk yarısında, bilimsel bilginin doğasıyla ilgili fikirler, bilim tarihçileri ve epistemologların çalışmalarıyla büyük oranda değişmiştir. Günümüz dünyasında değişen bu yeni bilim ve bilgi paradigmasına göre bilim, bilim camiası tarafından kabul edilen bilimsel prensiplerden hareket ederek doğal ve tasarlanan olaylarla, ilgili tahminler yapmak ve dünyayı anlamak için bilim adamları tarafından oluşturulmaktadır. Bilim bir insan aktivitesidir. Bilim induktif (tümevarımsal) çıkarımların bir sonucu değildir. Bilim dünyayı anlamak için insanlar tarafından oluşturulan hipotetik (kurgusal) bir bilgidir.³⁴

Bilimsel bilgi, bilimsellik ilkesi çerçevesinde ortaya konulan bilgidir. Bilimsel bilgi tek tek olgulara değil, genel olgulara dayanır. Bilimde meydana gelen değişme ve gelişmeler nedeniyle bilimsel bilgi, bir yönüyle de her zaman eksik kalan bir bilgidir. Bilgi, bilen ve bilinen arasında kurulan bir ilişkinin ürünü olup çift kutuplu bağlantılar içerir. Bilgi kuramında, bağlantının bilen tarafında bulunan öğeye özne (subject) bilinen tarafında bulunan öğeye de nesne (object) adı verilir.³⁵ İşte bu iki olgu üzerinde bilimsel faaliyetler cereyan eder. O zaman bilimsellik nedir? Bilimsellik: doğru kabul edilen

³³ C. Aktan, İstiklâl Vural, “**Bilgi Çağında Bilginin Yönetimi**”, s.9.

³⁴ Ahmet Gürses, “Bilimin Doğası, Yüksek Öğretim Öğrencilerinin Bilimin Doğasına Dair Düşünceleri,” **Millî Eğitim**, Bahar-2005, Yıl: 33, S. 166, Ankara, 2005, s. 65-72.

³⁵ B. Akarsu, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, s.34.

normlar çerçevesinde kurallara uygun değerlendirme, analiz ve sentez yaparak yeni fikir veya olanın yanlış veya doğru yönlerini saptayıp katkıda, yorumda bulunmaktır. Çeşitli bilimsel çalışmalar ve sosyo-kültürel yollardan üretilen bilginin kaynaklar halinde toplanması, arıtılması, işlenmesi, saklanması, iletilip paylaşılması, kullanılıp arşivlenmesi modern bilgi toplumlarının en temel sorunları arasında yer alır.

İnsanoğlunu bilime, bilgiye iten, bu tür çalışmalara yönelten nedenleri şöyle sıralayabiliriz: İnsanoğlunun var oluşundan beri doğayı tanımak ve ona egemen olmak istemesi, doğaya karşı olan korkusunu yenmeye ve merakını gidermeye çalışması, beğenilme, daha rahat yaşama, daha üstün olma isteği vb. etkenler. Tarihsel süreçte insanoğlunun bu alandaki çalışmaları (algılama-düşünme-ayırıştırma-kavrama), bilgi birikimleri ve aktarımları sonucunda; kullandığı teknik, araç, yöntem, terminoloji ve uzmanlaştığı alan itibariyle çok farklı bilim dalları ortaya çıkmıştır. Örneğin; fen bilimleri, iktisadi ve idari bilimler, sosyal bilimler gibi. Toplumun kendisi hakkındaki imajını, başka toplumlara ilişkin düşünceleri, karşılaştırma ve algılamalarını farklı türde bilimsel alanlar disipline eder ve biçimlendirir. Bu biçimlendirme süreci ise, ilkokuldan başlayarak, örgün eğitimin tüm aşamalarına kadar insan hayatının birçok bölümünde sürüp gider.

Felsefe ve beşeri bilimlerin ikincilleştirdiği ve bilginin ağırlıkla bilim, bilimin ise, yine ağırlıkla doğa bilimleri olarak anlaşıldığı baskın partiküler form içinde, sosyal bilimler Batı'da/Avrupa'da ve kapitalizmin modernlik zemininde; insan yapımı bir inşa, bir öznelarası kültürel etkinlik olarak doğmuştur.³⁶ İnsan ve toplum doğasına giren bütün her şeyi konu alan sosyal bilimler Avrupa'da kapitalist sistemin çeşitli alanlarda meydana getirdiği tahribatları ortadan kaldırmak, sistemden kaynaklanan sorunlara cevap aramak, memnun ve mutlu olmayan geniş halk kitlelerinin sıkıntılarını gidermek, devlet ve toplum bütünleşmesine katkıda bulunmak için katı kapitalist Avrupa-merkezci³⁷ bir anlayış perspektifinde ele alınmıştır. Otoriteryan kapitalist sistemin mutlak egemenliğini ilan ettiği

³⁶ Söğütü İlyas, Demirel İdris, "Kapitalizmle İlişkisi Çevresinde Sosyal Bilimler, Avrupa Merkezilik ve Post-Modernizm", **Türkiye Günlüğü**, S. 95, Güz-2008, Ankara. s.29.

³⁷ Avrupa merkezilik, şarkiyatçılık (oryantalizm) düşüncesinde olduğu gibi yaşamın her alanında Avrupa medeniyetinin üstünlüğünü vurgulayan bir düşünce tarzıdır. Özellikle bilim, felsefe, sanat vs. çalışmalarında Avrupa düşüncesi ve medeniyetinin diğerlerinden (ki burada diğerleri sözünden tüm Dünya medeniyetlerini anlamak gerekir) üstünlüğü tezini açıktan ya da gizli olarak savunan bir yaklaşımdır. 15. yüzyılda Avrupa kıtasında yaşayanların, dünyanın kendilerince uygar olmayan topluluklarının yaşadığı yerleri "*keşfetmesi*" ile ortaya çıktığı bilinen bir üstünlük tavidir. Stam R. Shohat, E. "İç içe Geçmiş Tarihler: Avrupa-merkezilik, Çok-kültürcülük ve Medya", (Derleyen: Edibe Sözen), **Köprü**, (Kış-2002), İstanbul, s.77-94.

bir dönemde, bir anlamda doğa bilimlerinin oldukça baskın yönüne karşı geliştirilmiş bir bilimsel tepkiler çerçevesinde sosyal bilimlerin ortaya çıktığını görmekteyiz. Sosyal bilimler, yeni ve somut bir tarihsel sistemden, kapitalizmden kaynaklanan modern bir icat olarak pozitivist epistemolojiyle (olgucu bilgi kuramı) temellenmiştir.³⁸ İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren başlayan toplumsal ve bireysel sorunlara çözüm çabaları sosyal bilimlerin doğuşunu sağlamıştır. İnsanın belirli bir toplum içerisinde yaşama ihtiyacı beraberinde sorunları getirince, sosyal bilimlere sorun çözme misyonu yüklenmiştir.³⁹

Günümüz dünyasında çok önemli uygulama alanı bulmuş olan sosyal bilimler, çekirdek fizikinden (nano teknoloji) daha önemli bir uygulama alanına kavuşmuş olup totalitaryen devletlerdeki propaganda teknikleri, devrimci savaş ve “psikolojik eylem” günümüz dünyasında ve insanın yaşantısında yarattıkları değişiklikler yönünden çekirdeksel dağılımından daha büyük önem taşımaktadır.⁴⁰ Başlangıçta Batı medeniyetinin toplumsal bilim şekli olarak Reform ve Rönesans hareketleriyle ortaya çıkan sosyal bilimler sonraki dönemlerde çeşitlenerek çeşitli disiplinlere ayrılmış ve büyük gelişmeler kaydetmiştir.⁴¹ Toplumu oluşturan fertlerin zihinsel ve kültürel faaliyetleriyle yakından ilgilenen sosyal bilimler sürekli değişim/değişkenlik içerisindedir. Sosyal bilimler kavramı kolayca tanımlanamayan bir kavramdır. Çünkü öncelikle neyin “sosyal” olduğuna peşinden neyin “bilimsel” olduğuna karar vermek ve sonra da “sosyal bilimler” kavramını daha geniş bir kavram olan bilimsellik kavramı içine sokmak gibi problemleri içermektedir.⁴² Mesele hayli uzunca olduğu için şimdilik burada bu konuya girmeyeceğiz.

İnsanlık tarihi kadar eski sosyal bilimler, “insanı, toplumu ve ağırlıklı olarak insanın insan, insan-toplum ve insan-eşya ilişkilerinin sistemli bir biçimde incelenmesini amaçlayan, bilimsel yönteme uygun olarak üretilmiş “düzenli bilgiler” tanımlanmaktadır. Sokrates ile başlayan “kendini tanıma” Yunus Emre’de ilmin amacının insanın “kendini bilmesi” öğretilisine dönüşür. Önce kendini, sonra yaşadığı toplumu ve insan deneyimlerini tanıma, bilme ve çözme ihtiyacı sosyal bilimlerin

³⁸ Martin Heidegger, **Bilim Üzerine İki Ders**, (Çev.: Hakkı Hünler), İstanbul, 1998, s.14–15.

³⁹ Ali Sinan Bilgili, **Geçmişten Günümüze Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler**, Ankara, 2008, s.3.

⁴⁰ Mark Duverger, **Sosyal Bilimlere Giriş**, (Çev.: Ünsal Oksay), Ankara, 2002, s.7.

⁴¹ İlyas Söğütü- İdris Demirel, “**Kapitalizmle İlişkisi Çevresinde Sosyal Bilimler, Avrupa Merkezilik ve Post- Modernizm**”, s.29–37.

⁴² Recep Şentürk, **İslâm Dünyasında Modernleşme ve Toplum Bilim**, İstanbul, 1996, s.51.

temelini oluşturmuştur. Belki de bu yüzden sosyal bilimler “bilgeliğin mirasçısı” olarak da tanımlanmaktadır. Sosyal bilimlere ciddi anlamda bakış felsefesi, Fransız İhtilâli’nin getirdiği sosyal, kültürel ve siyasî değişimle gerçekleşmiştir. 1850–1945 yılları arasında, ayrı bilgi alanı oluşturdukları kabul edilen bir dizi disiplin ortaya çıktı ve bu yeni alana “sosyal bilim” adı verildi. Bu gelişme belli başlı üniversitelerde önce kürsüler, daha sonra da her disiplinde diplomaya yönelik ders programları öneren bölümler kurularak sağlanmıştır.⁴³

İnsan davranışlarının teorisini temin eden sosyal bilimler; insanın cemiyet içindeki davranışlarının anlaşılır bir mahiyet taşıdığı esası üzerine kurulmuş, mazisinde insanın kendisini anlamının zaruri olduğunu göstermektedir.⁴⁴ Toplumu ve insan ilişkilerini inceleyen sosyal bilimlerin, modernliğin bir ürünü olarak, Batı’da evrensel doğa yasalarını bulmayı amaçlayan bilimsel gelişme sürecinde, devletin toplumu ilgilendiren kararlarını dayandırabileceği nispeten kesin bilgilere duyduğu ihtiyacın karşılanması kaygısıyla ortaya çıktığı kabul edilir.⁴⁵ İnsanlar tarafından oluşturulan gerçekler ve toplumsal olgular sosyal bilimlerin ilgi alanıdır. Gruplar içinde oluşan insan etkinliklerini araştıran sosyal bilimlerin, bilim olarak ele alınması ve değerlendirilmesi İbn Hazm ve İbn Haldun gibi Müslüman bilginlerce olmuştur.⁴⁶ Sosyal bilimler, İslâm dünyasında İslâmî ilimler (fıkıh, kelam, tefsir, hadis, vb.) ile sınırlı kalmamıştır, Sosyal bilimlerin pozitif yönleri ile mantık, matematik, fen bilimleri alanında da Aristo mantığına dayanan akılcı İslâm felsefesinin kurucusu Farabi (870–950), İslâm psikolojisinin kurucusu İbn-i Sina (980–1037), ünlü İslâm düşünürü büyük filozof İmam Gazali (1058–1111), İdrisi (1100–1166), çeşitli eser ve felsefi görüşleriyle Hıristiyan dünyayı etkileyen İbn Rüşd (1126–1198), ünlü ilk İslâm sosyologu, tarih felsefesinin kurucusu İbn Haldun (1332–1406) gibi bilim ve düşünce adamlarınca birtakım önemli çalışmalar yapılmıştır.⁴⁷ XX. yüzyıl başlarında iyice şekillenen sosyal bilimlerin açıklama fonksiyonu ile düzenlenme fonksiyonu arasındaki ilişkiyi açık bir

⁴³ Sevim Can, *Türkiye’de Sosyal Bilimler Üzerine Düşünmek*, Milli Eğitim, Yıl:7, S. 75, Ankara, Mayıs–2006, s.32–35.

⁴⁴ Şerif Mardin, *Siyasal ve Sosyal Bilimler-Makaleler*, İstanbul, 2005, s. 29–30.

⁴⁵ Mehmet Öz, “Cumhuriyet Döneminde Sosyal Bilimler”, *Türkler Ansiklopedisi*, IX, Ankara, 2002, s.499.

⁴⁶ Mehmet Bayraktar, *Bilim Tarihi*, Ankara, 1995, s.81.

⁴⁷ A. Sinan Bilgili, *Geçmişten Günümüze Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler*, s.10–11.

şekilde ortaya koyan düşünür aynı zamanda pozitivist olan Karl R. Popper'dir.⁴⁸ Nitekim sosyal bilimler, ilk ortaya çıkışlarından itibaren uzun bir müddet kendi dar sınırları içinde ihtisaslaşmak isteyen ve istiklâllerini ilan eden diğer sosyal ilimlerde, insan veya topluma sadece bir cephesinden yaklaşmakta onu tam olarak anlamının mümkün olmadığını görerek, kendi dar sınırlarını aşmışlar ve disiplinler arası araştırmalara yönelmişlerdir.⁴⁹

Ondokuzuncu yüzyılda sosyal bilimleri oluşturan disiplinlerin teorik çerçevelerinin ve yöntem-tekniklerinin oluşturulmaya başlandığı bir çağdır. Sosyal, ekonomik, siyasî olayların çok yoğun bir şekilde yaşandığı ve özellikle Sanayi İnkılâbı ve Fransız İhtilali'nin modern dünyanın şekillendiği bir dönem yaşanmaktadır. Tabi bu süreç beraberinde çok önemli birtakım sorunları da gündeme getirmektedir. Mesela; Batı Avrupa'da gelişen sanayileşme ve serbest rekabetçi kapitalizm beraberinde (*dünya sömürü temelinde indirgenmiş, olgu ve değerler birbirinden ayrılarak, değerler ikinci plana itilmiş, insanın ruh ve his dünyasının kirlendiği olduğu süreç*) pek çok sorun ortaya çıkarmıştır. Sanayileşmenin işçi sınıfı, varoşlaşma, çalışma ilkeleri vb. alanlarda çıkardığı sorunlar sosyal bilim disiplinlerinin kurulmasını ve gelişmesini sağlamıştır. Öte yandan toplumsal bilimlerin gelişme düzeyinin doğa bilimlerinden daha geride olduğu bilinen bir gerçektir. 18. yüzyıla kadar fen bilimlerinde inanılmaz derecede ilerlemeler söz konusu iken, sosyal bilimlerde disiplin özerkliği ve kuramsal yapılanma ancak 18. yüzyılın ikinci yarısında görülmektedir. Bu durumun temel sebepleri olarak; sosyal bilimlerin genç olması, incelediği konuların özellikleri söylenebilir. Toplum bilimlerinin konusu, toplum içinde yaşayan insanların davranışları; doğa bilimlerinin konusu ise canlı veya cansız varlıklardır. İnsan irade sahibi bir varlıktır. O bakımdan da olaylar karşısında edilgen bir durumda kalmayıp olayın kendisini değiştirebilmektedir. Bu da insan davranışlarının açıklanmasında belirsizlik yaratmakta ve mevcut belirsizlikleri artırmaktadır. Bütün bunlardan dolayı toplumsal bilimler, niteliksel bağlamda doğa bilimlerinden farklı olup ölçme olguları sınırlı kalmaktadır.⁵⁰

Günümüzde meydana gelen olay ve olguları anlamak için sosyal bilimlerin tüm disiplinlerinden yararlanmak gerekir. Sosyal bilimlerin özellikle onsekiz ve ondokuzuncu yüzyıllarda bağımsız sosyal bilimin ve sosyal felsefe konularının gelişip

⁴⁸ Karl R. Popper, **Tarihsiciliğin Sefaleti**, Çev.: Sabri Orman), İstanbul, 1999. s.54-58.

⁴⁹ Yaşar Yücel, Bahaeddin Yediyıldız, "Tarih ve Kültür", **Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Görüşler, Makaleler**, Ankara, 1990, s.53-66.

⁵⁰ H. Seyidoğlu, **Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı**, s.6.

sistemleşmesiyle birlikte yaygın bir şekilde kullanıldığını görmekteyiz.⁵¹ 19. yüzyıldan başlayarak, 20. yüzyılda kurumsallaşan ve diyalektik (soru sorma ya da akıl yürütme becerisi) açıdan iyice sistemleşen modern sosyal bilimlerin ortaya çıkmasında 19. ve 20. yüzyıl dünyasının fikir ve düşünce hayatına damgasını vuran birtakım şahsiyetlerin çok ciddi katkısı vardır. Örneğin; Fransız sosyolog Auguste Comte (1798–1857), Alman siyasetçi Karl Marx (1818–1883), Claude Bernard (1813–1878), Frederic Le Play (1806–1882), Alman sosyolog Max Weber (1864–1920), Fransız sosyolog Emile Durkheim (1858–1917) ve Fransız tarihçi Fernand Braudel (1902–1985) gibi aydın ve fikir teorisyenleri önde gelmektedir. Çok farklı alanlarda özgün eserler veren bu çok değerli isimler, adeta sosyal bilimlerin üstadı olarak kabul edilmektedirler. Yine sosyal bilimlerin sistemleştirilip geliştirilmesinde, Avrupa’da çeşitli çalışmalarıyla gördüğümüz birtakım sivil-ilmî kuruluşların da çok büyük bir katkısı olmuştur. Örneğin; Frankfurt Sosyal Bilimler Enstitüsü (Frankfurt Ekolü)⁵² ve Annales Ekolü/Okulu.⁵³

İnsan ve toplum gelişimini çeşitli boyutlarıyla yansıtan disiplinler olarak tanıdığımız sosyal bilimlerin, sosyal bilgilerle kesişen çok önemli ortak yanları bulunmasına rağmen asla birbirleriyle karıştırılmamalıdır. Çünkü yukarıda ana hatlarıyla izah etmeye çalıştığımız sosyal bilimler kavramı ve bu ilimlerin konusu temelde sosyal bilgilerden daha ayrı anlamlar ihtiva eder. Sosyal bilgiler toplumsal gerçeklerle kanıtlamaya dayalı bağ kurma süreci ve bu sürecin sonunda elde edilen

⁵¹ Mark Duverger, **Sosyal Bilimlere Giriş**, s.12–13.

⁵² Frankfurt Ekolü / Okulu: Almanya-Frankfurt’ta 1923 yılında kurulan bu enstitü (Institut für Sozialforschung) bünyesinde toplanan ve sosyal bilimlerin çeşitli dallarında çalışan bir araştırmacının oluşturduğu Frankfurt Ekolü, sosyal bilimlerin tarihinde bir kilometre taşı olarak nitelendirilebilir. Ekolün mensupları arasında Theodor W. Adorno, Max Horkheimer, Walter Benjamin, Herbert Marcuse, Leo Löwenthal, Henryk Grossmann, Friedrich Pollock, Eric Fromm gibi isimler yer alır. Bu okul ya da ekol daha çok Marksizm ve ekonomik determinizmine (gerekçilik) karşı çıkarak; ideolojik ve psiko-sosyal faktörlerin önemine dikkat çekmişlerdir. Bkz. <http://www.psikolojisayfam.com/kavramlar/frankfurt-ekolu.html>.

⁵³ Annales Ekolü / Okulu: 1929 yılında Lucien Febvre ve Marc Bloch tarafından kurulmuş olan ünlü tarih dergisi. Özgün adı “Annales d’Histoire Economique” olmakla birlikte sonradan 1946 yılında “Annales; Histories Economies Civilisations” diye değiştirilen derginin yazı kadrosu içinde başta L. Febvre, M. Bloch, F. Braudel, G. Duby vb. olmak üzere pek çok Fransız tarihçisi bulunur. Tarih yazıcılığını olabilecek en dar anlamıyla tanımlanan politik bir tarihe ait olguların gelişigüzel toplamına indirgeyen, tarihçilik mesleğinin başlıca işinin olay anlatıcılığı olduğunu savunan pozitif eğilime bir tepki olarak kurulmuş ve her zaman vakanüvislik tarih anlayışından olay tarihi ya da olgusal tarih anlayışından uzun vadeli yapısal eğilimleri amaçlayan bir anlayış. Tarih ilmine yeni ve geniş çerçeveli bir bakış açısı getirmiş, kişinin toplumsal yaşamının bütün yönleriyle tarih kapsamına alınmasını ileri süren ekol. Bu okulu karakterize edecek başat unsur, toplumun bütünsel bir tarihini yapma çabasıdır. Bkz. Ahmet Cevizci, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, İstanbul, 2006, s.114.

bilgiler olarak tanımlanabilir. Burada toplumsal gerçek denildiğinde toplumsal yaşamı düzenleyen her türlü etkinlik akla gelmelidir. İnsanın yaşamında kullandığı ve zorunlu olan onun daha kolay, rahat, mutlu yaşamasını kendini gizil güçleri doğrultusunda geliştirip, gerçekleştirmesini sağlayan tüm toplumsal olgular ve ilişkiler bu kavramın içine girer. Sosyal bilgiler kavramı ise ilk kez 1916 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan sosyal, kültürel ve ekonomik sorunlara çözüm bulmada kullanılmıştır.⁵⁴ Sosyal bilgiler ile sosyal bilimler özellikle ilgilendikleri alanlar bakımından, aralarında kesin bir çizgi çizilemeyecek kadar birbirlerine çok yakındırlar. Ancak sonuçta iki kavram bazı yönlerden birbirlerinden çok ayrıdır.

Örneğin; sosyal bilimler bilginin yapısı açısından yapılan tasnif; sosyal bilgiler ise program yapısını ilgilendiren bir tasniftir. Birincisi bir bilgi kategorisi, ikincisi ise bir program kategorisidir.⁵⁵ Sosyal bilgilerin en önemli hedefi iyi vatandaş yetiştirilmesi iken sosyal bilimlerle uğraşan sosyal bilimcilerin işi ise toplumlarla ilgili yeni bilgi ve fikirler üretmektir. Sosyal bilgiler konu ve temaların öğretilmesinde, sosyal bilimlerden daha çok kullanılır; sosyal bilimler daha çok ayrı ayrı disiplinler olarak öğretilir. Sosyal bilgiler programları konular arasındaki bağı belirginleştirirken, sosyal bilimler yaklaşımı olan konular, disiplinlerin teker teker birlikteliği üzerinde durur.⁵⁶ Adından da anlaşılacağı üzere, biri bilim, diğeri bilgi durumundadır. Tarihsel süreçte sosyal bilgiler, sosyal bilimlere bağlı ve bağımlı olarak gelişmiştir. İlk kez 1960'lı yıllarda İsrail'de ders olarak okutulan Sosyal bilgiler; daha çok ilköğretimde, sosyal bilimler ise orta ve yükseköğretimde öğretilir. Sosyal bilgiler temel kaynağını sosyal bilimlerden alır. Sosyal bilgiler terimi sosyal bilimlerden alınan muhtevaya dayanarak oluşturulmuş olup, sosyal bilgiler sosyal bilimlere dayanır. Her sosyal bilimin kendi özel ilke ve önermeleri sosyal bilgilerin kapsamına girmeyebilir. Sosyal bilimlerden alınan muhtevaya dayanarak oluşturulan üniteleri içeren programlar olarak bilinen ve aynı zamanda eğitim alanlarının meydana getirdiği kavram olan sosyal bilgiler; toplum fertlerinin iyi vatandaş olması, toplumsal olayları bir bütün içerisinde kavraması, sosyalleşmeleri sağlamak amacıyla okutulmaya başlanmıştır.

⁵⁴ Nuri Köstüklü, **Sosyal Bilimler ve tarih Öğretimi**, s.9.

⁵⁵ Fatma Varış, **Eğitimde Program Geliştirme: Teori ve Teknikler**, Ankara, 1997, s.13.

⁵⁶ W. Gardner, A. Demirtaş, A. Doğanay, "**Sosyal Bilimler Öğretimi**", Ankara, 1997, s.1-3.

Özellikle öğrencilerin duyuşsal davranışlarının geliştirilmesinde çok ciddi rol oynayan sosyal bilgiler, çok çeşitli sosyal bilimler arasında oluşan disiplinler arası bir disiplin olarak görülmektedir. Yani bir bakıma sosyal bilgiler, sosyal bilimlerin ortak bir bileşkesi olarak ele alınmalıdır. Sosyal bilimlerin öğretimiyle sosyal bilimlerin öğretimi de birbirinden çok farklıdır. Sosyal bilgiler bir bütün halde verilirken, sosyal bilimler alanlarının genişliği nedeniyle bütün halde verilmesi mümkün olmamaktadır. Yine her şeyden önce özellikle yirminci yüzyıldan itibaren eğitim-öğretim alanlarında ortaya çıkan yeni gelişmeler ve değişmeler sosyal bilimlerin uygulama alanları olarak sosyal bilgileri doğurmuştur. Daha ziyade sosyal bilimler alanındaki kuramsal ve bilimsel gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan ve eğitim alanının yarattığı bir kavram olan sosyal bilgiler; insanları ve birlikte oluşturdukları yaşamı anlamayı hedefler. Ancak bugünkü yaşamı anlamlandırabilmek ve bireyin toplum içinde gelişmesini ve yetiştirilmesini sağlamak için, geçmiş insan deneyimlerinin incelenmesi ve bugünkü yaşama etkisinin anlaşılması gerekir. İşte insan ve toplum gelişiminin çeşitli boyutlarını yansıtan sosyal bilgiler, özellikle bu devreye girer. İnsanlar eğitim felsefesi konusunda nasıl farklı görüşlere sahiplerse, sosyal bilgiler eğitimcileri de sosyal bilgilerin doğası hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Genelde sosyal bilgiler eğitimcileri sosyal bilgileri üç farklı yaklaşım ya da gelenek (vatandaşlık bilgisi aktarımı olarak sosyal bilgiler, sosyal bilimler olarak sosyal bilgiler, yansıtıcı inceleme olarak sosyal bilgiler) olarak açıklamışlardır.⁵⁷ Özetle sosyal bilgiler genelde tekil anlamda kullanılan, öğrencilerin çevreye, topluma ve insanlığa karşı sorumlu bir vatandaş olarak yetiştirme girişimleri anlamına gelirken, sosyal bilimler ise, bilimsel bir tutumla toplumların incelendiği disiplinler olup ilgilendiği esas konu gruplar içinde oluşan insan etkinliği ve beşeri anlayışın geliştirilmesidir.⁵⁸

Tarih İlminin Sosyal Bilimler İçindeki Yeri

Tarihin sosyal bilimler alanı içinde özel ve önemli bir yeri vardır. Bugün dünyada başlı başına bir alan olarak kabul edilmekte ve öğretim kurumlarında okutulmaktadır. Kendine özgü felsefesi ve özellikleri ile tarih öteki sosyal bilim dalları ile yakın ilişki içindedir. Hatta tarih ile öteki sosyal bilim dalları, özellikle psikoloji ve sosyoloji

⁵⁷ Ahmet, Doğanay, "Öğretimde Kavram ve Genellemelerin Geliştirilmesi", **Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilimler Öğretimi**, Editl: C. Öztürk, D. Dilek, PegemA Yayıncılık, Ankara,, 2005, s.20-21.

⁵⁸ William Gardner, Abdullah Demirtaş, Ahmet Doğanay, **Sosyal Bilimler Öğretimi**, s.1.

arasında ilişkiler vardır. Birçok tarihçi, tarihi sosyal bilimlerden ayırmak istemektedir. Onlara göre, tarih, olayları özellikleri ile tek inceler; sosyoloji ise genellemelerle ilgilidir. Oysa tarihçiler genellemelere varırlar; ancak onların sosyolojideki genellemelerden farklıdır. Ayrıca, tarihte genellemeler de kendi aralarında farklılıklar gösterir. Kavramlaştırma düzeyinde genellemeler olabildiği gibi, düşünme süreci içinde daha geniş kapsamlı genellemeler de bulunur. Tarih ise sosyolojinin amaç ve ilkeleri bakımından farklılaşmaktadır. Örneğin, sosyoloji, kavramları açıklayabilmek için gerçeğe dayanan bilgileri toplarken; tarih, bilgileri yani gerçekleri açıklayabilmek için kuramları kullanmaktadır. Başka bir deyişle, tarih kuramların ampirik (tecrubî) yönden geçerliğini ortaya çıkarmaya yönelik çalışmaları, sosyoloji ise kuram geliştirmeye dönük ampirik çalışmaları içermektedir.

Burada tarihçinin asıl önemli olan görevi yargılamak değil, geçmişi anlamaktır. “Nasıl olur da bu gördüğümü anlarım, anlamlandırırım, bunu toplumla nasıl paylaşırım” meselesidir. Yoksa bilim olan tarih, bir takım “atıp-tutma” değildir. Birtakım sunî tartışmaların alanı hiç değildir. Bu bağlamda tarih, zannedildiğinden çok daha zengin ve karmaşıktır. Tarih bir küldür, bir bütündür.⁵⁹ Sosyal bilimlerde her iki türde çalışmaya da gereksinme duyulmaktadır. Öğrencilerin tarihsel bir bakış açısı geliştirmeleri gereklidir. Sosyal bilimleri ve sosyal değişmeyi anlamada “tarih öğretiminin” katkısı önemli bir yer tutar.⁶⁰ Geçmişte tarih öğretmenlerinin düştüğü iki yanılgıdan söz edilmektedir. Bunlardan birisi, tarih öğretmenin öteki birçok alana göre daha çok genellemeyi, soyut kavramı bilmeyi gerektirdiğini anlayamamalarıdır. Öteki yanılgı ise, öğrencilerin sosyal bilimlere dayalı kavramları ve kuramları bildiklerini varsayarak hareket etmeleridir. Oysa bu kavram ve kuramların öğrencilerce öğretilmesi gereklidir. Çünkü kavramlar tarafsız olup, bilgi ve düşünce sistemlerinin anlatımında çok büyük bir önemi teşkil etmektedirler. Örneğin çağdaş eğitim kuramcılarının birisi olarak kabul edilen Bruner, öğrencinin tarih öğrenebilmesi için, onun temel tarih kavramlarını keşfetmesi, bir tarihçi gibi araştırma yapması gerektiğini savunur.⁶¹ Tam da bu noktada öğrencilerin tarih öğrenebilmeleri için en temel konuların başında ilgili konularla ilgili olarak yeteri düzeyde isim, kavramların düzenli bir şekilde öğrenmeleri gerekir.

⁵⁹ Y. Hakan Erdem, “Popüler Tarih, Ağzına Geleni Söyleme Alanı Değildir”, **Mostar**, Aylık Kültür ve Aktualite Dergisi, Ekim-2009, S. 56, İstanbul, s.50-55.

⁶⁰ Fersun Paykoç, **Tarih Öğretimi**, Editör: Bekir Özer, Eskişehir, 1991, s.3

⁶¹ Dursun Dilek, **Tarih Derslerinde Öğrenme ve Düşünce Gelişimi**, Ankara, 2001, s.s.2-3.

Tarih ile sosyal bilimler arasındaki yakın ilişki de bu alandaki disiplinlerin bir bütünlük içinde öğretilmelerini desteklemektedir. Tarihçi, öğretmenin geçmişini aynen yansıtmak yerine, bir sosyal bilimci ve tarihçi gibi geçmişi yorumlayarak ve yapısını ayrıştırarak yeniden yaratması gerekir. Ancak böylelikle öğrencilerde çağdaş ve geniş bir tarih anlayışının geliştirilmesi sağlanabilir. Sürekli bir değişim içinde olan, çeşitli ve karmaşık sorunlarla karşı karşıya bulunan insanların ve toplumların yaşamında tarih disiplinin de içinde bulunduğu sosyal bilimlerin önemli bir yeri vardır. Kişilerin gereksinimleri ile toplumun beklentileri arasında dengeyi sağlamada insanlara gerekli bilgi, beceri ve tutumları kazandırma açısından sosyal bilimlere çok önemli işlevler düşmektedir. Çağdaş anlayışa göre sosyal bilimler, bu işlevleri yerine getirmede disiplinler arası ve çok yönlü bir yaklaşım izleyerek kişilere belli bilgi edinme yollarını ve belli becerilere kazandırma ile bunu toplumlar arası bir etkileşim ortamı içinde sürdürme amaçlamaktadır.⁶² Değişmenin-değişimin bilimi olarak tanımlanan sosyal bilimler bu yönüyle en evvela tarih ilmi ile çok yakın bir ilişki içerisindedir.

Toplumsal dinamizmin en temel öğelerini oluşturan sosyal bilimler, din, milliyet, coğrafya, dil, tarih, hukuk, sanat gibi toplumların hayatında çok önemli yer teşkil eden hususları mutlaka gözetmek zorundadır. Çünkü sosyal bilimlerin amacı bilim ve teknolojinin sosyo-kültürel olgularla etkileşiminden ortaya çıkan ihtiyaçların belirlenerek sorunların tanımlanması, çözülmesi ve bu konuda topluma yol göstermesidir. Bu noktada sosyal bilimlerin toplumdan topluma, kültürden kültüre değişen özellikleri ile yerellik ve millilik hususları devreye girmektedir. Her ne kadar sosyal bilimlerin, bilimsel araştırma ve inceleme ilke ve metotları dışarıdan alınsa dahi sosyal bilimler, örneğin fen bilimleri gibi her zaman ve her yerde mutlak değer ve sonuçlar göstermez. Başka bir deyişle matematik, fizik, kimya, biyoloji gibi fen bilimleri, dünyanın her yerinde ilmi veri, kaide ve sonuçları birdir, aynıdır. Dünyanın bütün coğrafyalarında matematik dalında iki kere iki dört eder ya da en küçük asal sayı iki'dir. Fizik ilminde “yerçekimi kanunu” her yerde aynıdır. Yerçekimi kuvvetinin varlığı değiştirilemez. Biyolojide “canlılar hücreden oluşur” kaidesi ya da fotosentez olayı dünyanın her yerinde aynıdır ve hiçbir zaman değişmez. Yine kimya bilminde “sabit hacimler yasası” her yerde geçerli bir ilmi ilkedir. Bu tür bilimsel kanunlar değişmez gerçeklikler olup kesinleşmiştir. Çünkü bu tür bilimsel kanunlar, gerçekliği

⁶² F. Paykoç, **Tarih Öğretimi**, s.2.

tamamen deney ve gözlemlerle ispatlanmış ifadelerdir. Bu örnekleri daha da çoğaltabiliriz.

Oysa temelinde insan olgusunu merkeze alan sosyal bilimlerde durum hiç de böyle değildir. Zira her insanın bir iç ve dış dünyası vardır, her toplumun ayrı bir dili, kültürü, edebiyatı, dinî, sanatı, hukuku bulunmaktadır. Her insanın ya da toplumun yaşadığı sosyal, kültürel ve coğrafi mekân çok başkadır. Bu bakımdan sosyal bilimler toplumdan topluma, coğrafyadan coğrafyaya farklılıklar arz etmektedir. Bir noktada sosyal bilimler, içinde yerel değerler ve millîlik damgaları taşırlar. Özellikle millîlikten kastedilen milletlerin kültür, medeniyet ekseninde bilinçli ve sistemli bir şekilde aidiyet duygusu içerisinde millî nitelikler kazanma sürecidir. Her şeyden önce yerel ve millî değer ve anlam taşımayan hiçbir şey evrenselleşemez. Ortak yaşam iradesi, millet olma bilinci, ortak tarih ve kader birliği, ortak değer ve vatan şuuru günümüz dünyasında toplumların ayakta kalabilmelerinin en vazgeçilmez hassasiyet ve değerleridir. Çünkü özgül eylem ve durumların üzerinde olan değerler, insan davranışlarına belli bir standart getirir, kendimizi başka insanlara tanıtmada, başkalarının davranışını ve kendi davranışımızı yargılamada kendimizi başkalarıyla karşılaştırmada, başkalarını ikna etmede temel oluşturur.⁶³ Sosyal bilimlerin en önemli dallarından birini teşkil eden aynı zamanda insan etkinliği ve beşerî anlayışı da konu edinen tarih ilmî sosyal bilimler içinde çok ayrıcalıklı bir yere ve öneme sahiptir. Çünkü yukarıda da ifade edildiği gibi sosyal bilimlerin yerel ve millîlik boyutları ya da vasıflarının ortaya konulmasında en önemli işlevi tarih ilmî üstlenmiş durumdadır.

4. Tarih İlminin Sosyal Bilimlerle İlişkisi

Sosyal bilimler tek başına bir bilim dalı olmadığından genel bir sosyal bilim teorisi ve yöntemi kurulamamıştır. Bu yüzden 20.yüzyılda daha spesifik (çok özel) alanlara indirgenen sosyal bilimleri oluşturan her disiplin, kendi sistematik bütünlüğü içerisinde teorisini ve yöntemini zamanla oluşturmuştur.⁶⁴ Bu süreç özellikle 20.yy.dan itibaren belli bir yoğunluk kazanmıştır. Örneğin; tarih disiplininin ilk, orta, yeni ve yakınçağlara ayrılması, coğrafyanın beşerî ve fiziki alanlara ayrılarak incelenmesi, sosyolojinin sanayi, köy, kent, iktisat sosyolojisi anabilim dallarına ayrılması, hukuk

⁶³ Bkz. Norman T. Feather, **Values in Education and Society**, New York, 2002, s.8.

⁶⁴ Amiran Kurktan Bilgiseven, **Sosyal İlimler Metodolojisi**, İstanbul, 1994, s,46-47.

sosyolojisinin ve hukuk felsefe dallarının belirmesi, psikolojinin klinik, sanayi, eğitim, sosyal, tecrübî, gelişim branşlarına ayrılması gibi. Sosyal olgunun bütünündeki bölümler arasındaki bağlantıları kurabilmek maksadıyla da disiplinler arası ilişki geliştirilmeye çalışılmıştır. Bilindiği gibi sosyal bilimlerin en temel amacı toplumda, beşerî anlayışı geliştirerek ideal-iyi bir insan yaratılmasına yardımcı olmak, insanları rahatsız eden sorunlara çözüm yolları bulabilmektir. Çünkü sosyal bilimlerin temel özellikleri incelendiğinde bu durum rahatlıkla ortaya çıkacaktır.⁶⁵ Bununla birlikte, sosyal bilim tarihinin dayandığı modern dünyanın doğası ve yönüne ilişkin iyimserlik, geç sanayi dünyasına ait “toplumsal var oluşun” yapısındaki köklü değişiklikler sonucu, derinlemesine bir sarsıntıya uğradı. Sosyal bilim-yönelimli tarihçiler, modern dünyayı Ranke ekolünden⁶⁶ çok daha dinamik bir biçimde kavlıyorlardı. Sürekli ekonomik bir büyümeyi ve toplumun düzenine bilimsel akılcılık uygulamasını, modern var oluşu tanımayan pozitif değerler olarak görüyorlardı.⁶⁷

Annales Ekolü tarihçileri, tarihle birlikte sosyal bilimlerdeki herhangi bir disiplinden, hem metodolojik hem de kurumsal açıdan yararlanmışlardır.⁶⁸ Bu tarih ekolü-akımı 1930’lardan itibaren bir olaylar silsilesini izleyen anlatıya dayalı bir tarihten, özgül bir zaman aralığı içinde incelenen koşullara dayalı bir tarih anlayışına dönmüştü. Bütüncül tarih anlayışı veya yeni tarihçilik adı verilen Annales Ekolü’ne göre değişmeye etki eden tüm unsurların hesaba katılması gerekir. Tarihçi, artık iktisatçı, sosyolog, antropolog, nüfusbilimci, psikolog, dilci olmak istemiş ve olmuştur.⁶⁹ Bu konuda görüşlerini dile getiren Léon-E. Halkın da tarihin ancak, tarih

⁶⁵ Genelde sosyal bilimciler bu özellikleri kısaca şöyle sıralarlar: çok sebepli bilimlerdir. Belge ve delil kullanılması nedeniyle objektif ve pozitif bilimlerdir. Faktörlerin ağırlığına göre olaylar hakkında devirlerine göre farklı yorumlar yapılabilir, tenkide tabi tutulabilirler. Sebep-sonuç ilişkisiyle ele alınırlar. Her sosyal bilim dalının kendisine ait bir teorisi bulunmaktadır. Olayları sentez ve analiz ederek sosyal problemleri çözmeye yönelen bir bilimlerdir.

⁶⁶ Fransız tarih düşünürü, Leopold von Ranke, 19. yüzyılda Avrupa’da profesyonel tarih yazımı başlatıcısı. 19.yüzyıl profesyonel tarih yazımının edebi yönleri ağır basan anlatıya dayalı, olay yönelimli niteliğinin, sosyal bilim yönelimli tarihsel araştırma ve yazma biçimlerine dönüştü. Geleneksel tarih yazımları eleştirilmiş, bu yeni yönelimle geleneksel tarih yazımının ana varsayımlarına meydan okunuyor, tarih yazımı nicel sosyo-ekonomik yaklaşımlar ağır basıyordu. Özellikle bu yeni tarih yazımında toplumsal yapıların ve toplumsal değişim süreçlerinin kalınca altı çiziliyordu. Nesnel tarihsel araştırma, yazma ve düşünce yöntemini öngören köklü bir değişimi. Bkz. George G. Iggers, **Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı**, Tarih (Çev.: Gül Çağalı Güven), İstanbul, 2000, s.3-4.

⁶⁷ George G. Iggers, **Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı**, s.5.

⁶⁸ Fatih Gümüş, “Yeni Yöntem ve Yaklaşımlara Açık Bir Ruh: Annales Okulu”, **Toplum ve Bilim**, S. 91, Kış-2001, s.314.

⁶⁹ F. Braudel, **Tarih Üzerine Yazılar**, s.111.

tenkidi ve yardımcı bilimler sayesinde ilmî olduğunu belirtir.⁷⁰ Sosyal bilimler, bilimsel bir tutumla toplumların incelendiği disiplinlerdir; ilgilendiği esas konu gruplar içinde oluşan insan etkinliğidir, amaç beşeri anlayışın gelişmesidir. Bir başka ifadeyle, insan davranışlarını anlamayı, belki de tahmin etmeyi hedefleyen insan etkinlikleridir. Bir anlamda sosyal disiplinler aynı olayları benzer araştırma teknikleriyle ele alıp incelerler. Sorguladıkları olaylara bağlı olarak özel bir dizi kavram ve genellemelerde bulunurlar.⁷¹ Bir kere, sosyal bilimlerin bu yönüyle tarih ilmi aynı özellikler göstermesi nedeniyle çok yakın bir ilişki içerisinde olacaktır. Her şeyden önce tarih ilmi ya da disiplini sosyal bilimlerin en önemli dallarından bir tanesini oluşturmaktadır. Özellikle tarih disiplininin öğretimi tüm sosyal bilimler içerisinde oldukça ağırlıklı bir yer teşkil eder. Siyasal iktidarın yeni devlet ve toplum inşasında en temel belirleyici paradigmayı⁷² oluşturan ve başlı başına bir alan olarak görülen tarih disiplini ve olgusu her toplumda farklılıklar arz etmektedir. Bir kere bu ilim ya da disiplin öğretilirken sosyal bilimlerin tüm yöntem ve kuramlarıyla birlikte mutlaka verilmelidir. Çünkü tarih disiplininden beklenenlere (tarihselci bir bakış açısı, geçmişi yorumlayan, analiz yapan, mevcut yapıları araştırıp-sorgulayan, kendini sürekli ilgili konularda yenileyen) ancak o zaman ulaşılabilir.⁷³ Çünkü tarih ilmi insanın kendisini ve hayatı düşünüp tanınmasına, temel varlığının ne anlam-anlamlara yaradığını anlamasına, kendi köklerini aramasına ve gelecekte neler yapabileceğini tasarlamasına önemli ölçüde vesile olur.

Tarih disiplini öncelikle sosyal bilimler (felsefe, sosyoloji, psikoloji, edebiyat, siyaset bilimi, hukuk, iktisat, antropoloji-ırk bilimi, iktisat, filoloji-dil bilimi, sanat tarihi, coğrafya, paleografya- eski yazı bilimi, diplomatik-devletlerarası resmi münasebet ve yazışmalar ile belgeleri tür, şekil ve içerik bakımından inceleyen bilim dalı, epigrafi-kitabeler ilmi, nümizmatik-eski paraları inceleyen bilim, heraldik-armaları inceleyen bilim, sicilografî-mühürleri inceleyen bilim, genoloji-soy ağaçlarını ve

⁷⁰ Léon E. Halkın, **Tarih Tenkidinin Unsurları**, (Çev.: B. Yediyıldız), Ankara, 1989, s.34.

⁷¹ Gardner W. Demirtaş A. Doğanay A., "**Sosyal Bilimler Öğretimi**", Ankara, 1997, s.1.

⁷² **Paradigma**: en kestirme açıklamasıyla bir tasarımlar ve görüşler sistematiğindeki (bütünlüğündeki) modelleştirilmiş veçhelere paradigma denir. Paradigma: Latince bir dilbilgisi terimidir, isimdir. Aynı söz zinciri içinde birbirinin yerini alabilecek olan ve zorunlu bir karşıtlık ilişkisi kuran öğelerindeğerlerin oluşturduğu bütün. Değerler dizisi olarak ta ifade edilebilir. Genel olarak, ideal bir durum ya da örnek, bir şeye bakış tarzı; yargılama ölçütü sağlayan her türlü ideal ya da modele paradigma denir. Bkz. Hasan Şimşek, **21.Yüzyılın Eşiğinde Paradigmalar Savaşı: Kaostaki Türkiye**, İstanbul, 1997, s.9. Ali Püsküllüoğlu, **Türkçe Sözlük**, Ankara, 2003, s.391.

⁷³ Süleyman Özoğlu, **Liselerde Sosyal Bilimler Öğretimi**, Ankara, 1987, s.32-38.

şecereleri inceleyen bilim, kronoloji-zaman ve takvim bilimi, toponomi-yeradlarını inceleyen bilim, antroponomi-şahıs adları bilimi, vb.) olmak üzere birçok dalıyla (ekoloji-çevrebilim, kimya, istatistik vb.) çok yakın bir iletişim içindedir.

Örneğin; geçmişte cereyan eden bir olayın zamanını araştıracının zamanına olan mesafesini ölçen, olayların meydana geliş sırasını zamana göre sınıflandıran bilime kronoloji denir. Geçmişteki olayların hangi tarihte ve ne zaman cereyan ettiğinin bilinmesi açısından kronoloji bilimi tarih ilmi için çok önemli bir bilim dalıdır. Tarih ilminin çok yakın ilişki içinde olduğu bir başka bilim dalı da arkeolojidir. Tarihçiler özellikle yazılı kaynaklarının⁷⁴ olmadığı Prehistorik devirler yani tarih öncesi devirlerde, eskiçağ kültür ve uygarlıklarını ortaya çıkarıp anlamada bu kazı ilminden istifade ederler. İnsanlığın daha çok kültür evrimini konu alan arkeoloji ilmi, insan elinden çıkan her türlü eşyayı ve malzemeyi inceleyen, onları yapan insanları tanımaya ve tanıtmaya çalışan bilim dalıdır.⁷⁵

Tarihle siyaset bilimi arasında yakın bir münasebet bulunmaktadır. Siyaset sözcüğü batı dillerinde “politika” ile ifade edilir. Devlet, iktidar, yönetim konularına gerçekçi bakış açısı kazandıran siyaset, bir devletin yönlendirilmesi ve faaliyet biçimlerinin belirlenmesi veya hükümet etme sanatı ya da bilimidir. Siyaset bilimi, siyasal toplumların yapı ve dinamiklerini tutarlı ve anlaşılabilir bir tarzda açıklamak için otorite ve itaat ilişkilerini ve bunların insanların davranışlarına etkilerini inceleyen,

⁷⁴ Tarih ilminde kaynaklar/dökümanlar: Tarih hakkında bize bilgi veren, tarihi aydınlatan, tarihe tanıklık yapan her türlü malzemeye kaynak (*belge-vesika*) adı verilir. Kaynaklar kapsadıkları bilgilerin değerine göre ana kaynak, birinci elden kaynak ve ikinci elden kaynak olmak üzere gruplandırılmıştır. Ana Kaynak: olayı doğrudan yaşayan, gören veya olayla çağdaş kişilerin yazdıkları eser, verdikleri bilgiye “ana kaynak” denir. Bunlar zamanlarının canlı tanıkları durumundadırlar. Ana kaynaklar bize aracasız bilgi verirler. İlmi tarih çalışmalarında öncelikle ana kaynaklar kullanılır. Birinci elden kaynak: ana kaynağı gören ve ondan alıntılar yapan kaynaklara “birinci elden kaynaklar” denir. Örneğin Marco Polo ve Evliya Çelebi’nin Seyahat notları birinci elden kaynaklardır. İkinci elden kaynaklar: birinci elden kaynağı kullanmış olan kaynaklardır. Ana kaynağın bulunduğu durumlarda, birinci veya ikinci elden kaynaklara itibar etmemek gerekir. Tarihi kaynaklar yazılı (*çizili, sesli, görüntülü*) ve sözlü olmak üzere iki kısımda incelenmektedir. Yazılı kaynaklar: tarih araştırmalarında kullanılan en önemli kaynaklardır. Yazılı arşiv malzemeleri (*ferman, berat, emir, hüküm, antlaşma, imza ve mühür taşıyan belgeler karar tutanakları, haritalar, seyahatnameler, gazete, dergi gibi süreli yayınlar şecereler, yıllıklar, kitabeler, biyografi, otobiyografiler, plan ve krokiler, taş plakları ses kasetleri, resim, fotoğraf, tablolar, film, video, abide, heykel, zafer takları, lahit ve mezar taşları, paralar, madalyalar, arma ve mühürler, çeşitli eşyalar, silahlar, arkeolojik buluntular vb.*) sözlü kaynaklar: bazen bir kişinin söylediği ve söyleyenin bildiği bilgileri kapsar. Bazıları ise; kimin tarafından söylendiği belli olmayan anonim bilgiler verirler. Sözlü kaynaklar, halk arasında ağızdan ağza söylenmek suretiyle günümüze kadar gelmişler, bir kısmı ise yazıya geçirilmiştir. Bunlar arasında tarihi şiirler, hikâyeler, menkıbeler, destanlar, atasözleri, fıkralar sayılabilir.

⁷⁵ Baki Ögün, “Tarih ve Arkeoloji”, **Fırat Üniversitesi, Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kolokiyumu**, Elazığ, 1990, s.56.

gerçekliğin sistematik bir kuramını oluşturmaya çalışan bilimdir. Hükümet kurumlarını ve süreçlerini tasvir ve tahlil etmek amacını güden siyaset bilimi bu yönleri ve ilgilendiği saha nedeniyle siyasetin mutfağının en temel malzemesi olan tarih ile iç içedir. Siyaset bilimciler bu ilişkiyi “tarih geçmiş siyasettir, siyaset ise bugünkü tarihtir.” şeklinde ifade etmişlerdir.⁷⁶ Tam da bu noktada siyaset bilimi ile uğraşan siyaset bilimciler; sonuçta özellikle geçmişle iç içedirler. Dolayısıyla ilgilendiği konuyu tam anlamıyla açıklığa kavuşturabilmesi için tarih disiplininin yardım almak zorunda kalacaktır. Mesela; Osmanlı Devleti’nde ortaya çıkan anayasa ve demokrasi hareketlerini veya Osmanlı Devleti’nde Meşrutiyet Hareketleri’ni açıklayabilmesi için 19. yüzyıl Osmanlı siyasî ve idarî tarihini bilmek zorundadır. Tarih disiplininin diğer sosyal ilimlerle ilişkisine örnek olarak felsefe ile olan ilişkisine bir örnek vererek devam edelim. Felsefe, doğru ve bilinçli düşünmeyi, belirtiler arasında genel bağlar kurmayı öğreten, dünya görüşlerinin kavranmasına imkân hazırlayan bir bilim dalıdır. Tarihi düşünüş ve münasebetleri gösteren kolu ise tarih felsefedir. Olayların doğru bir tahlili, ancak o devrin bilinmesi ile mümkün olur.⁷⁷ Siyasal bilimciler de kendi alanlarıyla ilgili bilgi üretirken, tarihsel inceleme adı verdiğimiz bir yöntemden yararlanmaktadırlar.

Konuyla ilgili başka örnekler de verilebilir. Tarih ile sosyoloji birbirlerine çok yakın bilim dallarıdır. İnsanlar grup halinde yaşarlar ve toplum birbirine bağlı birçok gruptan oluşur. Bu yönüyle tarih ilmi toplumla da çok yakından ilgilenmektedir. Sosyoloji bize, toplumsal ortamda birey ve grup davranışlarının etkileyicisi ve belirleyicisi olarak grup ilişkilerini anlamamızı sağlar.⁷⁸ Belli bir grubu inceleyen sosyologlar; o grubun kurulma amacını, tarihsel köklerini, eğer grup dağılmışsa dağılma nedenini incelemektedirler. Sosyoloji, toplumdaki sosyal kanunları ortaya çıkarır; tarih ise geçmişteki olayları sosyolojinin bu tür kanunları göz önünde bulundurarak inceler.⁷⁹ Sosyolojide sosyalleşme, rol, norm, statü gibi kavramlar yer alır. Her şeyden önce sosyolojinin kavramları (toplum, nüfus, azınlık grupları, organizasyon, toplumsal değişim, toplumsal kurumlar, değer, statü vb.) tarihin dilidir. Tarih ise sosyolojinin

⁷⁶ Zekerya Akkuş, “Sosyal Bilgilerin Temelleri, Makaleler”, Ankara, 2008, s.242.

⁷⁷ Mübahat S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, İstanbul, 1991, s.9.

⁷⁸ A. Doğanay, “Öğretimde Kavram ve genelleştirmelerin Geliştirilmesi”, s.25.

⁷⁹ M. S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, s.9–10.

laboratuvarıdır. Bu bakımından sosyoloji de mutlaka tarih disiplininin yararlanmak zorundadır.⁸⁰

Tarih ilminde farkında olunmadan düşülen yanlışlardan biri de, zamanın geçmesi ve çağların değişmesiyle, toplumların ve nesillerin durumunun değiştiği gerçeğinin gözden kaçırılmasıdır. Bu, çok uzun bir zaman içinde gerçekleştiği için, ancak parmakla sayılacak kadar az kişinin farkına varabildiği çok gizli bir hastalıktır. Çünkü dünyanın ve toplumların durumu, gelenekleri, inançları ve örfleri hep aynı şekilde ve istikrarlı bir şekilde bir çizgi halinde devam etmez. Aksine günlerin geçip zamanın değişmesiyle onlar da değişir ve bir halden başka bir hale dönüşürler. Tıpkı zamanla kişilerin ve şehirlerin değiştiği gibi.⁸¹ Konuyla ilgili başka örnekler de verilebilir. Bu tür yanlışlara düşmemek noktasında hiç kuşkusuz tarih disiplininin, sosyoloji ile alakadar olması gerekir.

Tarih ile sosyoloji birbirlerine çok yakın bilim dallarıdır. İnsanlar grup halinde yaşarlar ve toplum birbirine bağlı birçok gruptan oluşur. Bu yönüyle tarih ilmi toplumla da çok yakından ilgilenmektedir. Sosyoloji bize, toplumsal ortamda birey ve grup davranışlarının etkileyicisi ve belirleyicisi olarak grup ilişkilerini anlamamızı sağlar.⁸² Belli bir grubu inceleyen sosyologlar; o grubun kurulma amacını, tarihsel köklerini, eğer grup dağılmışsa dağılma nedenini incelemektedirler. Sosyoloji, toplumdaki sosyal kanunları ortaya çıkarır; tarih ise geçmişteki olayları sosyolojinin bu tür kanunlarını göz önünde bulundurarak inceler.⁸³ Sosyolojide sosyalleşme, rol, norm, statü gibi kavramlar yer alır. Her şeyden önce sosyolojinin kavramları (toplum, nüfus, azınlık grupları, organizasyon, toplumsal değişim, toplumsal kurumlar, değer, statü vb.) tarihin dilidir. Tarih ise sosyolojinin laboratuvarıdır. Bu bakımından sosyoloji de mutlaka tarih disiplininin yararlanmak zorundadır.⁸⁴

Bu durum beraberinde birtakım ilişkileri gündeme getirecektir. Bilindiği gibi tarihsel olay ve olguların mutlak manada bir yeri-mekânı bulunmaktadır. Tarih ilmi bu yer-coğrafi mekânı aydınlatılabilmek için insanlığın beşerî yerleşimi ve fiziki durumunu konu alan coğrafya ilmiyle birtakım münasebetlerde bulunmak durumundadır. Eski

⁸⁰ Sina Akşin, **Tarih ve Siyasî İlimler**, Elazığ, 1975, s.122.

⁸¹ İbn-i Haldûn, **Mukaddime**, I, İstanbul, 2005, s.59.

⁸² A. Doğanay, “**Öğretimde Kavram ve genelleştirmelerin Geliştirilmesi**”, s.25.

⁸³ M. S. Kütükoğlu, **Tarih Araştırmalarında Usûl**, s.9–10.

⁸⁴ S. Akşin, **Tarih ve Siyasî İlimler**, s.122.

Yunanca'da yer anlamına gelen "geo" kelimesi ile "tasvir etme, yazma" anlamalarına gelen "graphein" kelimelerinin birleşmesiyle oluştuğu bilinen coğrafya ilminin bazı temel genellemelerini (kültür-çevre insan yaşamını etkiler, her coğrafi bölgenin farklı özelliği vardır, insan etkinlikleri ve doğal güçler yeryüzünün değişmesine neden olurlar vb.) göz önüne aldığımızda tarih disiplini ile yakın bir ilişki içinde olabileceğini tahmin edebiliriz. Bu husus zamanla tarihi coğrafya denilen bir anabilim dalını ortaya çıkarmıştır. Tarihsel olay ve olguların geçtiği yerin-mekânın doğru bir şekilde değerlendirilmesi ve tanıtılması tarih ilmi için oldukça önemlidir. Coğrafi şartlar tarihe şekil verir ve tarihin gelişmesine yardımcı olur.⁸⁵ Bu bilim dalı yerleşme yerlerinin kuruluş ve gelişmesi ile demografik, ekonomik ve sosyal yönlerini inceler. Bu yönüyle bu konu başlıkları aynı zamanda tarih ilminin de konu başlıklarındandır. Fiziki coğrafya ilminin yanı sıra tarihî coğrafya ilmi de tarih açısından fevkalade önem taşır. Coğrafi faktörlerin, tarih ilmine etkilerini inceleyen bilim dalına "tarihi coğrafya" denir.⁸⁶ Her medeniyet belli bir zemin üzerinde kurulur. Zeminin doğal şartları, üzerinde kurulan medeniyetin yayılıp genişlemesinde, dağılıp yok olmasında başlıca rolü coğrafi faktörler oynar.

Tarihi olay ve olguların arkasındaki başlıca iktisadi faktörler araştırılırken iktisat biliminin veri ve sonuçlarından yararlanır. Birçok tarihi olayın temelindeki iktisadi etkenler bulunsa da, bütün olayların bu perspektif içinde değerlendirilmesi diğer etkenleri yok saymak anlamına gelir. Ekonomide kıtlık, mal ve hizmetler, üretim, tüketim, işbölümü gibi kavramlar gerektiğinde tarihçiler tarafından da kullanılmaktadır. Bu bakımdan kendine has metotlarla yeni bilgi ve fikirler üreten tarih ilminin yardımcı bilim dallarından birisi de iktisat ilmidir.⁸⁷ İnsanlar ve devletler, istek ve gereksinimlerini karşılamak için fiziki ve beşerî kaynaklara muhtaçtırlar. Bu istek ve gereksinimler, mevcut kaynaklardan fazla olursa açlık-kıtlık ortaya çıkar. Açlık-kıtlıklar da doğal olarak kaynakların dağıtımını ve paylaşımında ciddi sorunları-çatışmaları gündeme getirecektir. Ticaret, üretim, tüketim, dağıtım sorunlarıyla uğraşan iktisat ilminin birçok faaliyet ve kavramının tarihin temel konuları arasında yer alması sebebiyle, tarih ile iktisatla ilimleri daima ilişki içerisindeyler.

⁸⁵ M. S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usul*, s.11.

⁸⁶ Ekrem Memiş, *Tarih Metodolojisi*, Konya, 1995, s.40.

⁸⁷ Z. Akkuş, *Sosyal Bilgilerin Temelleri*, s.274.

Siyasal iktidarların, bizzat kendi mensuplarına ortak bir aidiyet anlayışı oluşturmada millî kimlikleri, millî ülküleri⁸⁸ ve millî kültürleri sık sık işledikleri bilinen bir gerçekliktir. Zira millî kimlik ve kültürünü koruyamayan bir milletin/devletin, geçmişte olduğu gibi bugün de ayakta durabilmesi mümkün değildir. Bu bağlamda tarih ilmi sosyal bilimler arasında tarihi bir rol oynamaktadır. Tarih ilmi, bu derece hayatiyet önem ve anlam arz eden tarihsel misyonu icra ederken; halkbilim veya yaygın kullanımıyla folklor ilminden mümkün mertebe münasebete girerek istifade etmek zorundadır. Bir ülke veya bir bölge halkına ilişkin maddî ve manevî alandaki kültürel ürünleri konu edinen bunları kendine özgü yöntemlerle derleyen, sınıflandıran, çözümleyen ve yorumlayan halkbilim (folklor); bir ülkenin, bir yöre halkının, yaşamının bütününe kapsayan ve temelindeki o halkı oluşturan insanların ortak ve yaygın davranış kalıplarını yaşama biçimini, belirli olaylar ve durumlar karşısındaki tavrını, çevresini ve dünyayı algılayışını açıklamada birinci derecede önem taşır.⁸⁹ Özellikle tarih disiplininin de yakından ilgilendiği kültür kavramı hakkında en genel ve en sağlıklı tespitleri (örneğin; grup halinde yaşayan insanları kültürün geliştirdiğini, kültürün toplumsal yollarla aktarıldığını, inanlar arasındaki temel farklılığın biyolojik açıdan değil, kültürel açıdan kaynaklandığını, kültürün sürekli değişen bir olgu olduğu gerçeği vb.) antropoloji ve halkbilimden (folklor) alacağı bilinen bir gerçektir.

⁸⁸ Ülkü (ideal-mefkûre): Bir topluluğun gelecekte ulaşmak istediği ve toplumu ilgilendiren yüce amaçlara, milletçe istenen beklenti ve özdeyişlere ülkü denir. Bir milleti, dil, tarih, yurt, kültür ve ülkü birliği oluşturur. Bu kavramı-mefhumu Türkiye’de kullanan ilk şahsiyetlerden birisi de Ziya Gökalp’dir. Aslında bu kavramı Türk ilim ve fikir hayatına tanıtan, benimseten ondan sonrada sosyal bilimlerde yaygın bir şekilde kullanılmasına vesile olan ve Türkiye’de sosyoloji ilmini yerleşip, gelişmesine büyük emek veren büyük düşünür Ziya Gökalp’tir. O’na göre mefkûre “bir millet tarafında mazide büyük buhran zamanında hakikaten yaşanmış ruhî bir halet, zihnî bir mevcudiyettir. Mefkûre, yaşanmış bir hayal değildir. Mefkûreyi, milletin mazisinden gelip, onu istikbâle doğru iten fikrî bir hamle olarak gören Z. Gökalp, “idée” den türeyen “ideal” yani ülkü gibi “fikir”den türeyen “mefkûre”yi kullanmayı tercih etmiştir. Mefkûre’yi, “millî emel” şeklinde kullananlar da olmuştur. Millî emel, âdeta bir milletin millî varlığı ile özdeşleştirilmiştir. Bir memlekette birlik ve beraberliğin temin edilmesi, bir milletin tüm mensupları arasında ortak aidiyet duygusunun ve sorumluluğunun oluşturulması, insanlar arasında nimette ve külfette eşitliğin adaletin oluşturulması, devlet-toplum dayanışmasının sağlanması kısacası bir ülkenin gelişip büyümesi için elbette ki o ülkenin ve o milletin maddî ve manevî temel dinamiklerinin, millî kimliğinin iyi bilinmesi, bunların iyi tanınması ve gelecek nesillere iyi tanıtılması gerekir. Bu tarihî misyon ise daha ziyade ilgili ülkenin millî kültürüne düşmektedir. Millet olmanın özü kültüre dayanır. Dil, tarih, kültür, ülkü (*mefkûre-ideal*) birliği gerektirir. Tarihin en eski çağlarından itibaren çeşitli büyük devlet ve imparatorluklar kuran Türkler millet olmayı başarmış ve bunu da tarihte her defasında göstermiştir. Millet bilinci ve kültür unsuruna-olgununa yeterince ulaşamamış toplumlar ne devletleşirler ne de imparatorluklar kurabilirler. Bkz. Hüseyin Tuncer, *Türk Yurdu Üzerine Bir İnceleme, Türk Yurdu (1911-1913)*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1990, s.43-44.

⁸⁹ Ayşegül Pehlivan, *Halkbilim-Folklor, Parlamento*, Yıl:22, S. 251, Ankara, 2009, s.64.

Çünkü tarih, içtimai bünyenin azası olmak itibarıyla, insanlığın fiil ve fikirlerinin inkişafını takip eden bilgidir.⁹⁰ Yeter ki tarih disiplini yöntemlerle ele alınıp, objektif veri ve belgelerle ortaya konulup, araştırılabilsin. Fransız Annales Ekolü/Okulu tarihçilerinden F. Braudel “*Tarih Üzerine Yazılar*” adlı eserinde toplumsal bilimlerin genel bir kriz içinde olduğunu, bilgi birikiminden ve disiplinler arası işbirliğinin olmayışından dolayı birtakım sıkıntılardan bahsetmektedir. Bilindiği gibi sosyal bilimler kendi aralarında öteden beri ciddi bir etkileşim içerisinde bulunmaktadırlar. Tarihsel olay ve olguların ortaya çıkarılmasında, izah ve tahlilinde tarih ilmi, diğer sosyal bilimlerle ve bu sosyal bilimlerin çeşitli çalışmalarıyla sürekli irtibat halindedir. Bu bağlamda tarih kendi hakikatlerini ortaya koyma sürecinde diğer sosyal bilimlere bağlı ve bağımlıdır. Nitekim bu konuda dünyanın sayılı sosyal bilimcilerinden birisi olarak kabul edilen F. Braudel şöyle demektedir: “*Onlarla (sosyal bilimler) kurulan ilişkinin tarihe yeni bir ışık getirdiği kanısındayız. Belki bunun karşılığında bizim de (tarih disiplini) onlara verebileceğimiz şeyler vardır.*”⁹¹ Tarih tüm toplumsal bilimlerin, insan hayatının bitmez tükenmez alanında yaptıkları keşifleri özüksedikçe bugünkü dünyanın anlaşılmasına hizmet edecektir.⁹²

Sosyal bilimlerin bütünüyle tarih disipliniyle ilgili birtakım çalışmalarda belki yol gösterebilirler, ama yapılacak nihai manada tarih çalışma ve yorumlarına müdahale edemezler. O süreci doğrudan tarihin kendisine bırakırlar. Ancak bu durum tarih disiplini ile diğer sosyal bilimler disiplinleri arasında hiçbir sorunun olmadığını asla göstermez. Örneğin çoğu sosyal bilimciler ve tarihçiler, olaycılığı ön plana çıkarmakla suçlanmaktadırlar. Yani daha çok yaşanan olaylar üzerinden doğrudan genel değerlendirmelerin ve kesin yargıların verildiği perspektifinden tarihçilerin hareket ettiklerini iddia etmektedirler. Hemen ifade etmek gerekir ki tarih disiplini dışında diğer sosyal bilimler bu konuda tarihçileri itham etseler de kendilerinin de çoğu zaman böyle davrandıklarını, dolayısıyla birçok sosyal bilim dalının olaycılığa önem verdikleri gözlenmektedir. Ayrıca tarihçilerle toplumsal bilimciler arasında; değişiklikler üzerinde durma, ölü belgelerle fazlasıyla canlı deliller, uzak geçmişle gereğinden daha yakın şimdiki zaman hakkında tartışmaların da devam ettiği bilinen bir gerçektir.

⁹⁰ Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usûl*, Enderun Kitapevi, İstanbul, 1981, s.2.

⁹¹ F. Braudel, *Tarih Üzerine Yazılar*, (Çev.: M. Ali Kılıçbay), İstanbul, 1992, s. 54.

⁹² F. Braudel, *Tarih Üzerine Yazılar*, s.292.

Örneğin, tarih disiplini içerisinde “tarihsel zaman boyutu” eklenmedikçe herhangi bir yerleşim merkezinin incelenmesinin gerçekten sosyolojik bir bilimsel çalışmanın konusunu oluşturabileceği şüphelidir. Bu bakımdan bazı sosyal bilimlerin tarih disiplini ile ilgili olarak ileri sürdükleri iddialar ve zaman kavramı tartışmaları öyle gözüküyor ki daha uzun süre devam edecektir. Bütün bunlara rağmen eğer tarih disiplini birinci derecede insanlığa mal olan olayların aktarımı ve şayet geçmişin ve bugünün incelenmesi ise mutlaka zaman kavramını ön plana geçecektir. Tıpkı F. Braudel’in dediği gibi “*tarihçi için her şeyin başı ve sonu zamandır. Geçmiş ve şimdiki zaman birbirlerini karşılıklı ışıklarıyla aydınlatmaktadırlar...*”⁹³ Geçmişten gelen deneyimlerin değişerek bilgiye dönüştüğünü göz önüne alırsak; sosyal bilimlerle tarih ilmi arasında çok yakın bir ilişki bulunduğu tartışılmaz bir gerçektir. Zira sosyal bilimlerde de tıpkı tarih ilmi gibi birtakım çalışma esas ve usullerine sahiptir. Diğer bir deyişle sosyal bilimlerdeki tüm gelişmeler, değişimler tarih ilminin yöntem ve teknikleri kullanılarak yazılır. Bu bağlamda ilmî tarih çalışmalarında mantıklı ve analizi yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Gerçek tarih, yüzeydeki olayların ve olguların derinliklerine nüfuz edebilen tarihtir. Bu şekliyle tarih belki de bütün ilimlerin en zorudur. Bu alan sürekli değişme ve gelişmeyi yansıtan çağdaş uygarlığın zorunlu kıldığı, sosyal olgunluğu ve uyumu belirten, sağlayan ve geliştiren beşeri ilimlerdir. Toplumsal olay ve olguları tek bir disiplinle açıklamak mümkün değildir.

Bu noktada “geçmişin bilimi” olarak anılan tarih ilminin yoğun bir şekilde doldurduğu sosyal bilimlere yeniden ele almak, gözden geçirmek ve değerlendirmek yerinde ve faydalı olacaktır. İnsan doğasında var olan her şey sosyal bilimlerin konusudur. Sosyal bilimler; dünyanın, yaşamın insani ve toplumsal yönlerini inceleyen akademik disiplinler gurubuna verilen addır. Bir başka deyişle sosyal bilimler insanın insanla, insanın toplumla ilişkileri, davranışlarını belli bir disiplin örgüsünde ele almaktadır. Sosyal bilimler, bilimsel bir tutumla toplumların incelendiği disiplinlerdir; ilgilendiği esas konu gruplar içinde oluşan insan etkinliğidir; amaç beşeri anlayışın gelişmesidir.⁹⁴ Tarih ilminin diğer sosyal bilimlerle olan ilişkisinin bir başka ve en açık örneklerinden birisi de sosyal bilimlerde kullanılan ve kavramlar ile tarih ilminin kullandığı birçok kavram ve terimin ortak olmasıdır. Sosyal bilimlerde araştırmaların

⁹³ F. Braudel, **Tarih Üzerine Yazılar**, s. 68–69.

⁹⁴ Nuri Köstüklü, **Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi**, Konya, 2001, s.9.

ürünleri olarak sayılan olgular, kavramlar, terimler, genellemeler ve kuramlar oldukça önemli bir yer tutar. Zira sosyal bilimciler kavramlara göre düşünürler, konuşurlar, yazarlar ve hayal ederler. Her ne kadar tarih ilminin kendine has kavram ve olguları bulunsa da diğer tarihi kavram ve olgular sosyal bilimlerle ortaktır. Bilindiği gibi diri insana hitap eden tarih ilminin araştırma yöntemi ve tekniğinin en temel amacı, tarihî olayları inceleyerek anlamak ve açıklamaktır. Tarihî olaylar hakkında doğru bilgi edinmek ancak o dönemden kalan ve o olaya tanıklık edebilecek belge ve bulguların değerlendirilmesi ile mümkündür. Bu tarihsel metot ve değerlendirmede aşağıdaki yöntem takip edilmektedir.

A-Tarama (kaynak arama): Tarihe kaynaklık edebilecek her türlü bilgi ve belgenin bulunmasıdır.

B- Tasnif (kaynakları sınıflandırma): Toplanan verilerin bir sistem dâhilinde sınıflandırılmasıdır.

C- Tahlil (çözümleme): Elde edilen verilerin kaynak -bilgi yönünden yeterliliğinin kontrol edilmesi.

D- Tenkit (eleştiri): Toplanan verilerin gerçekliği ve bilgi açısından güvenilirliğinin tespit edilmesi.

E- Terkip (sentez): Toplanan tüm verilerin birleştirilerek araştırılan ya da incelenen konuda bir sonuca ulaşılmasıdır. Meselelerin çok değişik açılardan yazılıp, çizilmesi ve yorumlanmasıdır.

Tarih, geçmişte olup bitenleri kaydetmeye, bunların neler olduğunu keşfetmeye, olaylar arasındaki ilişkileri öğrenmeye ve bugünü manalandırmaya çalışan bir disiplindir.⁹⁵ İnsanın düne karşı ilgisi kolay olabilir, fakat geçmişi anlayabilmesi ve onu bugünü değerlendirebilme perspektifi içinde anlayabilmesi oldukça zordur. Bu bakımından tarihî araştırmaya konu olan olaylar incelenip araştırılırken çok dikkatli olunmalıdır. Bilhassa tarihî delillerin, bulguların, kaynak ve verilerin sağlamlığı ve objektifliği bağlamında tarihi araştırma yöntemleri⁹⁶ göz önünde bulundurulmalıdır.

⁹⁵ Saim Kaptan, **Bilimsel Araştırma Teknikleri**, Ankara, 1973, s.164.

⁹⁶ Yöntem: herhangi bir olayın ortaya çıkarılmasında, incelenmesinde ve ispatlanmasında gidilen ya da takip edilen bilimsel yoldur. Tarihsel araştırma yönteminin/modelinin bazı temel özellikleri kısaca şöyle belirtilebilir: **1.** Tarihi araştırma, tekrarı mümkün olmayan gözlemlere dayanmaktadır. **2.** Gözlemler ve geçmiş olaylar tekrar edilmeyeceğinden, bu olaylar ve gözlemler çoğu zaman istenilen şekilde organize edilmiş olmadıklarından, tarihi araştırma yoğun ve ciddi bir kütüphane çalışmasını gerektirir. **3.** Tarihi araştırmalar daha çok tümevarım tipinde bir düşünme ve çalışmayı gerektirir.

Çünkü tarihi araştırma olayların koleksiyonunu yapmak demek değildir. Tarihi araştırmalarda önemli olan kaynak ve verilerin belli bir bilimsel düzen ve anlam bütünlüğü içinde yukarıda bahsedilen ilkeler çerçevesinde yorumlanmasıdır. Esasında neredeyse tüm sosyal bilimler bu usul ve ilkeler çerçevesinde hareket etmek zorundadırlar.

Yine, geçmişi yeniden keşfetmeye çalışan diğer sosyal bilimler gibi tarih ilminin temelinde de eleştirel düşünce yer almaktadır. Çünkü eleştirinin tarih içindeki önemini küçümseyemeyiz. Eleştiri olmasaydı herhalde uygarlık bugünkü düzeyine ulaşamazdı. Çağdaş uygarlığın bu düzeye gelmesinde eleştirinin motor rolü oynadığını söyleyebiliriz. Eleştiri, insanın ortaya koymuş olduğu başarılarını kendi bağlantıları içinde ele alarak, olayların nedenselliği zemini üzerinde sorgular. Bu zemin eleştiricinin realist olmasını sağlar.⁹⁷ Sosyal bilimler içinde, toplumsal yaşamın belleğini oluşturan, içinde toplumsal değişimi barındıran, insanlık tarihinde değişimin sürekli ve kaçınılmaz olduğunu, insanların yaşadığı hemen hemen her yerde çatışmanın-kavganın hep var olduğunu bize bildiren tarih ilminin; kullandığı araştırma yöntem ve teknikler; (*daha ziyade tümevarımcı bir bilimsel metot izleme, belge ve bulgulara dayalı, tarafsız, nesnel yargılarda bulunan, olaylara ve olgulara neden-sonuç ilişkisi içerisinde bakılması, meselelerin derinliğine nüfuz eden, yer ve zaman belirten, görüşme, empati-duygudaşlık vb.*) ile diğer sosyal bilimlerin kullandığı bilimsel araştırma yöntem ve tekniklerle çok yakın bir ilişki içindedir. Özellikle geçmişin bazı bölümleriyle ilgilenen ya da geçmiş olay ve olgular hakkında birtakım bilgilere ihtiyaç duyan bazı sosyal bilimler (coğrafya, antropoloji, arkeoloji, sanat tarihi, filoloji vb.) tarih ilminin yukarıda bahsedilen araştırma yöntem ve tekniklerini kullanmak zorunda kalacaklardır. Buradan da şu sonucu rahatlıkla çıkarabiliriz. Tarihi araştırma yöntemi birçok disiplin ve alana rahatlıkla uygulanabildiğinden bu yönüyle oldukça dikkat çekicidir.

Küçük parçalardan, çeşitli delillerden bütüne gidilmekte, hükümler çıkarılmaktadır. 4. Tarihi araştırmalarda bazen denenceler bulunmamasına toleransla bakmak mümkündür. 5. Tarihi araştırmalar genellikle nitel verilere dayanmaktadır. Sonuçların bulgu ve yordamların daha yumuşak bir yolla anlatılması uygun düşmektedir. 6. Tarihi olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisi bulunmaktadır. Bu bakımdan tarihi olaylar arasında birtakım ilişkiler bulunmaktadır. 7. Tarihi olayların üzerinden uzun zaman geçmesi beklenir ki, tarihi vafına haiz olabilsin. Tarihi araştırmacı var olan belge ve bulgularla yetinmek zorundadır. Araştırmacı yeni belge ve deliller imal edemez. Bu bakımdan belge ve deliller objektif ve tarafsız bir biçimde aktarılması oldukça zordur. Tarih, belgelerin yorumlanması ile anlam kazanır. 8. Tarihi olaylar birden çok neden ve etkilere sahiptir. 9. Tarih olayların belli kural ve kaidesi olamaz. Tarihi olaylar bugünün değer yargularıyla değil; cereyan ettiği zamanın şartlarına göre değerlendirilmelidir. Bkz. Saim Kaptan, **Bilimsel Araştırma Teknikleri**, s.167.

⁹⁷ M. Hanefi Palabıyık, "Bilim ve Eğitim Paradigmamız Üzerine", Erzurum Atatürk Üniv., **Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi**, Yıl:2004, S. 9, Erzurum, s.323-329.

Bilim, insanları içinde yaşadıkları evreni anlamak ve açıklayabilmek için çeşitli bilimsel yöntemler kullanarak bilgi üretmeye çalışır. Bilindiği gibi bilim, evreni aydınlatmaya çalışırken kendi içinde alt kümelere (*doğa bilimleri, sosyal bilimler vb.*) ayrılırlar. Bu bilim kümeleri evrenin değişik boyutlarıyla ilgili bilgiler üretmeye çalışırlar.⁹⁸ Bilim adamları evren hakkındaki elde ettikleri tüm bilgileri, genel olarak birbirleriyle ilişkili dört boyutta ifade etmişlerdir. Bu boyutlar sırasıyla şunlardır: olgu, kavram, genelleme/ilke, kuram/teori.⁹⁹ Sosyal bilimlerde hiç kuşkusuz bu boyutlardan önemli ölçüde şekillenmiştir. Tam da bu bağlamda, bir yazın türü olarak başlayan ve yüzyıllar boyunca bir bilim mi, sanat mı yoksa bir disiplin mi olduğu tartışılan, ancak 19. yüzyıl Avrupa'sında sosyal bilimler alanındaki gelişmeler sonucunda "bilimler" sınıflamasındaki yerini tarih ilminin; yukarıda ifade edilmeye çalışılan genelde bilimlerin özelde de sosyal bilimlerin belli başlı olgu, kavram/terim ve genellemelerinden yani ilkelerinden¹⁰⁰ kullandığını çok net bir şekilde söyleyebiliriz. Örneğin; daha çok insan ve yönetim konusunu araştıran siyaset bilminde kullanılan belli başlı temel kavramlar (devlet, teşkilât, isyan-ayaklanma, ihtilâl, hükümet, otorite, anayasa, politik sistem, vatandaşlık, millî egemenlik, millî hâkimiyet, hukuk, kamuoyu, anayasa, yasa, güç, mutlakıyet vb.) tarih disiplininde de kullanılmaktadır. Ya da

⁹⁸ A. Doğanay, "Öğretimde Kavram ve Genellemelerin Geliştirilmesi", s.36.

⁹⁹ Selma Yel, **Kavram Geliştirme ve Öğretimi, Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi**, Makaleler, (Editör: Cemil Öztürk), Ankara, 2006, s.147-178.

¹⁰⁰ **Olgu**: tam bilinen, objektif olarak ispatlanan, somut şey, olay ve düşünceler. Olgular bilgi merdivenin en alt basamağında yer alır. Soyutluluğun en düşük seviyesinde sadece izole edilmiş bilgi parçacıklarıdır. Kavram ve genellemelerle bağlantı kurulduklarında anlam kazanan olgular, uzun tarihi süreç için de gerçekleşirler. Bilginin en somut ve en küçük parçacıklarıdır. Ortak karara varılabilen şeyler hakkında belirli veriler olarak bilinen Olgular, tek başlarına çok fazla bir anlam ifade etmezler. Bununla beraber daha geniş ve somut bir bağlamda kavram ve genellemelerin oluşturulmasında yapı taşı işlevi görürler. **Kavram**: benzer, geçişken ve ayırıcı özelliğine göre oluşturulmuş varlık ve düşünce gruplarına verilen adlardır. Aynı zamanda deneyimler, denemeler, bilimsel çalışmalarla elde edilen bilgileri, özelliklerine göre gruplandırmaktır. Kavram, insan zihninde anlaşılan farklı obje ve olguların değişebilen ortak özelliklerini temsil eden bir bilgi formudur. Objeler ve olguların aynı zamanda insan zihnindeki tasavvuruna kavram da denilmektedir. Kavramlar ya ontolojik ya da doğal olaylardan yola çıkılarak oluşturulabilir. Her kavramın bir ismi, genel-soyut yönleri, uygulamada evrensel, ayırt edici özelliği ve kapsamı bulunmaktadır. **Genelleme**: çeşitli nesne, olay ve etkinliklerin ortak özelliklerini temsil eden kavramlarda kendi aralarında ilişki içerisinde bulunurlar. Genellemeler insanın kendisini ve çevresini anlamasını sağlar. Çünkü genellemeler sayesinde izole edilmiş bilgi parçacıkları organize edilerek, dünyayı daha iyi anlayabiliriz. Genellemeler/ilkelere sayesinde insanlar somut olandan soyut olana geçer. Tüm genellemeler verilerle ya da olgularla uyumlu olmak zorundadır. Bkz. Ahmet Doğanay, "Öğretimde Kavram ve Genellemelerin Geliştirilmesi, Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi", Editörler, Cemil Öztürk, Dursun Dilek, Ankara, s.16-39; Gardner W. Demirtaş A. Doğanay A., **Sosyal Bilimler Öğretimi**, Ankara, 1997, s.1-25; Ahmet Şimşek, **İlköğretim Öğrencilerinde Tarihsel Zaman Kavramının Gelişimi ve Öğretimi**, Ank, 2010, s.34-56.

tersinden söyleyecek olursak; tarih ilminin kullandığı belli başlı temel kavramları, (değişim, direnç, buluş, uygarlık, zaman, liderlik, süreklilik, çatışma, olay, olgu, insan deneyimi, kronoloji, kuşak, çeşitlilik, gelişim, geçmiş, teşekkül, teşkilât, neden-sonuç ilişkisi, dil, kültür, sanat, ekonomik durum vb.) diğer sosyal bilimlerde olduğu gibi siyaset biliminde de kullanılmaktadır.

Yeri gelmişken hemen belirtmek gerekir ki, gerek sosyal bilgilerin gerekse sosyal bilimlerin bazı alanları fen bilimleri gibi her zaman mutlak değer ya da mutlak doğru özelliği taşımazlar. Zira özellikle sosyal bilimlerin inceledikleri konular itibariyle her zaman evrensel değer taşımaları mümkün değildir. Öyle ki çoğu zaman sosyal bilimlerin çeşitli dallarında genelleme yapılamaz. Başka bir ifadeyle sosyal bilimler güvenilir birtakım bilimsel sonuçlara ulaşabilme noktasında ve bilgi üretme sürecinde sorunlar-sıkıntılar yaşamaktadır. Bu durum beraberinde sosyal bilimlerde bazı bilimsel sınırlılık alanları oluşturur. Çünkü sosyal-beşeri ilimlerin konusu insandır. İnsan ise kâinatta en bilinmedik ve en karmaşık olan varlıktır. Dolayısıyla onun üzerinde yapılan ölçmelere dayanılarak varılan sonuçlar da her zaman için gerçeği yansıtmamaktadır. İnsan ve sosyal bilimlere dair birtakım şeyler değiştikçe bazı bildiğimiz hususlar hakkındaki bilgiler de doğal olarak değişecektir. Değişen bilgilerle birlikte genellemelerde de ister istemez değişmiş olacaktır. Örneğin; arkeoloji ve sanat tarihi alanında bilimsel çalışmalar ve teknolojik imkânlarda ilerleme sağlandığı zaman, tarih ilminin önemli konularından olan insanlığın eski çağlarına ait bilgilerimizde de değişme olacaktır. Bu bakımdan sosyal bilimlerde bilimsel ifade ne kadar genelse o oranda içerikten yok sayıldığı bilim çevrelerinde bilinen bir gerçektir. Çünkü her sosyal grup ya da çevre ayrı bir gerçekliktir.

Toplumsal dinamizmin en temel öğelerini oluşturan sosyal bilimlerin amacı, bilim ve teknolojinin sosyo-kültürel olgularla etkileşiminden ortaya çıkan ihtiyaçların belirlenerek, sorunların tanımlanması, çözümlenmesi ve topluma yardımcı olunmasıdır. Ekonomi, devlet, kültür, iletişim gibi alanlarda ortaya çıkan farklı yaşam biçimleri ile insani sistem anlayışlarını,¹⁰¹ bilinçli bir gelecek tasavvurunu oluşturabilmektir. Modern dünyada düşünen sağlıklı toplumların oluşabilmesi için sosyal bilimlere çok ihtiyaç vardır. Çünkü sosyal bilimler insanoğlu üzerinde kimlik, toplum üzerinde de aidiyet duygusu oluşturmaktadır. Dünya, insanlar ve etkileşimler sürekli değiştiği için zamanla

¹⁰¹ William Gardner, Abdullah Demirtaş, Ahmet Doğanay, *Sosyal Bilimler Öğretimi*, s.1,4.

ihtiyaç ve sorunlar da değişmekte ve farklılaşmaktadır. Bu itibarla gerçeğin ne olduğunu konu edinen tarih ilminin araştırma bulgu ve yöntemleri kullanılarak tespit ve tayin (*hukuk, tarih, siyaset, psikoloji, iktisat, sosyoloji, coğrafya, felsefe, din, kültür, uygarlık vb.*) olunan sosyal bilimlere çok fazla iş düşmekte, dolayısıyla yeni ihtiyaçları karşılamak ve sorunları çözebilmek için bu bilimlerin hızlı hareket etmeleri, yenilik ve değişimlere ayak uydurabilmeleri gerekmektedir. Sosyal bilimler eğitiminden, toplumun süreklilik arz eden yönlerini “*anlamlı*”, değişime açık yönlerini de “*tutarlı*” bir biçimde sergileyecek nitelikler arz etmesi beklenmektedir.

Yukarıda ifade edilenlerden de anlaşılacağı üzere Batı dünyası, 16. yüzyıldan itibaren Katolik Kilisesi’nin dogmatizmmini ve skolâstik düşünceyi ortadan kaldırarak; yerine üniversite olgusu, entelektüel işbölümü ve paylaşımı üzerine dayanan, başlangıçta daha çok pratik ihtiyaçlara ve uzmanlaşmış belli bir alana yönelik formatta tasarlanan teknolojik, bilimsel ve kurumsal niteliklere haiz bilimsel bir devrim inşâ ederek koydu. Öyle ki, Batı’da kurumsal pratik, günümüzde belli bir pratiğe dayanmaktadır. Bilim, birbirine eklenmiş, birbiriyle örtüşen farklı uzmanlık alanları içeriyor. Bilimin böylesine küçük, sınırlı mikro alanlardaki uzmanlıklara indirgenmiş olması, aslında Batı’da Newtoncu anlayışın dünyayı kavrama modeline dayanıyor.¹⁰² Bu model mekanik bir modeldir. Bilim, adeta bir makineye benzetilmiştir. Şöyle ki, nasıl ki büyük bir makine birtakım küçük çarkların, aparatların ve vidaların bir araya gelmesiyle kuruluyorsa, bilim de tıpkı bir makine gibi, birbirine bağlı uzmanlık alanlarından oluşuyormuş gibi düşünülmektedir.¹⁰³ Bugün Batı’da fen bilimleri noktasında yerleşmiş olan bu paradigma, esasen sosyal bilimler için de geçerli bir durumdur. Yani bir anlamda Batı dünyası, sosyal bilimler alanlarında da belirli örtüşme sahaları tespit ederek, tıpkı büyük bir makinenin parçaları gibi makro düzeyde disiplinler arası ortak çalışmalara yönelmektedir. İşte bu bakımdan tarih disiplininin, diğer sosyal bilimler disiplinleriyle ilişkisi son derece önemlidir.

5. Ülkemizde Sosyal Bilimler ve Tarih Öğrenimine Dair Bazı Hususlar

Öncelikle şunu hemen ifade edelim ki, Türk tarihinin geneline bakıldığında sosyal bilimlerle ilgili çeşitli çalışmalar ve örnekler çok eskilere kadar gitmektedir. En eski

¹⁰² Hilmi Yavuz, *Osmanlılık, Kültür, Kimlik*, İstanbul, 2007, s.159.

¹⁰³ H. Yavuz, *Osmanlılık, Kültür, Kimlik*, s.181.

Türk yazılı belgeleri olarak bilinen “Göktürk Yazıtları” içerik bakımından tarihsel, kültürel ve sosyolojik bilgi ve mesajlarla doludur. Bu bakımdan Türk tarihinde sosyal bilimlerle ilgili ilk yazılı belgelerin Göktürk Yazıtları olduğu söylenebilir. İlk Müslüman-Türk toplumlarından olan Karahanlılar (840–1212) zamanında yazılan iki önemli eser “*Divân-ı Lügat’it- Türk*” ve “*Kutadgu Bilig*” edebi eserler olmalarının yanı sıra birer sosyal bilim çalışması örneğidirler. XI. yüzyılda Selçuklular zamanında kurulan Nizamiye Medreseleri, Türk eğitim ve öğretim tarihinin en önemli kurumlarından. İslâmi ilimlerin yanı sıra tıp, matematik, tarih, coğrafya ve felsefe gibi ilimler okutulmaktaydı.¹⁰⁴ Osmanlı Devleti’nde de ilk kez Orhan Bey zamanında, 1330 yılında açılan İznik Medresesi’nde sosyal bilimler ile ilgili eğitim öğretim faaliyetlerinin başladığını görmekteyiz. Klasik dönemde bu tür çalışmalar giderek Bursa, Edirne, Manisa ve İstanbul gibi şehirlerde de yoğunlaşmış, II. Mehmet Han döneminde açılan Sahn-ı Seman ve I. Süleyman (Kanuni) zamanında da açılan Süleymaniye Medreseleri’nde ciddi birtakım düzenlemelerle sosyal bilimler alanında eğitim-öğretim çalışmaları hızlandırılmıştır. Bu medreselerde kelam, mantık, belagat, lügât, nahiv hendese, hstronomi derslerinin yanı sıra tarih, coğrafya, felsefe gibi sosyal bilimler de okutulmaktaydı.¹⁰⁵ Yusuf Has Hacip, Kaşgarlı Mahmud, Birunî, Hoca Ahmed Yesevî, Mevlana Celaleddin Rumî, Yunus Emre, Hacı Bektaşî Veli, Kınalızâde Ali, Kâtip Çelebi, Pirî, Koçî Bey, Mustafa Ali, Ahmet Cevdet Paşa, Namık Kemal, Ziya Gökalp gibi Cumhuriyet dönemine gelinceye kadar Türk tarihinde son derece değerli sosyal bilimciler ortaya çıkmış ve önemli eserleriyle ciddi bir hizmet icra etmişlerdir. Kısacası Türk tarihi binlerce yıldır sosyal bilimlerin gelişmesine ve sosyal bilimcilerin yetişmesine uygun alt yapıya hep sahip olagelmiştir.¹⁰⁶

Ne var ki, XVII. yüzyılla birlikte medreselerde bir duraklama ve bozulma başlamasından ve Batı’ya göre bilim, fen ve teknoloji alanlarında geri kalınmasından dolayı; devlet Lale Dönemi’nden itibaren devlet, gerek eğitim-öğretim program ve anlayışında gerekse yapısal öğretim kurumlarında son derece önemli ıslahatlara yeniliklere gitti. Öyle ki, Batılı anlamda ilk yükseköğretim kurumları olarak bilinen ve daha ziyade askeri alanda açılan (1733/*Mühendishane-i Bahri-î Hümayûn*, 1795/*Mühendishane-i Berri-î Hümayûn*, 1826/*Seraskerlik Teşkilatı dâhilinde açılan Menşe-*

¹⁰⁴ Kenan Çetin, “Türk Eğitim Tarihinde Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgilerin Tarihsel Süreçleri” Atatürk Üniv. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:2003, II, S. 1–2, s.163-178.

¹⁰⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı İlimiye Teşkilatı*, Ankara, 1988, s.1–2.

¹⁰⁶ S. Can, *Türkiye’de Sosyal Bilimler Üzerine Düşünmek*, s.32.

i Küttab-ı Asker-î gibi) kurumlar da bile temel sosyal bilimlerin verildiğini görmekteyiz.¹⁰⁷ Tanzimat döneminden itibaren Osmanlı Türkiye'si'ne Batılı niteliklerde öğretim kurumları ve öğretim programlarının (1839-Rüştiye ve Adliye Mektepleri, 1845-Meclis-i Maarif-i Muvakkat, 1857-Maarif-i Umumiye Nezareti, 1869-Meclis-i Umumiye Nizamnamesi, 1879 Kız Rüştiyeleri ve Kız Sanat Okulları, 1880-Hukuk Mektebi, 1900- Dar'ül Fünun-ı Şahane, 1910 Maliye Memurları Mektebi vb.) yaygınlaşmasıyla birlikte sosyal bilimlerde alanlarında da birtakım önemli değişiklikler ve yenilikler görülsede; Türk tarihinde sosyal bilimler, sistematik anlamda asıl gelişimini, Cumhuriyet Türkiye'sinde 3 Mart 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu (eğitim ve öğretim faaliyetlerinin birleştirilmesi) ve 1933 yılında yürürlüğe giren Üniversite Kanunu'yla görmüştür. Cumhuriyetin ilk yıllarında sosyal bilimler alanındaki çalışmalar; biri kökleri Osmanlı Devleti'ne dayanan İstanbul Üniversitesi (Dar'ülfünun), diğeri ise Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin başkentinde kurulan Ankara üniversitesinde gelişmiştir.

Sosyal bilimler ile tarih öğretimi son derece iç içe olan ve bütüncül olarak ele alınması gereken temel hususlardır. Bugünkü eğitim amaçlarımızı, felsefemizi, yöntemleri, gelenek ve tüm faaliyetlerimizi anlayabilmek, eğitim sistemimizin geçmişi hakkındaki bilgi ve tecrübemize bağlıdır. Bugünün olayları ancak onları etkileyen geçmiş olaylarla olan ilişkilerinin kavranması suretiyle anlam kazanmaktadır.¹⁰⁸ Eğitimin gelecekteki gelişimi yönünden de geçmişi anlamak büyük bir önem taşımaktadır. Yaşadığımız post-modern çağda eğitim, sadece becerilerin yeniden üretimi ve bilgi aktarımının enformasyon aktarmasıyla sınırlanması değildir. Bu bakımdan başta tarihî araştırma yöntemi olmak üzere tarih ilminin diğer temel veri ve sonuçları, sosyal bilimler ile özellikle eğitim-öğretim alanındaki yaklaşımlardaki yeri çok büyüktür. Tarihi araştırmalar kültürü daha iyi anlamaya, takdir etmeye, eğitim ve sosyal bilimlerin, daha doğrusu bilimin toplumun gelişimindeki rolünü daha iyi anlamaya hizmet edecektir. Ayrıca tarihî araştırmalar ve bazı sosyal bilimler alanındaki çalışmalar geçmişin veya geçmiş olayların ışığı altında bugünkü problemlerini

¹⁰⁷ Osman Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, İstanbul, 1942, s.587. Ataüinal Aydoğan, Reşat Özalp, **Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilatı**, İstanbul, 1977, s.713.

¹⁰⁸ Saim Kaptan, **Bilimsel Araştırma Teknikleri**, Ankara, 1973, s.163.

çözümünde bize yol göstermekte, uygun denencelerin saptanabilmesine hizmet etmektedir.¹⁰⁹

Yeri gelmişken hemen ifade edelim ki, post-modernizm yalnızca ne zaman tam olarak başladığı değil, aynı zamanda tam anlamıyla ne olduğu, ne demek istediği, kimi içerdiği, neye karşı çıktığı, neyi desteklediği hiç de net olmayan konulardır. Yani post-modernizmin oldukça karmaşık ve belirsiz bir dünyası vardır. Post-modernizm: modernizmin sonrası ya da ötesi anlamda bir tanımlama olarak kullanılmaktadır. İlişkilendirildiği modern düşünceye ve kültüre ait temel kavram ve bakış açılarının bir problematiğe dönüştürülmesi hatta bunların yadsınmasını esas alan bir düşünce akımıdır. Post-modernizm batı düşüncesinin bir ürünüdür. Yüzyıllar boyunca karşıtını yaratarak ve kendi içinde kırılarak bir “gelenek” oluşturma başarısını gösteren Batı düşüncesi, bu son akımla da çok hızlı yaşanan modern öncesi ona egemen olan kurallarla birlikte eleştiriye ve yadsımaya başlar.¹¹⁰ Post-modernizm, “Batı dünyasında modernizme ve onun savunduğu akılcılığa, evrenselliğe ve hümanist ideolojilere karşı olarak ortaya çıkmıştır.¹¹¹ Her şeyden önce moderniteyi ve onun hayata, sanata, düşünceye ve siyasete egemen kurallarını sorgulamayı amaç edinir. Bu bakımdan tanım konusunda bir güçlük ortaya çıkar. İnsan daha çok ısmarlanmış, paket hayatlar durumuna düşürülmüş, siyasal özgürlüklerin önüne yeni setler çekilmiş, insanlar yeni bir “yasaklar paradigması” kölesi durumuna getirilmişti. İşte post-modernizm, bu başarısızlıkların ve sorunların temel nedenlerini anlamak üzere vücut bulmuş felsefi bir akımdır. Post-modernizm modernizmin insanlığı daha mutlu, özgür ve barışçı bir dünyaya taşıyacağına dair vaadini gerçekleştirememesi ve yaşanan hayatın kırıklığına karşı geliştirilen bir karşı tezin felsefi dille ortaya çıkışıdır.¹¹²

Herhangi bir ülkenin gerçekleri, mevcut durumu, kültür ve tarihi, ortaya çıkan gelişmeler ve devletlerarası ilişkiler eğitimin amaçlarını belirlemede önemli faktörlerdir. Bu faktörler aynı zamanda bütün bunların ayırıcısında olan insanın yetiştirilmesini zorunlu kılar. Diğer taraftan insanın belli bir dinamizm içinde kendi kendini şekillendirmesi, onun kendi bilgisiyle yargılama gücüne ulaşabilmesi de eğitimin temel amaçlarındandır. Bireyin belli bir kültür ve medeniyetin değerlerini

¹⁰⁹ S. Kaptan, **Bilimsel Araştırma Teknikleri**, s.166.

¹¹⁰ Ali İhsan Kolcu, **Edebiyat Kuramları, Tanım-Tenkit-Tahlil**, Erzurum, 2007, s.20-21.

¹¹¹ Dilek Doltaş, **Postmodernizm, Tartışmalar ve Uygulamalar**, İstanbul, 1999, s.11.

¹¹² A. İ. Kolcu, “**Edebiyat Kuramları, Tanım-Tenkit-Tahlil**”, s.20-21.

kazanarak ancak kendisini ve varlığı düşünme, yorumlama gücüne ulaşabileceği de bir gerçektir. Yani bağımsız düşünceye, şahsiyet ve sorumluluğa sahip değişim dinamikleri kendinde olan, kendi kültüründen beslenen erdemli bireylerin yetişeceği şartları hazırlamak eğitimin en temel amaçları arasındadır.¹¹³ Hiç kuşkusuz bir ülkede bu kadar önemli bir görevi istenilen düzeyde, işlevsel açıdan verilebilmesi çok ciddi plan ve programları gerektirmektedir. Öyle ki, eğer eğitim denilen olgu genç neslin yetiştirilmesi bağlamında mutlaka yerel-millî değerlere dayandırıldıktan sonra modern ilkeler de günün şartlarına göre acil ve öncelikli temel ihtiyaçları karşılayacak biçimde olmalıdır. Zira öncelikle millî değer ve nitelik taşımayan bir eğitim toplumun sorunlarını gideremez ve kalıcı olamaz. Durum bu noktada iken, bir ülkede bireylerin kimlik ve kültürlerini aşılama, millî ve manevî değerleri muhafaza etmede, onlara bu konularda belli bir bilinç kazandırmada genelde sosyal bilimler, özelde de tarih ilmi oldukça önemli görevler icra ederler.

Öyle ki genel manada ilköğretimden yükseköğrenime kadar tarih öğretiminin belli başlı yararlarını¹¹⁴ göz önüne alarak diğer sosyal bilimlerin temel fonksiyon ve amaçlarıyla (sosyal bilimler bireyin kendi gereksinimlerini gidermesine yardımcı olarak bireyin kişilik gelişiminde, insani ilişkilerinde önemli işlevler görür. Bireyin sosyal bilimlerin sağlayabileceği akademik bilgilere ihtiyacı vardır. Böylelikle kişi evreni, dünyayı, kendi yurdunu ve nihayet kendisini tanımasına yardımcı olacaktır. Kişi toplumda yurttaş olarak haklarını ve sorumluluklarını bilen bilinçli birey olmayı sosyal bilimlerle temin edecektir. Değişimi anlama, değişim ve yaşamla mücadele etme, kendi

¹¹³ Tuncay Ceylan, “Atatürk’ün Eğitim Anlayışı Doğrultusunda...”, Atatürk Üniversitesi, **Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi**, S. 9, Yıl:2004, Erzurum, s.3-13.

¹¹⁴ Tarih öğretiminin genel yararlarını kısaca şu şekilde sıralayabiliriz. Tarih öğrenme, bireyin insanlık tarihinde köklerini aramasına ve geçmişle gelecek arasında bir süreklilik içinde kendini göstermesine yardımcı olur. Tarihi inceleme, öğrencinin, insanın doğası ile ilgili geniş bir görüş açısı geliştirmesini sağlar. Tarih inceleme, bireyin, dünya görüşü ve uluslararası anlayış geliştirmesine katkı sağlar. Tarih öğretimi geçmişte insanlarca yapılan hataları görmeyi sağlar. Tarihi inceleme, çağdaş sosyal, siyasal ve ekonomik sorunların nedenlerini araştırmayı ve anlamayı sağlar. Tarih öğretimi, öğrencilere eleştireci düşünme becerilerini geliştirme olanağı sağlar. Tarih öğretimi, sosyal bilimler alanının öğretimde önemli bir rol oynar. Tarih öğretimi ile öğrenciler uygarlığın yararlarını anlayıp değerlendirebilir. Tarihi inceleme ile öğrenciler, birçok yazımsal eseri de tanıma olanağını bulurlar. Tarihi inceleme ile öğrenciler insanlığın elde ettiği başarılarla tanışır. Öğrenciler, geçmişte ortaya çıkmış olan büyük düşüncelerin bugün uygulanışını gözleyebilirler. Tarih, bir insanın toplumu anlayabilmesi için gerekli olan temeli oluşturabilir. Tarih, insanlığın kendini anlatmasını sağladığı için anlamlı ve yararlıdır. Tarih, değerleri ve inançları inceleyebilmek için çok iyi bir kaynaktır. Kronoloji, insan davranışlarını ve toplumu incelemede düzenleyici bir role sahiptir. Tarih insana entelektüel bir mutluluk olanağı sağlar. Bkz. A. Zeki Memioğlu, “Tarih Öğretimi Üzerine Bazı Düşünceler”, **Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi**, Tarih Öğretimi, S. 9, Yıl: 2004, s.304-305.

hayatında birtakım ekonomik verimliliklerde bulunabilme vb.) karşılaştırdığımızda birbirleriyle ciddi birtakım ilişkilerin olduğu açıkça görülecektir.

Eğitimin klasik anlamda temel amacı, bilimin ülke ve toplumların gelişmesine katkıda bulunacak şekilde okul programlarında yer almasını sağlamaktır. İşte bu sebeple ülkemizde tarih ders programları, bilimsel geleneğe uygun olarak, tarihin topluma ve ferde pratikte faydalar sağlaması düşüncesine göre geliştirilmeye çalışılıyor. Tarihin toplumsal bir rolü olduğu inkâr edilemez. Her toplum kullanabileceği bir geçmişe ihtiyaç duymaktadır. “Bireysel düzeyde bizim için geçerli olan, toplumun birer üyesi olarak sürdürdüğümüz hayatlarda da aynı ölçüde geçerlidir. Tarih, kolektif bellektir, insanların kendi toplumsal kimlik kavramlarını ve geleceğe ilişkin beklentilerini oluşturmalarını sağlayan deneyimlerin toplamıdır. Tarihi umursamadığını iddia eden insanlar bile, attıkları her adımda tarihe dayalı varsayımlar geliştirmek zorunda kalırlar.¹¹⁵

Denilebilir ki; toplumların ekonomik kalkınmasında ve kültürel gelişiminde bilinçli bir şekilde rol oynayan sosyal bilimler içerisinde en önemli alanı, içeriği hatta bu bilimlerin merkezi çatısını tarih ilmi teşkil etmektedir. Çünkü geçmişin aynası hükmünde olan tarih, bugüne kadar gelen bütün insanlığın tüm hafızasını ve birikimini oluşturan, geçmiş ile gelecek arasında toplumsal, kültürel ilişki bağı kurabilen, insanlara doğru ve etkin neticelere varmaları için yön veren, insani ve ahlaki değerler bağlamında bütün insanları geçmişten cesaret alarak yaşadığı zamana taşıyabilme ve geleceği biçimlendirmede tarih ilminin çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Sosyal bilimler bulgularını entegre edip öğrencilerin düzeyine göre basitleştiren, bunları kullanarak, öğrencilere sosyal yaşama uyum sağlamada ve sosyal sorunlara çözüm üretmede ihtiyaç duyacakları bilgi, beceri, tutum ve değerleri kazandırmayı amaçlayan sosyal bilimler ile hiç kuşkusuz tarih ilminin birbirleriyle çok yakın ilişkisi vardır. Tarih eğitimi nesiller arası bağ ve ülkü birliğinin en önemli aracıdır. Bu sebeple tarih eğitimi, diğer sosyal bilim dallarından daha faal ve etkin bir konuma gelmiştir. Zira millî şuur ve moral değerler tarih eğitimi içerisinde bilinçli bir şekilde verilebilmektedir. Tarih eğitimi bu yönüyle diğer sosyal bilimlerden farklı olarak kitleleri yönlendiren, ulusları arkasından

¹¹⁵ Salih Özbaran, **Tarih, Tarihçi ve Toplum**, İstanbul, 1997, s.3-4.

sürükleyen ve bu özelliği sebebiyle başlangıçtan günümüze kadar toplumların her zaman ilgisini çekmiş bir bilimdir.¹¹⁶

“Geçmiş günümüzün bir fonksiyonu olarak” irdelemeye ve doğru soruları bir disiplin örgüsünde sormaya çalışan ve Ondokuzuncu yüzyılda bir ilim olma hüviyeti kazanmış olan tarih ilminin¹¹⁷ oldukça ağır bir sorumluluğu bulunmaktadır. Bu sorumluluk hem içinde yaşadığımız toplum ve dünyaya, hem geçmişte yaşamış ve bugün aramızda olmayan insanlara, hem de gelecek kuşaklara karşı olan sorumluluğumuzdur. Bu konuda Prof. Dr. İlber Ortaylı şunları kaydetmektedir; “*modern zamanlarda tarih bilincine sahip olan toplumlar, geleceklerine belirgin ölçüde yön verme eğiliminde olmuşlardır. Artık bilinçli olarak, yaşam biçimimizi ve tarihin bize sunduğunu değiştirmeye çalışıyoruz. Özellikle kimlikte bu çok önemlidir. Bu sebeple kimliğin en önemli parçası, en vazgeçilmez unsuru olan tarihi iyi bilmemiz gerekiyor. Tarih bilgisi ve bunun getireceği bilinç, bir toplum için çok önemlidir. Uygur milletler, özellikle XVIII. asırdan itibaren tarih eğitimine son derece önem vermişlerdir.*”¹¹⁸

Günümüzde; kültürüyle, siyasetiyle, popüler görüş ve değerleriyle toplumun bütünü; tarih ilmi kadar etkileyen bir başka bilimsel disiplin düşünmek zordur. Zira tarih siyasetin ve politikanın mutfağıdır. En azından tarihsiz bir siyaset bilimi kabul edilemez. Disipliner düşüncenin merkezinde yer almaktadır. Latince; historia kelimesinden türetilen tarihin, Batı dillerindeki tam karşılığı “haber alma yoluyla bilgi edinme” anlamında kullanılmıştır.¹¹⁹ Geçmişin bilimi olarak tanımlanan tarih kelimesi İbranicede “*verrehe*”, kelimesinden gelir, anlamı ise “*hilâli görmek*” demektir.¹²⁰ Yunanca “*istoria*” kelimesi ise tek tek hadiseleri araştırma demektir.¹²¹ Arapçaya “*ustûre*” olarak Batı dillerinden giren tarih kelimesi efsane-mitoloji olarak kullanılmıştır. Dilimize giren “tarih” kelimesi ise Arapçadan alınmış olup “bir nesnenin zamanının belirlemek” demektir. Zamanla farklı aşama ve anlayışlardan geçen tarih ilmi; İnsanlığın varlık ile yokluk, onurlu ile onursuz yaşama mücadelesinin nice anlamlı

¹¹⁶ Zihni Merey, “Osmanlı Mekteplerinde Tarih Eğitimi”, **II. Sosyal Bilimler Eğitimi, Kongresi Bildirileri**, 26-28 Mayıs-Van, 2005, s.52-66.

¹¹⁷ Mübahat S. Kütükoğlu, **Tarih Araştırmalarında Usûl**, İstanbul, 1995, s.7.

¹¹⁸ İlber Ortaylı, **Tarihimiz ve Biz**, İstanbul, 2008, s.11.

¹¹⁹ Orhan Hançerlioğlu, **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul, 1978, s.30-31.

¹²⁰ Şahin Uçar, **Tarihi yorumlamanın Önemi, Tarih Felsefesi Meseleleri**, İstanbul, 1997, s.15.

¹²¹ Ş. Uçar, **Tarihi yorumlamanın Önemi, Tarih felsefesi meseleleri**, s.15.

örnekleriyle doludur. Tarih: geçmişte insanlığı birinci derecede etkileyen olay ve olguların, yer, zaman ve faillerini göstererek, kaynaklara dayalı olarak sebep-sonuç ilişkisi içerisinde inceleyen bilim dalıdır. Büyük bir cazibeye sahip olan tarih ilmi, milletlerin teşekkülü ve vatan şuurunun yükselmesinde hayli etkilidir.¹²² Şüphesiz tarihin incelenmesi insan gerçeğinin yanı sıra insanların oluşturduğu toplumlar ve toplumsal kimlikleri açısından da önemlidir. Toplumların gelenekleri kalıtımsal davranışları, yasa ve kurumları, ancak tarihleri ile açıklanabilir.¹²³ Tarih kolektif bellektir, insanların kendi toplumsal kimlik kavramlarını ve geleceğe ilişkin beklentilerini oluşturmalarını sağlayan deneyimlerin toplamıdır.¹²⁴ Tarih, geçmişi ve bugünü incelemek olup, kendi tarzında toplumsal yaşamın tüm gerçekliğinin açıklanmasıdır.¹²⁵ Tarih felsefesine ciddi bir katkısı bulunan, İngiliz düşünür, Oxford felsefecisi ve tarihçisi Collingwood şöyle demektedir: *"tarihçinin üzerinde çalıştığı geçmiş, ölü bir geçmiş değildir, belli bir anlamda bugün hâlâ yaşayan bir geçmiştir. Fakat geçmiş bir eylem, tarihçi onun ardında yatan düşünceyi anlamadıkça ölüdür. Bu nedenle bütün tarih, düşünceyi tarihidir. Tarih, tarihçinin zihninde yeniden oluşmasıdır. Tarihçinin zihninde geçmişin yeniden kurulması-deneyisel kayıtlara dayanır."*¹²⁶

Hiç kuşkusuz millî akımların ve millî kimliklerin daha modern zamanlarda ortaya çıkmasında; bu cereyanların, devlet ve toplum hayatında etkin rol oynamasında tarih olgusunun çok büyük bir rolü olmuştur. Başka bir deyişle bütün ideolojilerin teşekkülünde ve bu ideolojilerin meşrulaştırılmasında ve yeni bir toplum inşasında tarih, çok önemli paradigma¹²⁷ temeli oluşturmaktadır. Başka bir açıdan da toplumun kendi

¹²² Osman Turan, **"Tarihi Akışı İçinde Din ve Medeniyet"**, İstanbul, 1998, s.82.

¹²³ David Thomson, **Tarihin Amacı**, (Çev.: Salih Özbaran), İzmir, 1983, s.9.

¹²⁴ John Tosh, **Tarihin Peşinde**, (Çev.: Özgür Arıkan), İstanbul, 1997, s.3.

¹²⁵ Fernand Braudel, **Tarih Üzerine Yazılar**, s.82.

¹²⁶ Collingwood R. G., **Tarih Tasarımı**, (Çev.: Kurtuluş Dinçer), İstanbul, 1990, s.40-41.

¹²⁷ Paradigma: Latince bir dilbilgisi terimidir, isimdir. Aynı söz zinciri içinde birbirinin yerini alabilecek olan ve zorunlu bir karşıtlık ilişkisi kuran öğelerin-değerlerin oluşturduğu bütün. Dizi anlamında da sıkça kullanılmaktadır. Değerler dizisi olarak ta ifade edilebilir. Terim olarak paradigma, Thomas Samuel Kuhn'un kullanmasından önce Herodotos, Platon, Aristoteles'de geçer. Ancak bilinen kesin anlamına ve bilim felsefesindeki tartışmasız konumuna Kuhn ile ulaşmıştır. Terimin amacı geniş bir düşünsel çerçevedir. Kuhn'un *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* kitabında 21 farklı anlamda kullanılır. Esas olarak, bir bilim çevresine belli bir süre için egemen olan model, anlamını verir. Kuram (teori),

hakkındaki imajını, başka toplumlara ilişkin düşünceleri, karşılaştırma ve algılamalarını diğer düşünce disiplinlerinden daha çok, tarih ilmi biçimlendirir. Bu biçimlendirme ilkokuldan başlayarak, örgün eğitimin tüm aşamalarında devam ederek gitmektedir.

Sürekli değişen ve gelişen bilgi, teknoloji ve enformasyon çağında, küresel çapta yapısal değişim ve dönüşümler yaşamakta olan insanlık dünyasında; özelde memleketimiz ve devletimizin bölgesel, ulusal ve uluslararası konjüktürel alanda siyasî-ekonomik-askeri-idari-sosyal-kültürel arenada daha da yücelmesi yükselmesi, sonsuza kadar varlığını devam ettirebilmesi, sönmez ve söndürülemez Türk kültür ve medeniyetinin yaşamsal değerlerini bütün insanlığa ifade edebilmesi, geleceğin dünyasını imar ve iskân edebilmede söz sahibi olabilmesi noktasında tarihten gelen derin sorumluluğunun da göz önüne alınması gerekmektedir. Ülkemizin mevcut yeni durum, görüntü ve şartları göz önüne alarak; dünyayı çok iyi okuyabilmesi, kendi gerçekleri ile yüzleşmesi, dinamik değerleriyle demlenerek yola çıkması elzemdir.

Hemen belirtmek gerekir ki, yukarıda başlıklar altında özenle vurgulamaya çalıştığımız, geçmişte gerçekleştirdiğimiz şimdi de gerçekleştirmeye çalışacağımız bu tarihsel ve toplumsal olay ve olguların, ideal beklenti ve hedeflerin temeli sosyal bilimlere ağırlıklı olarak tarih ilmine dayanmakta ve düşmektedir. Zira tarih ilmi bizlere bugün yaşadığımız modern dünyanın oluşumunda sosyal bilimlerin çok büyük katkısının olduğunu göstermiştir. Bunun içindir ki; değişik alanlarda ulusal, bölgesel ve küresel etkin-güçlü bir devlet ve toplum olabilmenin başlıca yolu, bütün kademelerde eğitim ve öğretim sistemimizin yeniden eleştirel sosyalizasyon ve kimlik süreçlerinden geçirilerek çağdaş norm ve standartlara çekilmesidir. Yani bilimsel veri ve parametreler ışığında daha da şekillenen Türk milli eğitiminin esasları, hedef ve davranışları çerçevesinde millî bir ruh, millî bir terbiye (*Millî kültürün ait olduğu millet fertlerinde ruhi melekeler haline getirmektir.*¹²⁸) seciyesi içerisinde nitelikli, problem çözebilen, yeni durum ve şartları iyi okuyabilen demokratik toplum ve kültür hayatının

paradigma değildir. Paradigma olması için, yeni ve benzersiz olması, yeniliğinin gelecekteki çalışmalara kaynaklık edecek türde olması gerekir. Bir kuramın paradigma olması için öyle bir yenilik getirmesi lazımdır ki, hem rakipleri varsa şaşırın ve hayran olsun, hem de çağını aşarak ilerideki görüşlere kapı açsın. Bkz. Ali Püsküllüoğlu, **Türkçe Sözlük**, Ankara, Şubat-2003, s.391. 15.05.2008. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Paradigma>

¹²⁸ Ziya Gökalp, **Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri-I**, İstanbul,1992, s.27.

gerekliliklerini ve gerçekliklerini bilen, yaşayan gençlerimizin yetiştirilmesi vazgeçilmez zorunluluktur. Bu manada, ülkemizde genel olarak sosyal bilimlerin durumu ve geleceğini, bu konuda yapılması gereken acil ve öncelikli temel hususları aşağıdaki başlıklar halinde şöyle sıralayabiliriz.¹²⁹

A) Türkiye’de sosyal bilimciler, araştırma konularını nasıl seçiyorlar? Seçilen konular ne ölçüde toplumumuzun karşı karşıya bulunduğu sorunları içeriyor? Bu seçim biçimleri, sosyal bilimleri nasıl ve hangi yönlerde etkilemektedir?

B) Türkiye’de sosyal bilim insanları ne ölçüde birbirleri ile biçimsel açıdan sağlıklı bir ilişki içindedirler? Bu ilişkiler arasında işbirliği ve bilgi akışı yeterli düzeyde midir? Sık sık görülen ekoller çatışması aşılabiliyor mu? Burada ne gibi önlemler alınabilir?

C) Türkiye’de sosyal bilimler ne ölçüde desteklenmektedir? Destek alınabilecek kurumlar, bu kurumlardan hangi bilimsel etkinlikler için ve ne şekilde destek temin edileceği, ne kadar yaygın olarak bilinmektedir? Mevcut fonlar ne kadar isabetle değişik bilim alanları ve değişik bilimsel etkinlikler arasında paylaştırılıyor? Mevcut fonların hepsi etkin bir şekilde kullanılabilir mi?

D) Ülkemizde Sosyal bilimler alanlarına ne ölçüde güvenilmekte ve bu bilim dallarına ne derece önem atfedilmektedir? Bu konuda varsa sıkıntılar, nasıl ve ne şekilde aşılanacaktır? Hangi stratejiler geliştirilerek ve ne şekilde devam ettirilerek çözümüne gidilecektir?

E) Sosyal Bilimlerde, ulusal araştırma sistemimizin belli başlı esasları nelerdir? Ayrıca sosyal bilimlerde, ulusal araştırma sistemimizin etkinliği nasıl daha fazla artırılacaktır?

Çeşitli ve karmaşık sorunlarla karşı karşıya ve sürekli bir değişim ve gelişim içerisinde olan insanların ve bu insanların oluşturduğu toplumların hayatında sosyal bilimlerin ve sosyal bilgilerin çok önemli bir yeri vardır. Kişilerin ihtiyaçları ile toplumun beklentileri arasındaki dengeyi sağlamada, insanlara gerekli bilgi, beceri, davranış ve tutumları kazandırmada bu disiplinlere çok önemli sorumluluklar düşmektedir. Bugün artık çağdaş anlayışa göre özellikle sosyal bilimler bu tür sorumluluklarını yerine getirmede disiplinler arası çok yönlü yaklaşımlar izleyerek bireylere belli bilgi edinme yollarını ve belli bir şeyleri kazandırmayla bu toplumlar

¹²⁹ **Günce Dergisi**, TÜBA Yayın Organı, S. 32, Ankara, Mayıs–2005, s.9–12.

arası etkileşim ortamı, nesiller arası bilgi aktarımı içerisinde sürdürme amaçlarına öncelik vermektedir. Özetle belirtmek gerekir ki toplumumuzun, kültürümüzün, dilimizin, edebiyatımızın, tarihimizin kısaca kimliğimizin anlaşılmasında, incelenmesinde ve gerekli sonuçların çıkarılmasında önemli bir misyonu (öz görev) üstlenen Sosyal Bilimler öğretimi konusu ülkemizde özellikle orta öğretim alanlarında daha yeni yeni düzenli ve sistemli bir şekilde verilmeye başlanmakla birlikte oldukça yetersizdir.

Yukarıda belirtilen temel birtakım sorunların çözümünde ülke olarak çok hızlı ve dikkatli hareket ederek sorunlarımıza kalıcı çözümler üretebilmeliyiz. Örneğin bu konuda Devlet Planlama Teşkilâtı'nın Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında da ele alınan çok detaylı raporda şunlar yapılabilir denilmektedir. "Bilim ve teknolojiyi süratle ekonomik ve toplumsal faydaya (*pazarlanabilir yeni ürün, yeni sistem, yeni üretim yöntemleri ve yeni toplumsal hizmetlere*) dönüştürebilme becerisi, genel olarak, inovasyon (yenilik/yenile(n)me) becerisi olarak anılmaktadır. Çağımızda bir ulus, bilim ve teknoloji alanında gösterdiği yetkinliği inovasyonda da gösterebiliyorsa, böylesi bütünsel bir beceriye sahipse, ancak o zaman, dünya pazarlarında rekabet üstünlüğü sağlayabilmekte; küresel süreçlerde söz ve karar sahibi olabilmektedir. Türkiye'nin, bilim ve teknoloji alanında yetkinleşmesi; bilim ve teknolojiyi ekonomik ve toplumsal faydaya dönüştürebilme becerisini kazanması, *Ulusal İnovasyon Sistemi*'ni kurmayı başarmasına bağlıdır. Başarının kilit noktası ise, altını çizerek belirtmek gerekir ki, Ulusal İnovasyon Sistemi'ni kurma konusunun ekonomik, siyasî, toplumsal boyutlarıyla sistemsal bir bütünlük, süreklilik ve siyasî kararlılık içerisinde ele alınmasıdır.¹³⁰

Ulusal İnovasyon Sistemi, Türkiye'nin sanayileşme eşiğini geçip, enformasyon toplumuna ve giderek bilgi toplumuna evrilmesinin, bu ikili sorunu, aynı zaman diliminde aşabilmesinin manivelasıdır. Onun içindir ki, temel hedefi; bilim ve teknoloji üretmede yetkinleşmiş, bilim ve teknolojiyi ekonomik ve toplumsal faydaya dönüştürme (inovasyon) becerisini kazanmış, dünya bilim ve teknolojisine, insanlığın

¹³⁰ Devlet Planlama Teşkilâtı, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2001-2005**. Bilim ve Teknoloji Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Bakanlar Kurulu'nun 6.6.2000 tarihli ve 2000/684 sayılı Kararı ile kabul edilerek, 7.6.2000 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulmuştur. Geniş bilgi için bkz. <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/viii/plan8.pdf>

bu ortak mirasına katkıda bulunan ülkeler arasında saygınlığa sahip bir Türkiye yaratmak, biçiminde tanımlanabilecek olan bugünkü “*Ulusal Bilim ve Teknoloji Politika’mızın*” ana konusunu Ulusal İnovasyon Sistemi’nin kurulması oluşturmaktadır.

İnsanların manevî değerlerinin gelişmesinde rol oynayan, insanların bilgi ve kültür seviyelerini yükselten, toplumun ve bireylerin kendini tanımasında son derece önemli bir yeri olan tarih ilmi, sadece yenden keşfedilen ve yalnızca seyredilen kuru olaylar, ilgili ilgisiz olgular resmigeçidi değil; aynı zamanda önümüze konan ve çeşitli dersler çıkarılması gereken bir hayattır. Bizi köksüzlükten kurtaran, ebediyete akıp giden ırmağa dönüştüren, varlığımızı hatırlatan tarih şuuruna ihtiyacımız vardır. Böyle bir tarih şuurunu ortaya çıkaracak olan yöntem de tarih felsefesidir. Bütün bunlar toplumda bir millî şuur oluşturur. Lakin bu konuda birtakım yapısal sorunlarımız da yok değildir. Bu hususla ilgili olarak Prof. Dr. Kemal Karpat şunları ifade etmektedir; “*Bizim düşüncelerimizde, hislerimizde, sinemizde, büyük bir boşluk vardır; o da tarih bilinci boşluğudur. Biz tarihe tapan, fakat tarih bilmeyen bir toplumuz... Buna bir son vermemiz gerekiyor. Tarih bilinci ve sevgisi insanı köklendirir, canlandırır, bugünkü olayları düne bağlar, dünü bugüne getirir.*”¹³¹ Yine bu konu hakkında Prof. Dr. Hilmi Yavuz; “*bir toplumun geçmişi, onun belleğidir; belleğini kaybeden bir toplum, kimliğini de kaybeder. Çok uzun zamandan beri belleğin, dolayısıyla kimliğin kaybettirilmek istendiği bir süreci yaşıyoruz. Köksüz, geçmişsiz, belleksiz bir gelecek inşasının vahim, ürkütücü sonuçları, şimdiden gözümüzün önünde duruyor!*” demektedir.¹³² Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere tarih ilminin konusu, “geçmiş’tir”, yani geçmiş zamandır. Peki, geçmiş neden önemlidir. Çünkü “*geçmiş, birey ve toplumların kimlik kartıdır.*” Geçmiş olmadan gelecek de olamaz. Bu yüzden, amiyane tabirle “*geleceğin rotası, geçmişin izlerinde saklıdır.*”

Öyle ki genel manada Türk tarihi incelendiğinde görülecektir ki, milletimizi geçmişin cenderesinden uzaklaştıran, bugünün sorunlarını çözebilen ve gelecekte değişimin-ilerlemenin ana unsuru olabilecek bir tarih şuuruna henüz büyük ölçekte ulaşamamıştır. Tam olarak Türk tarihinin aydınlatılmasında yazılı ve sözlü kaynakların tespiti, tasnifi, tahlili, tenkidi ve yorumu maalesef bitirilemediğinden dolayı tarihimizin yazılması, anlaşılması, aktarılması konularında birtakım ciddi sorunlarla

¹³¹ Atilla Kök, “Kemal Karpat, Bir Tarihçi Nasıl Yetişir?” , **Toplumsal Tarih Dergisi**, S. 71, İstanbul, Kasım-1999, s.36.

¹³² Hilmi Yavuz, “Osmanlı Arşivleri”, 3 Şubat 2008 tarihli **Zaman Gazetesi**, s.21.

karşılaşmaktayız. Bu konuda Türk Tarih Kurumu eski başkanı Prof. Dr. Yaşar Yücel şunları kaydetmektedir. *“Türklere tarihte vurulan barbar damgasından tutunda, bugün Türkiye’nin karşı karşıya bulunduğu “Ermeni” ve “bölücü” sorunlarının altında, tarihimizin dünya kamuoyuna kendimiz tarafından değil, düşmanlarımız tarafından tanıtılması olgusu yatmıyor mu? Kendi tarihi telâkkimizi henüz gerektiği ölçüde tahlil edemediğimiz gibi, Türk toplumu olarak, başka milletlerin özellikle güçlü devletlerin tarihi ve kültürel tekâmüllerini de tam olarak bilmiyoruz.”*¹³³

Bu konuda çok değerli bir bilim adamımız Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu şöyle demektedir: *“Şuurla işlenen tarih ilmi milletlerin tarihinde derin sonuçlar bıraktığı bilinen bir gerçektir. Ortak bir millî kimlik ve kültürün inşasında çok önemli bir işlev gören tarih ilmi ancak şuurla işlendiği zaman kalıcı ve anlamlı olur. Tarih şuuruna sahip bir kimse kendini en yüksek manevî tatmin vasıtası olan bilgi hazinesi içinde görür, insan bu şuurla ve sahip olduğu bilgi hazinesiyle hayatını bir istikamette düzenler, milletine ve insanlığa faydalı bir varlık haline gelir. Çünkü insanlık tarihinde gözlenen odur ki, tarih bilgisi ile kültür bilgisi ve bilincinin birbirleriyle mahiyet birliği içindedir. Ortak bir tarihin-geçmişin ve millî kültürün şuurla işlenmesi her şeyden önce milli tarih ile milli kültürün özdeşleştirilmesi (aynileştirilmesi) ile olur. Yani millî tarih şuuru millî kültür şuuru ile başlar. Bu bakımdan millî tarih şuuru millî kültürün en kapsamlı özüdür. Millî tarih şuuru, bir milleti ölümsüzleştiren başlıca manevî güç kaynağıdır.”*¹³⁴

Yeri gelmiş iken hemen ifade edelim ki, Türkiye’de eksik ya da yanlış olan sadece tarih anlayışı/tarih şuuru değil aynı zamanda tarih disiplininin içerisinde gördüğümüz ve sadece geçmişin tanziminden ibaret sayılan, kuru bir tarihçilik anlayışı varlığıdır. Bu konuda Prof. Dr. Mehmet Ali Kılıçbay ise düşüncelerini kısaca şöyle dile getirmektedir: *“Tarihçiliğimiz geridedir. Çünkü anlamayı değil, anlatmayı tercih etmektedir. Tabii bu söyleme biçimidir. Aslında tarihçiliğimiz büyük kitlesi itibariyle, esas görevinin anlamak olduğu farkına varmamıştır. Anlatmak ise, zorunlu olarak bugününü düne taşınmasından başka bir sonuç vermez. Anlama işlemi içermeyen bir tarihsel araştırma yöntemi, geçmişi bugüne gelmenin zorunlu aşamalarından ibaret bir süreçten başka bir şey olarak görmez. O zaman bizim tarihçiliğimiz, büyük kitlesi*

¹³³ Y. Yücel, B. Yediyıldız, “Tarih ve Kültür”, **Millî Kültür Unsurlarımız...**, s.59–60.

¹³⁴ İ. Kafesoğlu, “Millî Tarih Şuuru”, **Türk Kültürü**, XVI, S. 189, Ankara, 1978, s.516.

itibariyle bir belge fetişizminin esiri olduğunu ve esas geriliğin buradan kaynaklandığını söylemenin zamanı gelmiştir. Belgenin tapınılacak bir kanıt mertebesine yükseltilmesi doğru değildir. Bu fetişizmin doğal olarak sahteciliğe, egemen ideolojinin peşine düşmeğe ve geçmişin apolojisine yönelik olduğu da söylenebilir. Çünkü belgenin insan ürünü olduğunu her belge düzenleyicisi insanın, çok çeşitli nedenlerden ötürü gerçeği saptırabileceği, gerçeği düpedüz algılamaktan aciz olabileceğini dolayısıyla bunun üzerine yapılacak delillendirme ve akıl yürütmenin yanlış olabileceğini unutmamalıyız.../Çağdaş tarihçiliğin esas amacı anlamaktır. Anlamak ise geçmişi yeniden inşa etmektir. Bugün Batı'da yapılan tarih çalışmaları geçmişi anlamaya yönelik biçiminde "senaryolar" biçiminde ortaya çıkmaktadır...¹³⁵

Türk milleti olarak her şeyden evvel geçmiş ile gelecek arasında çok iyi ilişkilendirilmiş iyi bir tarih şuuruna sahip olmalıyız. Çünkü düşünen, üreten, geleceği planlayan ve olaylara çok yönlü bakan kişi ve toplumlar için tarih geçmişten ibaret değildir.¹³⁶ Toplum olarak düne baktığımız gibi, tarih ilmine de bakamayız. Çünkü tarih ilmi sürekli olarak hareket etmesi ve ilerlemesi, geçmişin ortak kültür mirasını bugüne aktarması nedeniyle toplumların tekâmül yönünü tayin eder.¹³⁷ Sosyal bilimleri de biraz da bu yönde yani; yaşadığımız modern dünyayı ve onun gereklerini iyi bilen aydın, idareci ve düşünürlerinin yetiştirilmesine öncülük eden bilimler olarak değerlendirmemiz gerekmektedir. Bu konuda "*Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli költürdür.*" diyen Atatürk; millî bir şuurun ve kimliğin oluşabilmesi, cehaletin ve yoksulluğun ortadan kaldırılabilmesi için bilime, kültüre, sanata ve zanaata çok önem vermiştir. Tarih ilmine de çok değer veren Atatürk ; "*tarih ilmini*" devletin ilerlemesi, çağdaşlaşması için manevî bir destek olarak kullanmış, Türk milletinin millî benliğini bulabilmesi için tarih ilmini en güvenilir vasıta haline getirmiştir.¹³⁸ Tarih ilminin oldukça hassas bir ilim olduğunu ve tamamen analitik ve metodolojik ilkelere göre yapılmasının altını çizen Atatürk; 15 Nisan 1931 tarihinde I. Türk Tarih Kongresi'nin açılışında şunları ifade etmiştir: "*Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan*

¹³⁵ M. A. Kılıçbay, "Tarihçilik Geçmişin Tanzimidir", *Türkiye Günlüğü*, S. 10, 1990, s.70-79.

¹³⁶ Mehmet Turgut, *Dün Bugün ve Geleceğin Güçlü Türkiye'si, I*, İstanbul 2005, s.112-113.

¹³⁷ Y. Yücel, B. Yediyıldız, "Tarih ve Kültür", *Milli Kültür Unsurlarımız...*, s.61.

¹³⁸ Özkan İzgi, "Atatürk ve Milli Birlik, Atatürk ve Devlet Kuruculuğu", *Atatürkçü Düşünce*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 1992, s. 671-676.

yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanı şaşırtacak bir mahiyet alır.”¹³⁹ Atatürk’ün “Türk Tarih Tezi” üzerine şu sözleri kanımca oldukça düşündürücü ve manidardır. “Büyük devletler kuran ecdadımız büyük ve şümüllü medeniyetlere de sahip olmuştur. Bunu aramak, tetkik etmek, Türklüğe ve cihana bildirmek bizler için bir borçtur.”¹⁴⁰ M. Kemal Paşa, Batı ve batılı değerlere karşı değildi. O’na göre güçlenmenin ve ayakta durmanın yegâne yolu güçtür. Bu güç ise, ancak bir dönemler Batı’nın gittiği yol-yöntem ve sistemlerle elde edilebilirdi. O ulusal bağımsızlığı koruyarak, batılı değerlerle yoğrulmuş, yeni ve özgün bir Türk kimliği yaratmayı amaçlayan Atatürk,¹⁴¹ Türk gençliğinin öncelikli olarak kendi benliğine, millî geleneklerine, ulusun birlik ve bütünlüğüne zarar verebilecek düşman unsurları tanıması ve bunlarla mücadele yöntemlerini öğrenmesi gerektiğine dikkat çekerek eğitimin amacının aynı zamanda Türk milletin ve Türk devletinin, daha güçlü refah düzeyini yakalamış olmasını ve millet fertlerinin mutluluğunu sağlaması olarak açıklamıştır.

6. Yapılması Gereken Şeyler / Öneriler

Özellikle ülkemizde sosyal bilimler alanlarına yeterince ilgi gösterilmeyişinin nedenleri arasında; sosyal bilimler dersleri arasında işbirliğinin sağlanamaması, sosyal bilimler alanlarında yeteri kadar beceri ve davranış kazandırılmaması, bu bilim dallarının ortaya koyduğu sonuçların fen bilimlerindeki kadar çabuk ve net gözlemlenmeyişi en önde gelen nedenler olarak görülmektedir. Toplumda meydana gelen değişim ve dönüşümler kısa sürede gerçekleşmez. Aslında sosyal bilimlerin zorluğu da bu noktada başlamaktadır. Burada anlatılması gereken fen bilimleri ile sosyal bilimleri oluşturan disiplinler birbirlerinin alternatifi değil, birbirlerinin muadilidir.¹⁴² Sosyal bilimciler için önemli sıkıntılardan birisi de dünyadan bihaber sosyal bilimciler yetiştirmemizdir. Çünkü bilginin önemi, o alandaki de derinliğiyle değil, sınır boylarında olanlarla ilişkisi ölçüsünde artar. Kendi alanını çok iyi bilen ama dünyadan haberi olmayan sosyal bilimciler yetiştirmek doğru değildir. Bilimi tek tek ele alırsak işe yaramaz. Hepsini birlikte ele aldığımız zaman bilimin büyümesini

¹³⁹ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıra ve Belgeler*, Ankara, 1959, s.269.

¹⁴⁰ A. İnan, *Atatürk Hakkında Hatıra ve Belgeler*, s.297.

¹⁴¹ Ömer Osman, “Umar, *Atatürk ve Çağdaşlaşma*”, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi*, Yıl:2009, S. 179, İstanbul, s.14.

¹⁴² S. Can, *Sosyal Bilimler Üzerine Düşünmek*, s.34.

görebiliriz.¹⁴³ Türkiye’de sosyal bilimler alanında uluslar arası işbölümünde merkezden oluşturulan teori ve paradigmalara veri temin eden ve çevre konumundan çıkıp, paradigma ve teori üreten bir konuma gelmek zorundadır. Türkiye dışındaki dünyayla ilgilenme gereği, disiplinler arası yaklaşım ihtiyacı ve sosyal bilimlerin gelişmesini destekleyecek yaygın ve çeşitlenmiş bir kurumsal çerçeveye ihtiyaç vardır.¹⁴⁴ Türkiye’de sosyal bilimlere bakış açısı, sosyal bilimlerin hedefleri, sosyal bilimcilerin nitelikleri, sosyal bilimler öğretimi, sosyal bilimleri destekleyici kurumların oluşması ve yetişen sosyal bilimcilere istihdam alanlarının sağlanması gibi konuların göz önünde bulundurarak “sosyal bilimler politikası” geliştirilmek zorundadır.¹⁴⁵

Bilindiği gibi sosyal bilimler içinde önemli bir yeri ve anlamı olan tarih disiplini ve tarih öğretimi ilkokuldan üniversiteye kadar uzanan bir süreç içinde sosyal bilimler ve sosyal bilgiler öğretiminden bağımsız olmayan bir alandır. Sosyal bilimler ve tarih öğretimi, insan ve toplumun gelişimini amaç edinmiştir. Sosyal bilimleri belli bir bütünlük içinde öğrenmenin çok önemli yararları vardır. Bu yaklaşım, özellikle çok yönlü düşünmenin geliştirilmesi ve problem çözme becerilerinin yerleştirilmesi açısından gereklidir. Sosyal bilimler öğretiminde gözlenen sorunlar arasında en önemlisi, öğrencilerin sosyal bilimler öğretiminin amaçlarını ve önemini kavrayamamaları ve bu derslerden gelecekteki yaşamlarına dönük bir yarar beklememeleridir.¹⁴⁶ Bu durumu düzeltmek için başta tarih disiplini olmak üzere tüm sosyal bilimler öğretim programlarının güncel sorunlara göre biçimlendirilmesi, yaşanan canlı hayatın birebir içine çekilmesi, kapsamı ve yöntemi çevredeki/hayattaki değişme ve gelişmelere göre oluşturulmalı, ilköğretim basamağındaki sosyal bilgiler dersleri/alanları ile ortaöğretim kurumlarındaki sosyal bilimler dersleri/alanları arasında belli paralelliklerin, süreklilik ve bütünlüğün sağlanması ve bu anlayışlar doğrultusunda öğretmen modeli yetiştirtmesine ağırlık verilmelidir. Unutulmamalıdır ki, bilhassa tarih öğretiminde hangi yöntem kullanılırsa kullanılsın öncelikle, demokratik bir sınıf ortamı yaratılmalı, öğrencinin katılımı sağlanmalı ve insan bütünlüğü dikkate alınarak, sesli ve görüntülü sunuların vurgusu güçlü, kurgusu tam ve etkisi yüksek tutulmalı; sunular

¹⁴³ Bozkurt Güvenç, “Dünyayı Tanımayan Sosyal Bilimci Olamaz”, **Uludağ Üniversitesi, Felsefe Dergisi**, Yıl:5, S. 19, Ekim-2005, s.26.

¹⁴⁴ M. Öz, “Cumhuriyet Döneminde Sosyal Bilimler”, s.895.

¹⁴⁵ S. Can, **Sosyal Bilimler Üzerine Düşünmek**, s.34.

¹⁴⁶ F. Paykoç, **Tarih Öğretimi**, s.7-8.

beyne, göze, kulağa ve kalbe hitap etmeli... tarih müfredatının öğrencilerin kritik etme ve düşünme, problem çözme becerilerini geliştirecek niteliklerde hazırlanması, öğrenci merkezli öğretime ağırlık verilmesi, çeşitli türde öğrencilere etkinlikler hazırlanması, politik tarih ağırlıklı eğitimden kültür tarihi ağırlıklı çok perspektifli öğretime önem verilmesi gerekmektedir.¹⁴⁷

Özellikle lise düzeyinde uygulanan eğitim-öğretim programlarında sosyal bilimler, çeşitli amaçlara uygun bir işlevi yerine getirmekten uzaktırlar. Bunun en büyük nedeni; başlangıç çizgisi ilköğretime kadar inen “üniversiteye hazırlık” heyecan ve stresidir. Böyle bir hedefe yönelen öğrenciler araştırmacı ve yaratıcı olmaktan uzaklaşarak, mevcut bilgiler ezberlenmekte; en kısa yoldan sadece test tekniğine göre hazırlanan sorulara yanıt verip puan-not almanın yolları aranmaktadır. Hâlbuki sürekli değişen ve gelişen dünyada durağan değil, hareketli bir gençlik yetiştirmek gerekmektedir. Araştırmayan, yaratıcı olmayan, sadece mevcut bilgi birikimini ezberlemekle yetinen bir gençlikten bu dinamizm beklenemez. Örneğin bu konuda günümüz eğitim sistemleri içinde, öğrencilerin nesne merkezli eğitim etkinliklerinden birisi olarak görülen sosyal, kültürel ve tarihî yer veya mekânların gezilip-görülmesi, müzelerin dolaşılması son derece önemli bir konudur. Zira bu tür faaliyetlerin hem formal hem de informal eğitime ciddi katkıları olmuştur. 20. yüzyılda eğitimde belli bilgilerin öğretilmesine dayanan öğretmen, kitap ve sınıf merkezli yaklaşımdan öğrenci merkezli, yaşantılara dayalı sınıf dışı eğitim ortamlarına geçilmeye başlanması, öğretimde öğrencilerin aktif olarak birinci kaynaklardan araştırma yapması ve deneyim oluşturmalarının öneminin vurgulanması müzelerin eğitimdeki önemini arttırmıştır. Müzeler özellikle tarih dersleri ile ilişki kurabilecek nesnelere içermeleri ve bu nesnelere bağlantılı farklı eğitim etkinlikleri sunmaları nedeniyle öğrenciler için ideal bir öğrenme ortamı olarak görülmüşlerdir. Bu amaçla pek çok ülkede müzeler, öğrencilere tarihinin delilleri olan somut nesnelere yanında, nesnelere ilgili araştırma yapmak için uygun, etkileşimli bir eğitim ortamı sunmaktadır. Bu bakımdan eğitim sistemimizde bu konu üzerinde yeterince hassasiyetle durulmasında ciddi yararlar vardır.¹⁴⁸ Yine bu konu ile ilgili olarak ülkemizde sosyal bilimlerin gelişimine odaklı bir

¹⁴⁷ Y. Özdemir, “Modernizm ve Tarih Öğretimi”, s.320–322.

¹⁴⁸ Kadriye Tezcan Akmehtem, “Müzelerin Tarih Öğretiminde Nesne Merkezli Eğitim Etkinlikleriyle Kullanılması”, *Millî Eğitim*, Güz-2008, Yıl: 37, S. 180, Ankara, s.50–68.

tartışma platformu oluşturabilmek için, sınırlı sayıda ikinci kaynakların dar ve sorunlu perspektifini aşarak acilen birincil kaynaklara ulaşmanın gerekliliği ortadadır. Bu noktada özellikle tarih disiplininde birinci temel kaynakların günümüz modern kazanımlarıyla ele alınıp güncelleştirilmesi bu alanda hafıza tazeleme adına dahi olsa son derece faydalı bir girişim olacaktır.

Toplum ve insanı ilgilendiren her gelişme sosyal bilimlere konu olacağı için sosyal bilimler ile sosyal bilgiler toplumsal bütün gelişim ve değişimlerle iç içedirler. Çağdaş, modern ve demokratik bir toplum olabilmenin yolu bu değişim ve gelişimleri anında algılamak ve benimsemekle mümkündür. Bilgi toplumu olmanın yolu da buradan geçer. Baş döndürücü bir hızla yol alan insanlığın bu sürecinde ezberci ve durağan bir eğitim ve öğretim anlayışının terk edilerek; araştırmacı, eleştirci, hatta özeleştirici bir eğitim öğretim anlayışına yönelmek yapılması gereken en temel acil ve öncelikli hususların başında gelmektedir.¹⁴⁹ Kaldı ki, sosyal bilgiler ve sosyal bilimlerden beklenen en önemli temel becerileri (sosyal olgunluk, sosyal uyum ve değişmeye açık olabilme, toplumla ilgili temel bilgileri düzenleme ve zenginleştirme, diğer insanlara önem verme, ötekiyi hazmedebilme, ekonomi-devlet-kültür alanlarında bilgi ve bilinç kazanabilme, problem çözebilme alışkanlığı oluşturabilme, sanat ve estetik duygusuna sahip olabilme vb.) göz önüne alındığında meselenin önemi ortadadır.

Kişilerin gereksinimleri ile beklentileri arasındaki dengeyi sağlamada insanlara gerekli bilgi, beceri ve tutumları kazandırma açısından, sosyal bilimlere çok önemli sorumluluklar düşmektedir. Çağdaş anlayışa göre sosyal bilimler, bu sorumlulukları yerine getirmede disiplinler arası ve çok yönlü bir yaklaşım izleyerek, kişilere belli bilgi edinme yollarını, belli becerileri kazandırma ve bunu toplumlararası etkileşim ortamı içinde sürdürme amaçlarına öncelik vermek zorundadır. Sosyal bilimler öğretiminden beklenenler aslında sosyal bilimlerin sorunlarına da bir çözüm arayışıdır.¹⁵⁰ Çünkü sosyal bilimler değişimin bilimi olarak kabul edilir. Türkiye’de ortaöğretim düzeyinde sosyal bilimlerin kapsamına giren disiplinler, ayrı dersler olarak okutulmasına rağmen bu derslerin öğretim programları, ders kitabı ve diğer materyallerin hazırlanmasında, derslere özgü ölçme-değerlendirme yöntemlerinin belirlenmesinde ve uygulayıcı olan

¹⁴⁹ K. Çetin, “Türk Eğitim Tarihinde Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgilerin...”, s.184.

¹⁵⁰ S. Can, *Sosyal Bilimler Üzerine Düşünmek*, s.34.

öğretmenlerin yetiştirilmesinde, sosyal bilimler alanının bütünlüğü ile “sosyal bilimler” bakış açısı göz ardı edilmemelidir. Öğrencilerin her zaman çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaları, sorunları çözebilmek için birden çok alandan yararlanma ihtiyaçları, sorunları çözebilmek için çok yönlü olabilme, analitik araştırmaya dayalı çareler üretebilmek, öğrencilerin sorunları çözmeye sezgi ve hayal güçlerini ortaya çıkarabilmek gibi çeşitli nedenlerden dolayı sosyal bilimlere bütüncü yaklaşmak gerekmektedir. Hiç kuşkusuz bu ve buna benzer sorunların çözümünde en temel yaklaşım biçimi tıpkı Batı’da olduğu gibi sosyal bilimler arasında işbirliğinin sağlanmasıdır.¹⁵¹

Bu bölümde son olarak kısaca şunları belirtmek de gerekmektedir: İnanılmaz derecede değişim, dönüşüm ve farklılıkların ortaya çıktığı bu zamanda öteden beri devam edegelen bilim paradigmalarında da çok önemli değişimler olmuştur. Öyle ki, yeni durumun ortaya çıkardığı ve yeni durumu ortaya çıkaran bu paradigma değişimi, pozitivist (akılcı) bilim paradigmasından, pozitivist ötesi (yorumlayıcı) paradigmaya geçiş şeklindedir. Söz konusu değişimi modern bilim paradigmasından dünyayı yeniden keşfe soyunan postmodern bilim paradigmasına geçiş olarak da isimlendirmek mümkündür.¹⁵² Tam da bu noktada eklektik (mültidisipliner) anlayışın yaratılamaması yanında, aklın evrenselliği ve tek hareketle tarihe her akademisyenin başka sorular sorması, tarih yazım, söylem ve öğretiminde başka yöntemler uygulaması aforoz edilmiş, tarih mahkemeye dönüştürülmüştür. Bu durum tarihçileri doğru-yanlış, iyi-kötü, haklı-haksız ikilemine taşımıştır.¹⁵³ Bundan dolayıdır ki, ister epistemolojik, ister paradigma isterse tarih özel bağlamında olsun, modernitenin yarattığı kavramlar ya da moderniteyi kurgulayan anlayışlar postmodern eleştiriye maruz kalmış ve çökmüş gözükmektedir. Bundan dolayıdır ki, tarih yazılım sisteminin karmaşıklığına ve ayrıntılarına bakma gereği doğmuştur.¹⁵⁴

Ülkemizde sosyal bilimlerin ihmal edildiğini ve çok gerilerde kaldığını ifade eden Prof. Dr. İskender Pala şunları kaydetmektedir: “Bu hazin akıbet, eğitim deyince yalnızca pozitif bilimleri akla getiren, Türk modernitesini inşa adına kendi kimliğini

¹⁵¹ S. Can, *Sosyal Bilimler Üzerine Düşünmek*, s.33.

¹⁵² Yavuz Özdemir, “*Modernizm ve Tarih Öğretimi*”, s.313.

¹⁵³ Yavuz Özdemir, “*Modernizm ve Tarih Öğretimi*”, s.317.

¹⁵⁴ Robert Eaglestone, *Postmodernizm ve Holocaust’un....* (Çev.: Ebru Kılıç), İstanbul, 2002, s.39-41.

görmezden gelen nesillerin basiretsizliğidir. Zaten ülkemizdeki kültür algısı tam da bu noktada kan kaybetmeye başlamıştır. 1950'lerden sonra sosyal bilimler, beşeri bilimler, edebiyat, felsefe ve tarih gibi alanlar ikincil konuma düşünce kültürel değerlere ilgi azalmış, iyi bir iş, iyi bir hayat kazanmak üzere eğitim gören gençlerin zihinlerinde değer kaybına uğramıştır. O günün geçleri bugün artık ülkemize yön veren âkil adamlar ve zannederim hepsi, kültürdeki devamlılığı sağlayamamanın acısını yüreklerinde taşıyorlar. O gaflettir ki bugün meydanı popüler kültüre¹⁵⁵ bırakmıştır. Kendisi olmamayı başarılı olmak zanneden bir kültüre bırakmıştır. Kendisi olmamayı başarılı olmak zanneden bir kültürel baskıdır bu. Bugünün orta veya yükseköğretim kurumlarındaki öğrenci portresi maalesef artık elinde kitap ve kalem ile çizilememekte, çoğunlukla bir cep telefonu ve sigara ile poz vermektedir. Bir sanat enstrümanıya görüntülenme arzusu taşıyanların sayısı ise azdan da azdır. Bunun tabii sonucu olarak eğitim kurumlarındaki kültürel etkinlikler de, onlara aktif/pasif katılım da yeterli olmamaktadır. Bize göre kültür, bilginin giriş kapısıdır. Kültürel anlamda kimliği oluşmuş bir gencin derinlemesine bilgileri edinme ve uzmanlaşma hususunda çok daha başarılı olacağına inanırım. Çevrenize bakınız, toplumda en başarılı insanların,

¹⁵⁵ Kitle kültürü içinde ticarî amaçların gerçekleşmesiyle ilgili olarak üretilen ve popülerleştirilen ve dinamik bir görünüm verilen popüler kültür yaratıldı. Popülerin en klasik anlamı halka ait olan demektir. Fakat günümüzde bu kavram “birçok kişi tarafından sevilen veya seçilen” anlamında kullanılmaktadır. Bu anlamla popüler kavramı yönetici etkinliklerin (örneğin müziklerin, tv programlarının, seçimlerin, parlamenter demokrasinin, temsil sisteminin ve tercihlere dayanan kararların) kabul damgası oldu. Popülerin bu egemen kullanışı yeni alanlara taşınarak, yeni ifade biçimleri verilerek ve toplumsal sistem için yeni dayanak rolü sağlanarak devam etti. Örneğin, popüler tv. programı, popüler film yıldızı, popüler sporcu ve genel olarak popüler ve pop kültür. Popüler kültür, modern toplumda devam eden “halkın” kültürüdür. Nasıl ki fabrikada çalışan işçinin “bizim fabrika” dediği yer onun değil, fakat onun var oluş biçiminin belirlendiği yer ise, popüler kültür ürünlerini satın alıp kullandığı ve “benim” dediği için, popüler kültür o sınıfa ait olamaz. Halk olarak adlandırılan serbest kölenin yaşam tarzı onun belirlediği, onun biçimlendirdiği ve onun değiştirdiği bir yaşam tarzı değildir; o yaşam tarzı onunla vardır, onunla yaratılmıştır, ama onun özgür iradesinin ifadesi değildir. Dolayısıyla popüler kültür halkın kültürü değildir. Popüler kültür geniş iş bölümü etrafında kurulan kapitalist mal ve hizmet üretimi, pazarlaması, dağıtımı ve tüketimi biçimlerine dayanan bir kültürdür. Bu biçim olmayınca bu araçlara böyle bir kültür biçimi de olamaz. Popüler kültür, egemen toplumsal ve ekonomik ilişkileri destekler, haklı çıkarır ve sürüp gitmesinde yardımcı olur. Malumdur ki, kitle kültür tekeli kapitalizmin hem mal hem de imajlar satışını yapan, uluslararası pazarın değişmelerine ve gereksinimlerine göre biçimlenip değişen, önceden yapılmış, önceden kesilip biçilmiş, paketlenip sunulmuş bir kültürü anlatır. Kapitalizmin kendi için üretirken ve yaratılan zenginliği kendine ayırırken, kitleleri ücretli köle olarak kullanarak “kitleler için” yaptığı üretim ve bu üretimle gelen “kimlik, duyma, hissetme, yaratma, geçmişe ve geleceğe bakma biçimi” kısaca yaşam yoludur. Popüler kültürde, aynı zamanda sürekli kalıcılıkla değil, sürekli değişimle sermayenin ve sermaye sisteminin sürdürülebilirliği gerçekleştirilir. Popüler kültür aynı zamanda alınıp satılan mal ve malı içeren ve malla gelen, mal hakkındaki ilişkidir. Popüler kültür mekanik ve elektronik çoğalmayla niceliksel fazlalık ve niteliksel yoksulluğun kültürüdür. Popüler kültür bir çabuk kullanım ve hızlı tüketim kültürüdür. Bkz. İrfan Erdoğan, “Popüler Kültürün Ne Olduğu Üzerine”, **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi**, Yıl: 5, S. 57, Kasım-2004, MEB Yayınları, Ankara, s.7-19.

mesleğindeki uzmanlığa geniş başarılı insanların, mesleğindeki uzmanlığına geniş bir kültürü ilave etmiş kişiler olduğunu göreceksiniz. Bu yetkinlikteki kişileri yetiştirmek üzere bilimsel anlayışı kültürel zemin ile destekleyecek ve üniversitesindeki gençlere imkân tanıyıp onların kültürel çalışmalarını sırf yıllık faaliyet raporunda yer alması için desteklemekten dönecek üniversite rektörlerine ihtiyacımız var. Yaptırılan her okulun sırtına sırtını dayamış bir kültür merkezi de yaptıracak Milli Eğitim Bakan'ımız, o bakana maddî imkân sağlayacak zenginlerimiz, öğrencilerinin kültürel alanlarda eleştirel yaklaşımlarına çözümler üreten müdürlerimiz, gençler lehine sanat ve kültürel anlamda pozitif ayrımcılık yapacak Kültür Bakan'ımız olsun istiyoruz.¹⁵⁶

Millet, geçmişte bir arada yaşamış, şimdi bir arada yaşayan, gelecekte de bir arada yaşama inancında, istek ve kesin kararında olan, aynı yurda ve o yurdun maddî ve manevi değerlerine sahip çıkan, aralarında dil, kültür ve duygu birliği olan insanların oluşturduğu toplumdur. Millet olmanın yolu uzun bir tarihî yolculuktan geçer, tarihsel süreç içinde millet olunur. Bu noktada da basitleştirilmeyen, yüzeyselleştirilmeyen, belli bir süreklilik esası üzerinden, metodolojik anlayışla araştırmalarını sürdüren, tarih ilminin ve tarih bilincinin önemi hayli büyüktür. Milletlerin dayandığı ilkelerin başında kültür gelir. Kültür sayesinde ailevî, dinî, ahlakî yaşantımızı düzenleriz. Kültüre balı olmak dine, dile, tarihe, ahlâka örf ve adetlere kısaca millete bağlı olmak demektir. Çünkü kültür, milletimizin yani bizim kimlik kartımızdır.

Milletler millî kimliklerini korudukları sürece var olurlar. Millet; tarih şuuru, millî edebiyat ve çeşitli dalları ile sanat gibi fertleri duygu ve gaye birliği bakımından birbirine bağlayan manevî değerlerini, ahenkli bir şekilde yaşatmaya muktedir bir toplum bütünüdür ve milletin şahsiyeti "*millî kültür*" dediğimiz ve her toplum için ayrı olan bu manevî değerler hükmündeki ahengin özelliğinde belirir. Millî kültür, milletin kendi manevî bünyeleri içinde gelişmesinde bir kaynak vazifesi görür.¹⁵⁷

7. Sonuç

Son yıllarda bilim ve teknolojiye meydana gelen hızlı değişim ve gelişmeler iletişim ve bilgi teknolojilerini de önemli ölçüde etkilemekte, hızla yayılmakta olan yenilikler yaşamın tüm boyutlarında hissedilmektedir. Bu değişim ve gelişme bilginin

¹⁵⁶ İskender Pala, "**Kültürel Meselelerimiz**", Zaman Gazetesi, 19 Ocak 2010/Salı, s.17.

¹⁵⁷ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleler**, Ankara, 1970, s.127.

üretilmesini, yayılmasını, paylaşılmasını ve kullanılmasını hızlandırmış, bilgi, eğitimde olduğu kadar, toplum yaşamında, kamu hizmetlerinde ve ekonomide de en temel unsur haline gelmiştir. Bugün, bilginin sadece elde edilmesinin pek anlamlı olduğunu söylemek olası değildir. Bilgi üretimine katkı sağlamak, değişim ve gelişmeleri en kısa sürede elde etmek ve bunu kullanmak çağdaş toplumların en büyük hedefidir. Çünkü gerçekleri bulmada bir araç olan bilim ilerledikçe, güvenilir bilgiler çoğaldıkça taassup ve tabular yıkılacaktır. Önümüzdeki dönemlerde; bilgi kaynaklarına sahip olan, bilgiyi üreten, bilgiyi yöneten ve bilgiden yararlanan toplumların daha mutlu ve daha güçlü olacakları, bunu yapamayanların ise tarihin karanlıklarında kaybolacakları hiçbir zaman unutulmamalıdır. Atalarımızın çok sevdiğim güzel bir sözlerinden birisi de “her işin bir yolu-yordamı vardır.” Gerçekten bir noktada bilim, işte bu yol ve yordam olarak ifade edilen olgulardır. Bilim bir noktada yol ve yöntemler değil midir?

Bu dünyadaki insan hayatını kolaylaştıran ve evreni derinlemesine anlamayı sağlayan bilim, insanoğlunun tefekkür ve öğrenme merakından doğan “yöntemli bir gerçek arama” eylemidir. Bilim adamı da bir gerçek arayıcısıdır. Her insan; içinde yaşadığı evrenin yapısı, işleyişi ve her saniye meydana gelen olaylarla ilgili birtakım fikirlere sahiptir. Bu parça bölük fikirler bilime kapı açmazlar. Ne zaman ki, bazı insanlar çıkar bu fikirleri kendi içinde tutarlı, mantıklı, sistematik önermelere dönüştürürse işte o zaman bilim yapmaya başlar. Şayet bu önermeler nesnel gözlem ve bilimsel araştırmalarla desteklenirse, ortaya daha rafine, güçlü ve özgün fikirler ortaya çıkar. Ulusal güvenliğin, ekonominin ve maddî zenginliğin çarkları artık bilgiyle dönüyor. Bilgiye üretilen bir şeydir. Bilginin değeri yükseldikçe, onu elinde tutan bireylerin ve ulusların bahtı açılıyor. Tarihe dönüp baktığımızda bunu görürüz. Örneğin; bugün Batı bilimsel anlayışla dünyaya galebe çalmıştır. İdeolojik saplantı ve kurguları daha çok profan (mukaddes olmayan) ve pragmatik (faydacı) değerler üzerine pratize etmiş, sancılı da olsa hayata geçirmiştir. Bu yüzden Batı'nın bu yönünü ve tecrübelerini küçümseyemez, ardındaki gayreti reddedemeyiz. Kaldı ki, beğenip beğenmemek ayrı bir konudur. Bunlar, ancak çok ciddi ilmi araştırmalarla anlaşılacaktır.

Özellikle sosyal bilimlerde mevcut teoriler bugünkü bilimin kilometre taşları olmalarına rağmen, mutlak anlamda her zaman gerçeği ifade etmezler. Her bilimsel teori bilimin mevcut imkân ve ilerlemesi karşısında her an yanlışlanabilir. Çünkü bilimin nesnel ve eleştirel dünyasında hiçbir teori kendisini güvende hissetmez.

Günümüzde bilim sayesinde bilgi üreten toplumlar dünya siyasetine yön veren toplumlardır. Çok derin felsefi sorunlara girmeden diyebiliriz ki, bugünkü bilim nesnel dünyaya aittir ve ürettiği bilgi de nesnel dünyaya aittir. Önemli olan özellikle eğitim öğretim alanlarında bilginin hem bilimsel yöntem ve metotlarla üretilmesi hem de düzgün kanallarla aktarılmasını sağlamaktır. Bir toplumun çağdaş medeniyeti yakalayabilmesi ve ilerleyebilmesi için üzerinde durması gereken en önemli husus “eğitim ve öğretim”dir. Soysal, kültürel ve ekonomik yönden ileri düzeyde olan devlet ve milletlerin bu konuya çok önem verdiklerini, bu alan için ayırdıkları kaynak ve harcamalardan anlamaktayız.

Tarih boyunca sosyal bilimler öğretiminin genel amaçlarında toplumun sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik gelişmelerine paralel değişiklikler olagelmıştır. Çünkü değişen ve gelişen şartlarda insanın çevre ile olan ilişkilerinin de değişmesi, farklılaşması tabiidir. Günümüz dünyasında sosyal bilimlerin, toplumsal gelişmeler doğrultusunda ekonomiye, teknolojiye ve bilimsel gelişmelere kaynaklık edecek verileri sağlaması yanında toplumun tarihsel ve sosyo-kültürel özelliklerini anlayarak geleceğe yön verdiğinin tartışılmaz temel bir gerçeklik olduğu hususu asla unutulmamalıdır. Durum böyle olunca çağdaş sosyal bilimler programları aktüel sorunlara göre biçimlendirilmekte, kapsamı ve yöntemi çevredeki değişmelere ve gelişmelere göre oluşturulmaktadır. Ancak bütün bu değişmelerin ötesinde sosyal bilimler öğretiminin çok önemli amaçlarını şöyle sıralayabiliriz: kişilik gelişimi, insan ilişkileri, ekonomik üretim ve verimlilik, vatandaşlık bilinci ve sorumluluğu, değişebilme ve hayatla mücadele edebilme, yaşanan dünyanın daha iyi tanınması, doğru-oturmuş-anamlı-hayat felsefesi kazandırabilme vs... Tam da bu noktada yaşamakta olduğumuz çağımızda, yüzyılımızın gerektirdiği çağdaş devlet ve toplum yönetim vizyonunun gerektirdiği tüm vasıflara sahip olmak, modern dünya siyasetinde söz sahibi olabilmenin en önemli yolu sosyal bilimlerden geçmektedir. Ayrıca Cumhuriyet Dönemi Türk toplumunun temel kültür politikaları olan çağdaşlaşma ve millîleşme anlayışlarının yeterince kavranabilmesi ve gelecek nesillere aktarılması işi de bu bilimlerle olacaktır.

Yeri gelmişken hemen belirtmeliyiz ki, dünyada değişen yeni şartlara göre ülkemizdeki sosyal bilimler ve tarih öğretiminde yeni bir modele ihtiyaç duyulmaktadır. Bu model, toplumda dayanışma üretebilme potansiyeline sahip; millî kimliği

zedelemeyen, tersine çağdaş içeriği ile millî kimliği ve kültürü güçlendiren; ancak, insan haklarına saygılı; ırk, din, kültür ve cinsiyet temelli ayrımcılığa karşı olan, barışın savunulmasını temel bir değer olarak kabul eden duyarlı bir öğretimi amaçlamalıdır. Çağdaş bir tarih öğretimi öteki duygularını yok etmeyi değil; çeşitlendirmeyi, derinleştirip-zenginleştirmeyi ve başka kimliklerle daha uyumlu bir birlikteliği ve müşterek değerleri özendirme amaçlamalıdır. Milletlerin içyapısını pekiştirmekte önemli bir rol oynayan, fertleri manevî bağlarla bir arada tutmada çok önemli bir faktör olan tarih öğretimi, akademik nitelikteki araştırma ve öğretimden farklı olarak ele alınmalıdır.¹⁵⁸ Çünkü akademik manadaki tarih araştırmaları ve öğretimi temel eğitim kademesindeki tarih öğretiminden tamamen farklıdır. Özellikle gerek siyasî iktidarların gerekse ideolojilerin en belirgin bir biçimde etkilediği öğretim konusunun-alanının tarih olduğu gerçeği de unutulmamalıdır. Bu durum son derece tabiidir. Tarih öğretimi eğitim şeklini alınca asıl o zaman millet için faydalı olur. Çünkü o milletin bir parçası olmanın şuur ve bağları, dün'ün örsü üzerinde bugünün çekiçleriyle vurula vurula çelik halatlar halinde oluşur, güçlü geleceklere uzanır. Sadece geçmişe takılıp kalmadan, ondan güç, gurur ve güven alarak bugünün meselelerini karşılamak ve ileriye sağlam adımlarla yürümek...

Yapılan tüm ilmi çalışmalar bizlere bir kez daha tarih ilminin diğer sosyal bilim dallarıyla çok yakın ilişki ağının olduğunu göstermektedir. Bu ilişkiler arasında özellikle ilmi araştırmalarda bazı ortak yöntem ve tekniklerin kullanılması, merkezde eleştirel düşüncenin yer alması, kullanılan bazı kavram ve terimlerin aynı olması ve ortak konu başlıklarının bulunmasını sayabiliriz. Tarih kendine ait bilgi ve değerlendirmeleri yaklaşık otuza yakın yardımcı bilim dalı alanıyla birlikte oluşturmaktadır. Uzun ve yorucu çalışmalar sonucunda ortaya konulan veri ve değerlendirmeler, tarih ilmi ile sosyal bilimlerin anlamlı bütünlüğünü sağlamaktadır. Bu durum, insanoğlunun hayatında oldukça önemli ve anlamlı bir yer teşkil etmektedir. Toplumsal dinamizmin en temel öğelerini oluşturan Sosyal bilimlerin amacı, bilim ve teknolojinin sosyo-kültürel olgularla etkileşiminden ortaya çıkan ihtiyaçların belirlenerek, sorunların tanımlanması, çözümlenmesi ve topluma yardımcı olunmasıdır. Tarih disiplini, ulusların şuurunu derinden etkileyen aktif hafıza konumunda olan bir olgu, toplumsal ilişkileri yorumlamaya yarayan bir araçtır. Tarih, çelişki ve zıt

¹⁵⁸ Abdulkadir Yuvalı, "Cumhuriyet Döneminde Tarih Öğretimi", **Türk Kültürü**, XXV, S. 291, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, Temmuz-1987, s.389-397.

durumları sergiler. Dolayısıyla görüş açısı kazanma ve tahayyül imkânı sağlar. Tarih, toplumsal ilerlemenin yöntemlerini öğretir. Çalışma esas ve usulleri ile ilgilendiği inceleme ve araştırma konuları başta olmak üzere birçok yönden sosyal bilimler ile tarih ilmi arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bu iki disiplin alanlarını insan ve insan ve insanlığa dair her şeyi ortaya koymaktadır. Çeşitli yönlerden birbirlerini tamamlayan-destekleyen bu alanlar, yaşadığımız modern dünyanın inşasında öteden beri çok önemli bir işlev görmüşlerdir. Kanaatimce çok yakın bir gelecekte Türkiye'yi sosyal bilimler ayağı kaldıracaktır. Zira, tarihte büyük medeniyetler kurmuş, kökü binlerce yıllık bir maziye dayanan Türk milleti; böyle bir birikime, donanıma ve tecrübeye sahiptir. Yeter ki, kendi gerçeklerinin ve gerekliliklerinin farkında olsun; bilime, bilgiye, bilgi toplumuna gereken önem verilsin. Hiç kuşkusuz iyi bir geleceğe sahip olma arzusu geçmişi sürekli göz önünde tutarak, geleceğe dönük yapılan yatırımlara bağlıdır. Geçmişi yadsıyarak, ihmal veya inkâr ederek ne bugün ne de gelecek kucaklanamaz, anlaşılabilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'ün hayatı, eserleri ve onları hazırlayan nedenler araştırıldığı takdirde; bu büyük adamın tarihten daima ilham aldığını ve herhangi bir meseleyi ele alırken onu tarihin ışığı altında mütalâa ettiğini görmek mümkündür. Atatürk'ün millî kültür politikamızı ortaya koyma, yeni nesillere millî tarih şuuru verme çabaları neredeyse hayatının bütün dönemlerinde görmekteyiz. Batılı standartlarda bir devlet ve toplum modelinin benimsenmesinde, inkılâpların hazırlanmasında, yurdun siyasî hudutların çizilmesinde, Türk Tarih Tezi'nin ortaya konulması gibi meselelerde Atatürk her defasında tarihin iyi ve kötü örneklerinden ders almıştır. Bilindiği gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin temel hedefi, Atatürk tarafından belirlendiği şekliyle “*muasır medeniyet seviyesine yükselmek*” ve hatta onu aşmaktır. Çünkü çağdaş, sorumluluk sahibi, akli ve ilmî kendisine ilke edinen, katılımcı ve güvenilir niteliklerde insan yetiştirmek, insan gücü kaynaklarını etkili ve verimli bir biçimde bir biçimde kullanmak; toplumsal kalkınmanın ve bilgi toplumu olabilmenin en önemli unsurlarıdır. Bu temel amaç ve beklentilerin gerçekleştirilmesinde sosyal bilimlere önemli görevler düşmektedir. Ancak unutulmaması gereken şey, sosyal bilimlerde izlenecek yol ve yöntemlerin en iyi şekilde seçilip uygulanmasıdır.

Bir toplumun kültürel yönden şahsiyet kazanabilmesi, geleceğini tasarlayabilmesi, yeni stratejiler geliştirmesi ve ulusal bilincin şekillenmesi genelde sosyal bilimlerle

özelde de tarih ilmiyle olacaktır. Gelişmekte olan ülkeler arasında bulunan ülkemizde de sosyal bilimler alanında bazı eksiklikler ve yetersizlikler olduğu bilinen bir gerçekliktir. Bu bakımdan sosyal bilimlere ve tarih ilmine çok önem vermeli ve özen göstermeliyiz. Bu meselenin önemini bilen ve “kökü mazide olan âti” düsturunca hareket eden M. Kemal Atatürk Cumhuriyet Türkiye’inde yeni bir devlet ve toplum inşa etme sürecinde dil, tarih, kültür, sanat, bilim, hukuk gibi paradigmalarda azamî derecede istifade edebilmek noktasında sosyal bilimlere bilhassa ümmetçi ve hanedancı bir tarih anlayışından millî tarih şuuruna geçen ilmî tarih çalışmalarına çok önem vermiş bizzat bu çalışmaların içerisinde yer almıştır.

“Tarih, bir milletin nelere kabiliyetli olduğunu ve neleri başarmaya muktedir bulunduğunu gösteren en doğru bir kılavuzdur. Tarih, bir memleketin kanını, hakkını, varlığını hiçbir zaman inkâr edemez. Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat insanlığı şaşirtacak bir mahiyet alır. Maziye hâkim olamayan istikbâle de hâkim olamaz.” diyen büyük devlet adamı Atatürk’ün gelecek nesillerin tarih bilinciyle yetiştirilmesi gerektiğini şu sözlerle ifade etmiştir: *“Türk evladı ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır.”* Bu itibarla en büyük özgeçmişimiz; binlerce yıllık derin bir etkiye sahip olan millî kökümüz, kültürümüz ve medeniyetimizdir. En büyük öz geleceğimiz ise daha da! çok sevilen ve paylaşılan; yücelen ve yükselen, huzur, barış ve istikrar içinde büyüyen ve gelişen büyük bir ‘Türkiye Cumhuriyeti’ olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1998.
- Akmehmet, Kadriye, **Müzelerin Tarih Öğretiminde Nesne Merkezli Eğitim Etkinlikleriyle Kullanılması**, “Millî Eğitim” Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi, MEB Yay, Güz-2008, Yıl: 37, S. 180, Ankara.
- Aktan, Can-Coşkun, Vural- Y. İstiklâl, **Bilgi Çağında Bilginin Yönetimi**, Mercek, Yıl:10, S. 38, Hanlar Matbaacılık, İst, Nisan-2005,
- Aktay, Yasin, **Yirmibirinci Yüzyıla Doğru Bilgi Toplumu: Bir Yapı Çözümü Denemesi**, Yeni Türkiye Dergisi, S. 19, Ocak-Şubat, Yeni Türkiye Yay., 1998.
- Akkuş, Zekerya, **Sosyal Bilgilerin Temelleri**, Makaleler, Editör: Ali Sinan Bilgili, Pagem-Akademi Yayınları, Ankara, 1975.
- Akşin, Sina, **Tarih ve Siyasi İlimler**, FHA Merkezi Yayınları, Elazığ, 1975.
- Allee, Verna, **The Knowledge Evolution: Expanding Organizational Intelligence**, Boston, Butterworth-Heinemann, 1997.
- Altındal, Aytunç, **Laiklik**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007.
- Aydoğan, Ataünal, **Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilâtı**, İst., 1977.

- Baykul, Yaşar, Selahattin Gelbal, **Araştırma Teknikleri**, MEB Yay., İstanbul, 2008.
- Bayraktar, Mehmet, **Bilim Tarihi**, Koza Yayınları, Ankara, 1995.
- Braudel, Fernand, **Tarih Üzerine Yazılar**, İmge Kitapevi, İstanbul, 1992.
- Bilgili, A.Sinan, **Geçmişten Günümüze Sosyal Bilimler...**, PagemYay, Ankara, 2008.
- Bilgin, Nuri, **Kimlik İnşası**, Aşina Kitaplar, İzmir, 2007.
- Bilgiseven, A. Kurktan, **Sosyal İlimler Metodolojisi**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1994.
- Can, Sevim, **Türkiye’de Sosyal Bilimler Üzerine Düşünmek**, Aklın ve Bilimin Aydınlığında Eğitim, Yıl:7, S. 75, MEB Yayınları, Ankara, Mayıs–2006.
- Chalmers, Alan F., **Bilim Dedikleri**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2000.
- Çetin, Kenan, **Türk Eğitim Tarihinde Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgilerin Tarihsel Süreçleri**, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Derg, C:2, S:1–2, Erzurum-2003.
- Cevizci, Ahmet, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yay., İstanbul, 2006.
- Ceylan, Tuncay, **Atatürk’ün Eğitim Anlayışı Doğrultusunda Cumhuriyet Gençliği Nasıl Yetiştirilmelidir?** Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, “Tarih Eğitimi”, Yıl:2004, S. 9, Erzurum.
- Collingwood, R. G., **Tarih Tasarımı**, (Çev: K. Dinçer), Gündoğan Yay., İstanbul, 1990.
- Çoban, Hasan, **Bilgi Toplumuna Planlı Geçiş**, D.P.T Yayınları, Ankara, 1996.
- Çulhaoğlu, Metin, **Modernleşme, Batılılaşma ve Türk Solu**, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce– Modernleşme ve Batıcılık, III, İletişim Yay., İstanbul, 2002.
- Demir, Ömer -Acar, Mustafa, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Ağaç Yayınları, İstanbul, 1993.
- Dilek, Dursun, **Tarih Derslerinde Öğrenme Düşünce Gelişimi**, Pegem Yay., Ankara, 2001.
- Doğanay, Ahmet, **Öğretimde Kavram ve Genellemelerin Geliştirilmesi, Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi**, PegemA Yayıncılık, Ankara, 2005.
- Duverger, Mark, **Sosyal Bilimlere Giriş**, (Çev.Ünsal Oksay), Bilgi Yay., Ankara, 2002.
- Eaglestone, Robert, **Postmodernizm ve Holocaust’un İnkâr Edilmesi**, İst, 2002.
- Eagleton, Terry, **İdeoloji**, (Çev.: Muttalip Özcan), Ayrıntı Yay., İstanbul, 2005.
- Erdem, Y. Hakan, **Popüler Tarih, Ağzına Geleni...**, Mostar, S. 56. Ekim–2009.
- Erdoğan, İrfan, **Popüler Kültürün Ne Olduğu Üzerine**, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, Yıl:5, S. 57, Kasım–2004, MEB Yay., Ankara.
- Erol, Eren, **“Stratejik Planlama ve Yönetim”**, İÜ İşletme Fakültesi Yay., İstanbul, 1987,
- Ertürk, Selahattin, **Eğitimde Program Geliştirme**, Pegem Yay., Ankara, 1975.
- George, G. Iggers, **Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2000.
- Gardner, W, A. Demirtaş,.. **Sosyal Bilimler Öğretimi**, YÖK Yayınları, Ankara, 1997.
- Gökalp, Ziya, **Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri-I**, MEB Yay., İstanbul, 1992.
- Gümüş, Fatih, **Yeni Yöntem ve Yaklaşımlara Açık Bir Ruh: Annales Okulu**, Toplum-Bilim, S. 91, İstanbul, Kış–2001.
- Gürses, Ahmet, **Bilimin Doğası, Yüksek Öğretim Öğrencilerinin Bilimin Doğasına Dair Düşünceleri**, Millî Eğitim Derg., Yıl: 33, S. 166, MEB Yay., Ankara, 2005.

- Günce**, Türkiye Bilimler Akademisi Yayın Organı, S. 32, Ankara, Mayıs-2005.
- Güvenç, Bozkurt, **Türk Kimliği, Kültür Tarihinin Kaynakları**, İstanbul, 1995.
- Güvenç, Bozkurt, **Dünyayı Tanımayan Sosyal Bilimci Olamaz**, Uludağ Üniversitesi, Felsefe Dergisi, Yıl:5, S. 19, Bursa, 2005.
- Güven, İsmail, **Türkiye’de Devlet, Eğitim ve İdeoloji**, Siyasal Yay., Ankara, 2000.
- Halkın, Léon E. **Tarih Tenkidinin Unsurları**, (Çev: Bahaeddin Yediyıldız), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- Hançerlioğlu, Orhan, **Felsefe Sözlüğü**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1978.
- Hançerlioğlu, Orhan, **Ruhbilim Sözlüğü**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1998.
- Heidegger, Martin, **Bilim Üzerine İki Ders**, (Çev. H. Hünler), Paradigma Yay., İst, 1998.
- İbn-i Haldun, **Mukaddime**, Birinci Kitap, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul, 2005.
- İnan, Afet; **Atatürk Hakkında Hatıra ve Belgeler**, TTK Yay., Ankara, 1959.
- İzgi, Özkan, **Atatürk ve Millî Birlik**, “Atatürk ve Devlet Kuruculuğu, Makaleler, Atatürkçü Düşünce, AKDT Yüksek Kurumu, Ankara, 1992.
- John, Tosh, **Tarihin Peşinde**, (Çev.: Özden Arıkan), Tarih Vakfı Yurt Yay, İst, 1997.
- Kafesoğlu, İbrahim, **Milli Tarih Şuuru**, Türk Kültürü, XVI, S. 189, Ankara, 1978.
- Kafesoğlu, İbrahim, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, MEB Yay., Ankara, 1979.
- Kaptan, Saim, **Bilimsel Araştırma Teknikleri**, Yayınevi adı yok, Ankara, 1973.
- Karl, R. Popper, **Tarihsiciliğin Sefaleti**, (Çev: S. Orman), İnsan Yay., İstanbul, 1999.
- Karasar, Niyazi, **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Nobel Yayınları, Ankara, 2002.
- Karpat Kemal, **Kimlik Sorununun Türkiye’de Tarihi**, Bağlam Yay., İst., 1995.
- Kılıçbay, M. Ali, **Tarihçilik Geçmişin Tanzimidir**, Türkiye Günlüğü, S. 10, Yıl:1990.
- Kolcu, Ali İhsan, **Edebiyat Kuramları, Tanım-Tenkit-Tahlil**, Erzurum, 2007.
- Kömeçoğlu, Uğur, **Küreselleşme, Modernleşme, Modernlik**, Doğu-Batı Dergisi, FSK Yay., Yıl:5, S. 18, Ankara, 2002.
- Kök, Atilla, **Kemal Karpat, Bir Tarihçi Nasıl Yetişir?**Toplumsal Tarih, S. 71, Yıl: 1990.
- Köstüklü, Nuri, **Sosyal Bilimler ve tarih Öğretimi**, Günay Matba., Konya, 2001.
- Kütükoğlu, Mübahat, **Tarih Araştırmalarında Usûl**, TTK Yay., İstanbul, 1995.
- Mardin Şerif, **Siyasal ve Sosyal Bilimler-Makaleler**, İletişim Yay., İstanbul, 2005.
- Magge, Bryan, **Felsefenin öyküsü**, (Çev.: B. Sina Şener), Dost Kitapevi, Ankara, 2004.
- Memiş, Ekrem, **Tarih Metodolojisi**, Öz Eğitim Yayınları, Konya, 1995.
- Merey, Zihni, **Osmanlı Mektepleri’nde Tarih Eğitimi**, II. Sosyal Bilimler Eğitimi, Kongresi, Bildirileri, 26-28 Mayıs2005, Van, MEB Yay., İstanbul, 2006.
- Ortaylı, İlber, **Tarihimiz ve Biz**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008.
- Öğün, Baki, **Tarih ve Arkeoloji**, Fırat Üniversitesi, Tarih Metodolojisi Türk Tarihinin Meseleleri Kolokiyumu, 21-26 Mayıs 1984, Elazığ, 1990.
- Özbaran, Salih, **Tarih, Tarihçi ve Toplum**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1997.
- Özdemir, Yavuz, **Modernizm ve Tarih Öğretimi**, Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, Tarih Eğitimi, Yıl:2004, S. 9.
- Özlem, Doğan, **Felsefe ve Doğa Bilimleri**, İzmir Kitaplığı, İstanbul, 1995.

- Öz, Mehmet, **Cumhuriyet Döneminde Sosyal Bilimler**, Türkler, IX, Ankara, 2002.
- Özoğlu, Süleyman, **Liselerde Sosyal Bilimler Öğretimi**, Ankara, 1987.
- Pala, İskender, **Kültürel Meselelerimiz**, Zaman Gazetesi, 19 Ocak 2010.
- Palabıyık, M. Hanefi, **Bilim ve Eğitim Paradigmamız Üzerine**, AÜ Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, Tarih Eğitimi, Erzurum, Yıl: 2004, S. 9.
- Paul, Hirst-Grahame, Thomson, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Dost Yay., Ankara, 1998.
- Paykoç, Fersun, **Tarih Öğretimi**, AÜ, Açıköğretim Fak., Yay., Eskişehir, 1991.
- Pehlivan, Ayşegül, **Halkbilim-Folklor**, Parlamento, Yıl:22, S. 251, Ankara, 2009.
- Püsküllüoğlu, Ali, **Türkçe Sözlük**, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2003.
- Say, Ömer, **Millî Devlet Kültürü** Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1998.
- Saylan, Fevziye, **Küreselleşme ve Eğitimdeki Değişim**, Dipnot Yay., Ank, 2007.
- Söğütü, İlyas-Demirel, İdris, **Kapitalizmle İlişkisi Çevresinde Sosyal Bilimler, Avrupa Merkezilik ve Post-modernizm**, Türkiye Günlüğü, S. 95, Güz-2008.
- Stam, R. Shohat E. (Kış-2002) **“İç içe Geçmiş Tarihler: Avrupamerkezcilik, Çokkültürcülük ve Medya**, Köprü, Üç Aylık Fikir Dergisi, (Kış-2002), İstanbul.
- Seyidoğlu, Halil, **Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı**, Gizem Yay., İst, 1993.
- Şentürk, Recep, **İslâm Dünyasında Modernleşme ve Toplumbilim**, İz Yay, İst., 1996.
- Şimşek, Hasan, **21. Yüzyılın Eşiğinde Paradigmalar Savaşı**, Sistem Yay., İst., 1997.
- Tekeli, İlhan, **Modernite Aşılırken Siyaset**, İmge Kitapevi, Ankara, 1999.
- Thomson, David, **Tarihin Amacı**, (Çev.: Salih Özbaran), İzmir, 1983.
- Tuncer, Hüseyin, **Türk Yurdu Üzerine Bir İnceleme...**, Kültür Bak. Yay., Ankara, 1990.
- Turgut, Mehmet, **Dün Bugün ve Geleceğin Güçlü Türkiye’si**, Boğaziçi Yay., İst., 2005.
- Turan, Osman, **Tarihi Akışı İçinde Din ve Medeniyet**, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1998.
- Togan Zeki Velidi, **Tarihte Usul**, Enderun Kitapevi, İstanbul, 1981.
- Uçar, Şahin, ... **Tarih Felsefesi Meseleleri**, Nehir Yayınları, İstanbul, 1997.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı İlmiye Teşkilatı**, TTK Yay., Ankara, 1988.
- Variş, Fatma, **Eğitim Bilimine Giriş**, A.Ü Eğitim Bil. Fak., Yay., Ankara, 1981.
- Variş, Fatma, **Eğitimde Program Geliştirme: Teori ve Teknikler**, Ankara, 1997.
- Yavuz, Hilmi, **Osmanlı Arşivleri**, 3 Şubat 2008, Zaman Gazetesi,
- Yavuz, Hilmi, **Osmanlılık, Kültür, Kimlik**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- Yılmaz, Aytakin, **Modernliğin Ötesi:Yeni Eğilimler**, Yeni Türkiye, S. 19, Yıl:1998.
- Yuvalı, Abdulkadir, **Cumhuriyet Döneminde Tarih Öğretimi**, Türk Kültürü, XXV, S. 291, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, Temmuz-1987.
- Yücel, Yaşar, Yediyıldız Bahaeddin,“Tarih ve Kültür”, **Millî Kültür Unsurlarımız Üzerinde Görüşler**, AKDT Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.
- Yel, Selma, **Kavram Geliştirme ve Öğretimi**, Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi, Makaleler, Editör: Cemil, Öztürk, PegemA Yayıncılık, Ankara, 2006.
- Zillioğlu Merih, **İletişim Nedir?**, Cem Yayınları, İstanbul, 1998.